

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**R. P. F. Felicis Potestatis Panormitani Ordinis Minorum S.
Francisci de Observantia ... Examen Ecclesiasticum**

Potesta, Felice

Coloniæ, 1712

De VII. Præcepto Decalogi.

urn:nbn:de:hbz:466:1-40060

2184 Si die Sabbati delesteris de come-
 ste carnis, aut illam desideres, præcisa per
 intellectum, seu non intellecta die Sabbati,
 non peccas: quia separas malitiam, dum
 præcisis circumstantiam prohibitionis, seu
 quia est prohibitio. Peccas verò, si deside-
 ras comedere carnes pro die Sabbati, etiam
 si contra tractata voluntate non comedas;
 quia tunc non præcisis, sed concernis cir-
 cumstantiam diei Sabbati: in primo inquam
 diei Sabbati habet rationem temporis,
 quæ est, & sit actus desiderii; & ideo non
 concernit malitiam in actum, quia con-
 cernit se habet in se. se habet ut terminis se
 habet ex parte objecti, ut ejus circum-
 stantia, & ideo transfundit malitiam in
 actum.

2185 In qua re datur regula: in objectis
 aliquibus prohibitis, de iis per se considera-
 tis delectari non est peccatum mortale, nisi
 delectatio fiat de re ipsa, in quantum prohi-
 bitum, quia malis, ut est adulterium, homici-
 dium, &c. quia in primis potest objectum
 referri à malitia, non sic in secundis.

2186 Complacentia, seu delectatio de
 re peccaminosa, est peccatum, & contra-
 hendi speciem, & qualitatem malitiæ
 habet. Si verò sit de modo, aut aliqua circum-
 stantia, non est peccatum mortale, v. gr. de dex-
 tera, industria, inventione &c. in furan-
 tia, &c. non est peccatum mortale, & ali-
 quando neque veniale.

DESIDERIUM REI ALIENÆ

2187 Est peccatum contrahens malitiam
 iniustitiæ, furti, si sit de re alie-
 na, & cum damno do-
 mini, licet si videns v. gr. vestem Petri, si-
 militer desideres, vel eamdem emptione, do-
 natione, aut alia via licita obtinendam. De-
 siderium namque præcepto prohibetur in

concupiscentia, quæ septimo præcepto pro-
 hibetur in facto; unde eo prohibetur deli-
 berata voluntas aliena usurpandi, retinendi,
 aut damnum inferendi.

Scotus in 2. d. 42. q. 4. lit. L. in 3. d. 15.
 q. un. lit. H. in 4. d. 15. qu. 2. lit. LL. Ma-
 strius in Theol. mor. disp. 11. q. 7. & q. 8.
 num. 151. Joan. la Crux. p. 87. 6. præcept.
 Bonac. to. 1. pag. 265. pag. 366. pag. 377.
 Tamb. tom. 1. pag. 183. & 297. Buleim. lib.
 3. tr. 4. cap. 2. Diana in pluribus locis,
 Castrop. Vericelli cit. Clericatus cap. 118.

DE VII. PRÆCEPTO
DECALOGI.

Non furtum facies.

CAPUT I.

De iustitia, & iure.

2188. DE jure pro lege sumpto dictura
 est, cum de legibus, modo jus
 est potestas legitima ad aliquam rem obtinen-
 dam, vel retinendam, aut ad aliquam fun-
 ctionem faciendam: est duplex in re, & ad
 rem. Jus in re est illud, quod per ipsam rei
 traditionem acquiritur. Jus ad rem est il-
 lud, quod aliquo iusto titulo habetur ad rem,
 ut ejus traditio fiat. Jus in re dat actionem
 in ipsam rem, ita ut habens jus in re, ha-
 beat actionem ad eam sibi vindicandam,
 à quocumque possideatur. Jus ad rem dat a-
 ctionem in personam, ut rem, quam v.
 gr. vendidit, donavit, &c. tradat. Præcipua
 juris species est dominium.

DOMINIUM

2189 Est facultas disponendi de re tan-
 quam sibi subiecta: est duplex,
 jurisdictionis, & Proprietatis: Dominium
 juridi-

jurisdictionis est potestas gubernandi sibi subditos, precipiendo, prohibendo, praeiudicando, vel puniendo. Dominium proprietatis, est facultas de re aliqua disponendi tanquam sua. Hoc est duplex, plenum, seu perfectum, & est facultas libere, & licite disponendi de re etiam in proprium commodum, & quoad omnes usus, à lege, vel conventionione non prohibitos. Imperfectum, est illud, quod, vel habet proprietatem rei sine fructibus, & dicitur dominium directum, vel habet fructus sine proprietate, & dicitur dominium utile. Tale habet usufructuarius, verbi gratia domus, fundi, &c. cujus habet tantum usum, & fructum; rei tamen dominium residet penes ejus dominum directum.

2290 Ususfructus est jus utendi re aliena, & percipiendi ejus fructus salva ejus substantia. Sic usufructuarius est maritus respectu dotis uxoris, cujus dominium, & proprietatem penes uxorem, aut ejus filios residet.

2291 Jus utendi, est facultas utendi re aliena non tamen percipiendi fructus, & salva ejus substantia. Hinc qui habet jus utendi eam, ea uti potest ad arandum, at non potest de ejus pullo disponere; qui vero habet ejus usufructum, potest utrumque; unde usufructuarius disponere potest de fructibus rei tam pro se, quam pro aliis, vendendo, donando, &c. non sic usufructuarius.

2292 Usus facti, importat nudum usum rei, absque jure, aut dominio utentis. Differt ab usufructu, quia usufructuarius habet jus utendi, ita ut si ab usu rei impediatur; potest illum ex justitia exigere; non sic, qui habet simplicem usum facti. Ita Religiosi omnes in particulari, Franciscani vero tam in particulari, quam in communi habent simplicem usum facti, sicut volucres caeli circa res,

quarum pro sustentatione propria
2293 In iis rebus, quae ipso iure
muntur, v. gr. in cibo, potu, ac vestimen-
parari potest usus à dominio, ut dicitur
Franciscanis, qui quidem possunt
ad manducandum, at non possunt de
ponere, alteri vendendo, donando,
imò usum, quem habent, deponere
voluntate domini habent, qui est Sacer-
Pontifex, qui in se dominium usufructu-
mosynarum, & rerum omnium pro
necessitatibus sublevandis à fidelibus
nistratis.

2294 Jure naturae omnia sunt com-
nia. Unde dominia fuerint introducta
distincta jure gentium post Adae peccatum
ut sic pax, & humana societas resti-
retur.

USUFRUCTUARIUS

2295 **N**on potest usufructuarius
sensu proprietarii dominium
dere, aut alio modo alienare; quod si
at, illum amittit, & proprietarius
1. Si usufructuarius vers. & si extraneus.
jure dotium; quia est jus periculum
rens, quod inde non potest in alium
ferri, aliis potest usufructuarius se-
juveni concedere; quod est in proprium
proprietarii.

2296 Quamvis autem usufructu-
nari non possit, potest ejus commoditas
utilitas alienari; & sic licite usufructu-
fructus vineae vendit; quia id non est
re usufructum, sed fructum vineae,
que emptor fructum vineae percipit
nomine proprio, sed usufructuarius
Castrop. de justitia tr. 37. dis. an. par. 1.
3. num. 4. & 5.

2297 Fructus pendentes, & non
lecti per usufructuarium in ejus vinea

fructus generis, sive naturales, sive indultri-
ci sive civiles, ad proprietarium spectant,
et si usufructuarius 13. ff. quibus modis
usufructus amittit. Franch. dec. 168. Ant. à
Sic. de iure, & dom. tr. 10. disp. 2. sect.
2. Molin. & Sanchez.

2308 Difficultas est de fructibus natura-
lis, & non exactis; pro quibus quidem va-
rent Doctores, qui tamen distinctione con-
tinentur.

Vel enim sunt naturales, & percepti. Et
ad usufructuarium spectant, & ejus hære-
di, et Fruigerata, l. de funt. ff. de usu-
fructu. Castillo de usufructu, cap. 77. num.

15. Antonel. de temp. leg. art. 46. num. 9.
In leg. divorcio num. 22. In hujusmo-
di namque fructibus tempus perceptionis

mentior, & quod sint à solo separati per
usufructuarium, aut per alium nomine, ip-
sorum. Antonel. cit. num. 5. Castillo cit. num.

4. Quod docet, etiam si fructus essent
percepti, & recollectioni proximi, ex l.
de iura.

2309 Vel sunt fructus civiles, qui de die
in diem percipiuntur. Et isti etiam ad usu-
fructuarium spectant, ejusque hæredes post
sua mortem, ita ut possit eos alteri cedere,

et, & in testamento, aut alio modo de il-
lis potest. Bald. c. 1. in fine de pace ten. in
usufructu. Franch. dec. 168. num. 11. & Ad-
d. num. Peregrinus art. 49. num. 100. In

hujusmodi namque fructibus non attenditur
tempus, sed solum cessio obligatio-
nis, quod in naturalibus operatur

perceptionis, in civilibus operatur cessio obli-
gationis. Et sicut in naturalibus tempus se-
parationis attenditur, ita in civilibus tempus,

quod tempus debet; cum igitur contractu
usufructu debeantur de die in diem, de die
usufructuario cedunt; adeoque li-
beratem essent pro illa rata temporis exacti,

ut in l. de usufructu. Franch. dec. 168. num. 11. & Ad-
d. num. Peregrinus art. 49. num. 100. In

usufructuario cedunt; adeoque li-
beratem essent pro illa rata temporis exacti,

ut in l. de usufructu. Franch. dec. 168. num. 11. & Ad-
d. num. Peregrinus art. 49. num. 100. In

usufructuario acquiruntur, ejusque, ac-
eiusdem hæredum lucro pro illa rata tempo-
ris cedunt. Usufructuarius, inquam, est ve-
rus, & realis fructuum maturatorum domi-
nus; unde cum prædicti fructus sint matu-
rati tempore illius domini, pro eo remanent
non exacti, & pro ejus hæredibus, eo mor-
tuo.

DOMINII PROPRIETATIS ACQUI- SITIO.

2300 **A**d acquirendum dominium rei,
quæ antea nullius erat, sufficit
sola ejus apprehensio; quia quod nullius est,
jure gentium occupanti conceditur. Sic ani-
malia ferocia, & sylvestria, quæ antea nulli-
us fuerunt, vel si alienus fuerint, natura-
lem libertatem recuperarunt, siunt primo

occupantis, sive in proprio fundo capian-
tur, sive in alieno. Non tamen animalia
de se mansuetæ, & domestica: ut gallina,
columba, anseres domestica, & fera usque
mansuetæ; hæc enim licet longius aber-
rent, quandiu retinent consuetudinem re-
cedendi, sunt sui domini, eisque restituenda, &
capiantur.

2301 Columbaria est licita, adeoque
ad nil tenetur dominus pro columbarum
cibo.

2302 Fera, & volucres venatione captæ
in fundo alieno, sunt capientis, quia nec sunt
pars fundi, nec ibi suam naturalem liberta-
tem amiserunt, ac proinde nullius sunt, &
ita primo occupantis. Si autem redditus fun-
di consistat in venatione, non sunt capientis,
sed domini fundi.

2303 In venatione, si fera, aut volucres sit
ita leviter vulneratus, ut fugere possit, tunc,
si alius eum fugientem capiat, est capientis, quia
naturalem libertatem non amisit. At si vul-
neravit, quantum satis fuit ad capiendum,

ut in l. de usufructu. Franch. dec. 168. num. 11. & Ad-
d. num. Peregrinus art. 49. num. 100. In

usufructuario cedunt; adeoque li-
beratem essent pro illa rata temporis exacti,

ut in l. de usufructu. Franch. dec. 168. num. 11. & Ad-
d. num. Peregrinus art. 49. num. 100. In

usufructuario cedunt; adeoque li-
beratem essent pro illa rata temporis exacti,

ut in l. de usufructu. Franch. dec. 168. num. 11. & Ad-
d. num. Peregrinus art. 49. num. 100. In

usufructuario cedunt; adeoque li-
beratem essent pro illa rata temporis exacti,

ut in l. de usufructu. Franch. dec. 168. num. 11. & Ad-
d. num. Peregrinus art. 49. num. 100. In

& vulnerans esset eum fugientem insecutus, & sine dubio capturus, est vulnerantis, nec alius potest illum prevenire, quia adest moralis certitudo comprehensionis. In dubio, an qui vulneravit, esset capturus, est capientis, quia censetur suam naturalem libertatem habere. Si verò ita laqueo sit irretitus, ut fugere non possit, tunc, si alius eum dissolvat, non est dissolvens, sed ejus, qui laqueum paravit, quia per suum instrumentum eum quasi manu apprehendit: & voluerit naturalem suam libertatem amittere.

2304 *Theaurus est verus depositio pecunie, cujus non extat memoria, ut jam dominum habeat.* Si inveniatur casu in fundo proprio, est inventoris; si in alieno, dimidium est inventoris, & dimidium domini fundi. Si inveniatur arte magica, totus est Fisci Regii in poenam delicti, sed post sententiam. Si in loco publico, vel factio, dividi debet cum fisco, vel Praelato, cujus est locus. Si non casu, sed data opera quis sine licentia domini effodit eum inveniatur in fundo alieno, tenetur totum reddere domino deductis expensis. Haec de jure naturae, communi, & canonico, atque in foro conscientiae. Pro foro autem externo attendenda sunt pragmaticae, & consuetudines propriae Regnorum, quae solent totum principi concedere.

2305 Sciens, in alieno fundo esse thesaurum, potest fundum communi pretio sine ullo onere emere; quia thesaurus non est pars fundi, nec vendito fundo spectat ad dominum fundi. Adducit Tambur. paritatem de Pharmacopola, qui emere potest vili pretio fascem lignorum, ubi adesse cognovit herbam pretiosam communiter ignotam. Nec obstat lex unica, *Cod. de thesauris*, quod thesaurus in alieno fundo inventus dividendus sit, ut dimidium sit domini fundi, quia supponit eum dominum fundi, tempo-

re, quo fit inventio thesauri. *Capitulum 6. 32. dis. un. punct. 17. Tambur. l. 1. 4. c. 1. §. 3. Qui plura, & fuse.*

2306 Ad acquirendum autem dominium rei, quae antea alicujus erat, per se semper titulus, & regulariter traditio, in quibus casibus in jure expressis non dicitur traditio, ita I. In beneficiis Ecclesiarum sufficit sola collatio, & acceptatio. In donatione, aut venditione sufficit sine, Civitati, aut locis piis, 3. In legationibus, 4. In haeredibus.

2307 Titulus, in quo fundatur dominium rei, quae antea alterius erat, communi, & humano est multiplex: scilicet belli; praescriptionis, conjunctionis alicujus contractus civilis.

B E L L U M

2308 **Q**uando iustum, dicitur in bello, in bello iusto bonae fidei sunt immobilia, sunt Principis; in bello iniusto sunt capientium; in bello civili sunt prius ponenda in communi, postea à Capitaneo dividenda iuxta merita, ut sic animosiores faciant adit consuetudo, ut unusquisque capiat, retineat; vel ut mobilia partem Principi, aut communitati.

2309 Excusantur milites trahentes navim Turcarum ascendentes, ab hoste se surripiunt; nam Princeps non praesertim rationabiliter invitus, sed potius pressus ad animandos milites qui pro propria exposerunt vitam; eo maxime, si major pars illi cedit. Hinc Duces praesertim sciunt, & dissimulant; expressè autem concedunt, ne libertate militari, decedant, omnia pro se surripiant. *Bonac. de contract. q. 2. p. 4. n. 9.*

2310 Ceterum praxis est, ut quidquid
parte superiori navis, vulgo *supra*
parte inferi multum.

2311 Repressalia sunt licita, si certò con-
suetudine civibus tue regionis esse illatum
repressalia via compensari.

2312 Si bellum sit injustum, bona capta
restitutum sunt restituenda, non com-
pensantur, sed propriis dominis, si fieri pos-
sit.

2313 Si bellum sit ex utraque parte injustum,
quod inde capta non sunt restituenda,
sed compensantur. Alarius *lib. 7. ver. Bel-*
licium, 4.

2314 Bellum putatum iustum constet postea
bellum, tenentur ad restituendum
bona, quæ extant; aut in quæ facti sunt di-
mit, si non extant.

2315 In bello iusto, licet hostes, quos in-
iustus putat, aggredi; quia ipsa aggressio
est iusta. *Sotus.* Non licet tamen eos ex
iustitia occidere; licet verò spoliare, aut
opere ad debilitandum hostem, nec est onus
iustitias.

2316 Mobilia, imò & immobilia in bello
captiva, si compensationem damnorum
exigent, non sunt restituenda, sed retineri
possunt, ut in titulo. Molina *disput.*
27.

2317 Urbis fidelium non debet in præ-
sentem, nisi id necessarium iudicetur ad
impediendum bellum, ad milites animosio-
sus, & hostes terrendos. Molina
lib. 2. Et tunc ea in prædam data, omnia
bona possunt diripi, etiam innocentium;
quod iustitia belli non tenetur illud dimittere,
sed in Urbis hostis præsumitur. *Cajet. ver.*
lib. 2. cap. 4.

2318 Bona Ecclesiarum, & personarum Ec-
clesiarum non possunt diripi, nec occu-

pari; quod si fiat, sunt restituenda, & repa-
randa damna; quia non sunt membra Rei-
publicæ temporalis, nec hostes, ac inde ob-
delictum Civitatis, aut Principis, eorum bo-
na occupari non possunt. Occupari tamen
possunt victualia intra Monasteria deposita
ab hostibus.

2317 In bello iusto licet Urbem incende-
re, si aliter capi non potest, quamvis multi
innocentes cum nocentibus occidantur; quia
non directè occiduntur. *Sotus de iust.*

2318 Item possunt à Principe repeti ex-
pensæ pro recuperatione factæ.

2319 Hostibus victis licitum est tributa
imponere in compensationem, aut pec-
nam.

2320 Obsides, vulgo *Ostaggi*, si sint de
numero nocentium, violata ab hostibus si-
de possunt occidi. *Vict. num. 55.*

2321 Capti in bello iusto possunt fugere,
at non possunt dominis inlequentibus vi
resistere.

2322 Post adeptam victoriam, non licet
innocentes occidere; sunt tamen servi capti
in bello cum infidelibus.

2323 Clerici, & Religiosi possunt sacra-
menta ministrare. Item urgente necessitate
mania, & portas custodire; imò ad id in re-
pentino bello tenentur, *ex cap. 8. venis.* At
non licet propria manu pugnare, nisi se de-
fendendo: *v. num. 723.*

2324 Si aliqui ad Ecclesiam confugiant,
ut inde pugnent, possunt à præliantibus ex-
adverso invadi, occidi, & extrahi, quin
violetur immunitas; quia illi inde pugnan-
tes se reddiderunt immunitatis exortes: *ita*
Mendo num. 7.

Similiter si Princeps sit Clericus, potest ex
iusta causa indicere bellum, milites congre-
gare, ad pugnam incitare, & alia requiritæ pa-
rare; at non potest propria manu pugnare.

2325 Licitum est bellum indicere hæreticis ob solam hæresim, in quantum turbant pacem Ecclesie, & Reipublica. Barbaris: ob barbariam. Infidelibus, si immolent innocentes, aut humanas carnes edant, vel si fidei Prædicatores nolint admittere, vel eis transitum ad alias provincias denegent. Et Idololatriæ ob solam idololatriam, & juris naturæ violationem. Ita Mendo *in Epist. num. 10.*

2326 Miles peccat mortaliter, si fugiat, aut suam stationem relinquat, etiam si instet vitæ periculum; nisi nulla sit spes, ut possit conservari.

2327 Militi ægotanti debetur stipendium.

2328 Capitanei non possunt titulo, compensationis pro stipendio dimidiato, aut male soluto, tot militum ficta nomina scribere, quot sufficiunt ad supplendum stipendium. Ardekin *tom. 2. p. 2. tit. 6. quest. 1.* contra Lessium, quia est contra regulas compensationis, ob maximum, & evidens damnum Reipublicæ, & Patriæ, quæ inde periclitari possent.

2329 Ardekin *cit. duo notat, 1.* Principem Fermentem aliquibus Patribus Societatis respondisse, non esse faciendum scrupulum Capitaneis ob quatuor, aut quinque *plaga inuertas, 2. Usu in militia recepto Capitaneis concedi locum mortuum pro duobus, aut tribus famulis, & unum pro signifero, & si famulos alii non habeat.*

At hoc secundum notatum non est componendum cum primo; quia esset defectus notabilis militum, circa quem non potest rationabiliter præsumi indulgentia Principis.

2330 Non possunt Commissarii capitaneis, & militibus aliqua oppida onerare, ut ab aliis, quæ se redimunt, pecuniam acci-

piant. Arsd. *cit. qu. 6.* Quia tenentur tiam distributivam servare, ut aequum fieri potest, loca graventur; tantum ob pecuniam ab aliis acceptam, reliqua loca graventur, quod est nisi pecuniam illam in gravatorem levare impendant.

2331 Pabulatio non est licita militibus, & aliis in terra non hostili, amicos licet, aut subditorum ejusdem Patriæ si pabula sufficientia advehantur, ut sint ermi, quia non plus juris habet in aliena pascua, quam ad alienum pascua Lessius.

Si autem pabula, quæ ducuntur, percipiant, & non possint ob inopiam emolumentis non desint, qui dicant, adesse consuetudinem libere pobulandi, quæ pro utilitate Provinciae bellum gerit, quantum hoc onus sit commune, & compensetur emolumentis perceptis, & recipiendis, ut refert Ardekin, *cit. q. 7.*

2332 Rectius dico cum eodem, tanta est pabulatio ratione extremae necessitatis, qua omnia sunt communia; cum bene-

men, ut cum primum exequi potest, compensatio illi, qui enorme damnum passus; ratio est, quia extrema necessitas transfert absolute dominium in indigentem in rebus ordinariis, quæ primum bonorum vatum alterius concernunt; in rebus extraordinariis, seu magni pretii, non transfert absolute dominium, sed solum datur ut indigens sublevetur; quod obtinetur test per mutuum, aut accommodatum.

Indigentem præstat æquitas, & prudentiam, quæ moderatrix legum, quæ nec Caricæ ob extremam necessitatem indigentem pauperentur familie; hoc namque est grave Reipublicæ damnum; inde est bonum publicum, quod privato prævalere

QUÆRES.

2336 *De mercis, & bona mobilia extraneorum, quæ reperta fuerunt intra armis captam hostium, possint jure belli incorporari.*

2337 *Quomodo est ex dictis, jure belli justis bona captorum, sive mobilia, sive immobilia, incorporari, & ipsos hoïtes captos si servos, aut captivos, si sint Christiani.*

2338 *Dico non posse incorporari, si contentio bona extraneorum, sed reddenda temporis dominis. Molina dif. 121. Con. 1. p. 1. Rex nullum habet jus in illos, cum non sint partes Republicæ inimicæ.*

2339 *Ubi, si putans invincibiliter esse hostium, bona fide incorporaverit, deveniendo ad eam, quod sint bona extraneorum, & tunc dominis restituere bona, quæ extant, nisi in quo factus est ditor.*

2340 *Utrum illa scienter ementes tenentur restitutionem, uti ementes à fure. Quod si non comitet, possunt emere; quia ad fidem spectat considerare, an sint bona aliena.*

PRÆSCRIPTIO,

2341 *Quæ usucapio, est acquisitio dominii rei aliene per possessionem ejus certo tempore spatio legibus definito continuatum. Ad hanc præscribendum rem tres conditiones requiruntur, 1. Bona fides, ut quis prudenter putet rem esse suam, seu nesciat esse alienam. Unde ex Reg. 2. de Regulis juris, 2. Possor mala fidei nullo tempore non præscribitur. 3. Titulus, saltem probabiliter præsumptus, ut successio, donatio, emptio, &c. Continuatio possessionis per certum tempus à lege præscriptum.*

2342 *Pro mobilibus, ut sunt vestes, pecunie, animalis, naves, &c. requiritur tem-*

pus trium annorum cum titulo, & bona fide. Nisi sint res furtivæ, de quibus infra.

2337 *Pro immobilibus, ut sunt prædia, domus, &c. inter præfentes, qui scilicet in eadem civitate, aut territorio habitant, requiritur tempus decem annorum cum titulo. Inter absentes, qui scilicet in diversis territoriis habitant, tempus viginti annorum, si adfit titulus. Recte addit Pirhing. lib. 2. tit. 26. §. 2. Quod si præscribens sit per partem temporis præfens, per partem absens, sit servanda proportio absentis, & præfentis; ita tamen, ut anni absentis duplicentur, adeoque, si qui rem immobilem usucapit, sit per quinque præfens, reliquo tempore absens, quindecim anni ad eam præscribendam requirantur.*

2338 *Res furtivæ, & res vi possessis nunquam præscribuntur, nisi purgato vitio, ita ut non solum ipse fur, sed neque quivis alius secundus, aut tertius bonæ fidei possessor, qui ab eo quovis titulo accepit, usucapere potest; quia res est vitiosa, & infecta.*

2339 *Vitium rei purgatur dupliciter. Primo, per reditum rei ad dominum; si enim res ad suam dominum redeat, potest postea ab alio bonæ fidei possessore tempore ordinario usucapi. Secundo, per bonam fidem, & tempus longissimum, videlicet triginta annorum. Et ita qui rem à fure, aut à vi possidente, bona fide accepit, & maxime tertius, qui non à fure, sed ab alio bonæ fidei possessore accepit, potest rem illam præscribere, minime tempore ordinario, sed extraordinario triginta annorum, ex l. omnes, §. leg. sicut rem, Cod. de præscript. 30. annorum, Card. de Lugo tom. 1. de just. dif. 7. sect. 8.*

2340 *Qui idem probabiliter docet n. 151. de ipso fure, quod possit rem illam præscribere.*

bere tempore triginta annorum post bonam fidem supervenientem. Potest enim furi advenire bona fides, puta si confessorius putatus doctus ei diceret, se potuisse licite rem illam accipere, tunc inciperet esse possessor bonæ fidei, & ex tunc inciperet præscribere, non quidem tempore ordinario, sed extraordinario, vitium namque intrinsicum rei obstat ad præscriptionem ordinariam, minimè ad extraordinariam longissimi temporis cum bona fide. De Lugo *cit.*

2341 Res immobiles sine titulo, sed cum bona fide, tam inter presentes, quam absentes, præscribuntur tempore triginta annorum, si sint privatorum. Pirhing. *cit.* Hac de rebus privatarum personarum.

2342 Contra Principem, Filium, & Ecclesiam, pro immobilibus requiritur majus tempus, de quo Jurista, de Lugo, & Pirhing. *cit. fuse.*

Contra Ecclesiam Romanam pro immobilibus requiritur spatium centum annorum contra Ecclesiam inferiorem spatium quadraginta annorum. Pro mobilibus sufficit idem tempus trium annorum, quia pro illis nulla Ecclesia habet privilegium, *Can. ult. Et penult. 16. qu. 3.*

2343 Quibus positis conditionibus, si postea compareat dominus, non potest rem ab eo, qui eam præscripsit, repetere quia jam translatum est dominium; quæ lex præscriptionis introducta est jure civili in pœnam negligentium, & ne rerum dominia diu incerta, ac suspensa remaneant, ut sic consulatur paci, & obvietur litibus, ob quod bonum publicum Princeps, qui habet potestatem disponendi de rebus privatorum ob bonum commune, legem præscriptionis constituit. Fagnanus *lib. 3. c. si quis num. 53.*

2344 Qui sunt domini incapaces, uti Religiosi, non possunt circa res corporales præ-

scribere. Item res sacræ non possunt præscribi. Servitus non potest præscribi, nec verò à servitute mancipii præscribitur spatium annorum viginti. Debita præscribuntur per spatium triginta annorum. *num. 244.*

CONTRA ONUS MISSARUM

2345 **P**ROBABILIS mihi est contra Titulum quod non possit dari per prescriptionem. 1. Quia sicut onus missarum non potest contra Sacerdotem præscribere, quatenus patitur æquitas, ut qui bona fide pariter servum, advertens se non esse servum, servitute periret; ita nec Sacerdos hæres potest contra onus Missarum præscribere, quatenus pietas Christiana non patitur animæ defunctorum in Purgatorio manibus detente, omnino destituatur, nec illis, quibus ipsæ in hac vita, et post ipsas consuluerunt, & Sacerdotes, in quibus des inde gaudeant, unde ipsæ præscribunt.

Quia ex jure res pupillaris durante pupillari præscribi non potest, anima in Purgatorio, quoad suffragia eis detentur, pupilla, quia sicut pupilli ob defectum tutoris, ita anima ob defectum status non am gerere non valent; unde sicut negligentia, aut carentia tutoris non potest esse detrimentum pupilli, ita nec negligentia, aut carentia hæredum, &c. in detentione animarum; adeoque contra eas non potest præscriptio, nam præscriptio est in pœnam negligentium jus proprietatis, autem negligentia potest imputari hæredibus, cum alia voce clamare non valent, si illa Job c. 17. *Miseremini mei, &c.*

EXEMPLUM PRÆSCRIPTIONIS

2346 **S**unt novem anni, quo Petrus bona fide, & titulo successione præ-

dominam quandam, & percipit fructus, non tenet esse Pauli præsentis, ad quid tenetur?

Res tenent restituere domum, quia non tenent elapsum decennium, item & fructus illis ultimos qui non compleverunt decennium, si extant, aut id, in quo ex illis factus est ditor; non tenentur autem restituere fructus seu annorum priorum, quia cum scriptum sit elapsum tempus triennii, jam sunt præscripti, tenentur inquam restituere fructus decennio infra, minime à triennio supra: si vero elapsum decennium, ad nil tenentur, cum domum præscripsit, & fructus, quoad acquirit, ex re sua acquirit: *v. d. m. 1338.*

CONJUNCTIO

Res unius cum re alterius potest contingere quatuor modis. Per adjunctionem, adjunctionem, confusionem, admixtionem.

ALLUVIO

Latens, qua pars fundi unius insensibiliter fundo alterius adjungitur. *Patens*, qua pars fundi unius vi fluminis in fundum alterius transfertur. Augmentamur hanc per latentem alluvionem, est res, cui adjungitur; per patentem, est ejus, cui accret.

Latens per alluvionem de novo nata. Si sit in alto mari, quod sub nullius dominio sit, est prima occupantis. Si in medio fluvio inter dominia dividente, dividitur inter eos dominos. Si in eodem fluvio, sed propè agrum, est tuum. Si propè agrum tui, est illius.

ADJUNCTIO

Est, qua res unius adnectitur rei alterius, ut si pars vestis unius

confuatur vesti alterius, seu gemma unius annulo alterius. Adjunctio est rei, quæ discerni potest, & separari; aliàs erit confusio, vel admixtio.

Res adjuncta est domini, cujus erat, eique restituenda, quia discerni potest, & separari.

Edificia, & plantæ solo alterius bona fide adjuncta, sunt domini fundi; qui tamen tenentur solvere expensas. At si mala fide adjuncti, nil tibi debetur.

CONFUSIO

2349 **E**st, qua res unius rei alterius jungitur, ita ut non possit discerni pars, quæ unius sit, & non alterius; ut cum vinum unius miscetur cum vino alterius; lana unius cum lana alterius, ex quibus pannus intexitur. Si confusio est facta casu, aut de consensu utriusque domini, est res dividenda pro rata. Si est facta uno volente, altero nolente, aut nesciente, res est ejus, cujus est major pars, cum onere reddendi estimationem partis materiæ alterius; quia pars minor erit accessoria, ac proinde sequitur principalem. Idem dic de pretiosa pictura in vili tabula alterius: tunc inquam tenetur pictor reddere pretium tabule, E converso si pictura sit vilior. Si sint æquales, resolve ut modò de admixtione, *num. 2353.*

ADMIXTIO

2350 **E**st, qua res unius conjungitur rei alterius, ita ut quamvis possit physicè pars unius assignari, non potest faciliter dignosci. Ut cum triticum, aut pecunia unius miscetur cum tritico, aut pecunia alterius.

Si admixtio est facta casu, vel de utriusque domini consensu, est res dividenda pro rata.

Si

Si est facta uno volente, altero nolente, aut nesciente; tres regulas tradunt Doctores. Tamb. tom. 1. lib. 8. tract. 3. cap. 3. §. 4. à num. 16.

2351 Prima est. Si pars, quam admiscees, sit notabilis, & animum expressum habuisti non acquirendi dominium cumuli; cumulus in tuo hordeario non erit in tuo solo dominio, sed utriusque, & teneris restituere ex cumulo pro rata; quia dominium non acquiritur sine voluntate acquirendi.

2352 Secunda. Si pars sit notabilis, & voluntatem habuisti acquirendi dominium, tunc eris dominus totius cumuli, ita ut res alterius per conjunctionem transierit in tuum dominium, ut non tenearis eam in individuo restituere; quia ita te habes, ac si rem alterius v. gr. frumentum consumpseris, aut pecuniam expenderis; unde solum teneris ad æquivalens, uti quando rem alterius consumis. Idem dic, si eam voluntatem nec includis, nec excludis; quia tunc ad est voluntas implicita.

2353 Tertia. Si pars alterius cognosci facilliter potest, sed non separari sine totius destructione, ut si filis aureis tuæ vestis sint immixta, & intexta fila argentea alterius, tunc videndum est, quod sit principalis, ut in nu. 2349. Si partes sint æquales, tunc potior est ratio nolentis, aut nescientis; qui tamen, si rem pro se eligit, tenetur ad æquivalens. Semper verò savendum est rei, ne destruat. Ita Tamb. cit. Vide infra sic. *Causa excusantes à restitutione.*

JUSTITIA,

2354 **Q**Uæ est præcipua virtus ex quatuor Cardinalibus, definitur: *Constans. & perpetua voluntas ius suum unicuique tribuendi: dividitur in legalem, distributivam, & commutativam, legalis est, qua*

inclinat ad observantiam legum, quæ bonum commune ordinat: distributiva inclinat ad distribuenda subditi bonum, nempe honores, dignitates, & præmia proportionem meriti, & conditio commutativa est, quæ inclinat ad partem conservandam æqualitatem rei alterius bona privata a privatorum. Legalis ordinat partes ad totum, distributiva ad partes, commutativa partem ad partem mutui commercii humanis; & hæc iustitia proprie dicta habens pro objectum strictum, nempe jus proprietatis, & æqualitatem arithmeticeam dati, & hæc distributiva verò solum respicit æqualitatem geometricam, quæ inter proportiones versatur, intendens præmium, aut puni- juxta proportionem meriti, & commutativa personæ; unde sola iustitia commutativa violatur, onus restitutionis pariter violatur, si violatur, non per se restitutionis ratione sui, sed ratione commutativæ si ei sit adjuncta.

E X E M P L U M.

2355 **S**I quis mille aureos relinquit in monte Pietatis de elemosinis, & in eos juxta cujusque inopiam, tunc incumbit distribuendi cura, formam iustitiæ distributivæ servare tenetur, hoc est, ut pecuniam non nisi pueris indigentibus distribuat, & tali forma, ut æquæ portio pecuniæ, quam una puella accipiat ad pecuniam alteri tradendam, qui datur inter inopiam unius, & alterius, præ ratio sit habenda; quod si distributivam non servet proportionem, commutativam distributivam peccat simul, & commutativam, ob pecuniam, quæ ei datur ex donatione alterius; cum commutator hanc proportionem in distribuendo

perinde est, ac si singularis cer-
tissime summam assignasset: ita Ma-
r. 1. d. 17. q. 2. lit. LL. in 3. d. 34.
in 4. d. 15. q. 2. M. d. 46. q. 1.
M. d. 3. Maltrius in T. heol. mor. disp. 3. q. 1.

CAPUT II.

De Contractibus,

Contractus est pactum, ex quo utro-
que oritur obligatio, seu est re-
ciprocus consensus duorum, aut plurium signo
verbo expressus: alterius partis definiente
nullo, nullus est contractus.

Contractus est invalidus, 1. Si con-
trahentes sunt inhabiles, aut si eis non con-
trahendi libera administratio suorum bono-
rum, ut si eis resistat jus positivum; unde
contrahunt Religiosi, filii familias,
nobiles sunt sub patria potestate, & non
sunt emancipati, uxores, furiosi, prodigi, pu-
eruli, & pubertati proximus, & minor
tutorem, contrahentes sine tuto-
ris auctoritate, valide con-
trahunt in suam commodum, minime in su-
am commodum; alterum sibi obligant,
alteri non se obligant.

Secundo. Si contractus celebratur
in substantia a lege requisita
deficiente irritante; imò tunc contractus
invalidus, etiam si fuerit initus cum igno-
rantia solennitatis: hinc matrimonium con-
trahitur cum aliquo impedimento dirimen-
te, etiam ignorato, est nullum; quia talis so-
lennitas, & conditio a lege requisita, se tenet
ex parte forme contractus, forma autem est
et essentia rei, seu contractus; adeoque
si illa etiam ignorata res subsistere non
potest.

Tertio. Contractus initus ex metu
injusto inculso ab alio homine ad finem
injustum, non potest causare
consensum, qui sit radix justitiae.

eos extorquendi, sunt invalidi jure naturæ,
etiam si interius, qui metum passus est, con-
sensum habuerit; & consequenter per eos
non transfertur dominium, aut usus. Villa-
lobos, Diana, Leander, & alii contra Caltro-
pal. & de Lugo: ratio non est, quia deficit
libertas, & consensus; quia sicut eum non
tollit metus gravis justè inculsus, ita nec in-
justè inculsus: sed ratio est, quia si contractus
meticulosus esset validus jure naturæ, ex in-
justitia oriretur justitia, quod implicat; obli-
gatio inquam, quæ est actus justitiæ, oriretur
ex contractu per injuriam extorto, adeoque
injusto. Tum quia, qui per metum gravem
injustum contractum extorquet, si ex eo ali-
quid habet, tenetur sub mortali id statim re-
stituere, etiam ante sententiam judicis, quod
non esset verum, si contractus non esset in-
validus jure naturæ.

2360 Dies, ex commu. doctrina bap-
tismus, & cetera sacramenta, matrimonio
excepto (de quo in num. 1649.) valide sus-
cipiuntur, non obstante metu gravi injustè
ab alio homine inculso ad finem illa extor-
quendi.

Resp. disparitatem esse; quia Sacramenta
(matrimonio excepto) non sunt radices, nec
actus justitiæ, nec inducunt obligationem ju-
stitiæ, sed religionis, aut alterius virtutis; &
ideo ad eorum validitatem non requiritur
consensus, qui sit contractus, sed sufficit
consensus liber, & voluntarius simpliciter,
sicut ad meritum, & peccatum, qui consen-
sus stat cum coactione, & metu gravi expli-
cato: contractus vero est radix justitiæ, & ex
eo oritur obligatio justitiæ, unde ad illum re-
quiritur consensus, qui sit contractus, qualis
non est consensus coactus, sed perfecte vo-
luntarius, & liber; nam coactio, & injuria
cum sit actus injustitiæ, non potest causare
consensum, qui sit radix justitiæ.

XX
Cle

2361 Clericis, & Religiosis est prohibita negotiatio per se ipsos, minimè facta per alios; quia *Clement. 1. de vita, & honest. cleric.* opponit particulam *personaliter*, tum quia si fiat per alios, non habetur distractio ad terrena, quæ est finis legis.

Negotiatio est, *cum quis rem sibi comparat eo animo, ut integram, & non mutuatam sibi vendendo, vel permutando lucretur.* Quæ est valde distractiva, & indecens, & ideo prohibita clericis.

Non est eis prohibitum, si emant pecora, quæ pascuis suis saginata vendant; vel si greges alant, ut *ferus, lac, lanam* vendant, quia vendunt fructus suorum pradorum, aut suarum rerum. Nec si emant agrum cum fructibus immatris, eosque vendant. Nec si id, quod ad proprios usus emerant, postea mutato consilio, carius vendant: ita *Bulcan.*

2362 Contractus validus obligat in conscientia, & si lædatur, ad restitutionem.

2363 Contractus alii sunt nominati, qui habent proprium titulum, seu nomen, ut emptio, mutuum, &c. de quibus modo; alii innominati, qui proprium titulum non habent, sed explicantur his verbis: *do, ut des: facio, ut facias: do, ut facias: facio, ut des.*

De vi, metu, dolo, aut errore in contractibus, vide *n. num. 1645, ad 1668.*

PROMISSIO

2364 **E**st actus, quo quis sponte, & liber aliter pollicetur alteri aliquid dare, vel facere. Promissio vera, & libera, quæ non est simplex propositum, seu offensio animi, & voluntatis aliquid faciendi, sed quæ unus alteri obligatur, idque ostendit per signa externa, & in materia licita, pariter & donatio, si sit acceptata, obligat in conscientia, & sub mortali, si materia sit gravis. *Sco-*

tus in 4. d. 28. qn. 1. contra plures tenetur non peccare mortaliter, sed Adulterium mendacem, & infidelem. Non obligatur tamen ante acceptationem, etiam si sit in Ecclesia, nisi sit facta Deo per mortuum, quia obligatio ex alterius pacto contractu dependet, nec obligat promissio contracta; quia contractus obligatorius debet se signis externis expressus: *v. dicitur de p. voto, & voto.*

DONATIO

2365 **E**st actio liberalis, seu gratuita, si dominus alicujus rei non detur *justitia in alium*; quod si non fiat liberum, sed pro retributione, erit *venditio*, aut pro alio *commutatio*; si fiat solo verborum officio, & sit acceptata, dicitur *imperfecta*, si fiat verò cum rei traditione, dicitur *perfecta*, & transfert dominium in re, *ante acceptationem* potest revocari, etiam si facta per publicum instrumentum.

Conditio impossibilis, aut turpis adjecta, habetur pro non adjecta.

2366 Donatio omnium bonorum vivos, est invalida jure civili; quia est prodiga, & privat potestate testamenti. Facta Ecclesie, non potest jure civili revocari. *Mendo verbo Donatio, m. num. 2362.*

2367 Donatio non solum acceptata, etiam tradita, revocari potest ex parte donatarii, nimirum si donatarius atrociter injurias donatori intulerit, si eum verberaverit, si scienter grave damnum in ejus bonis intulerit, aut si inopia laborantem non adjuverit; donatarius autem non tenetur ad restitutionem, nisi post sententiam, quia hoc est poena, unde ingratitude debet probari.

1368 Secundo, donatio facta causa mortis, licet legatum, & testamentum; quia non obligat ad rem, nisi re-
solvatur.

1369 3. Si donatio facta à patre fuit tantum, ut non relinquat filius, quantum petit legitimum portio, dicitur inofficiosa, hoc est contra officium pietatis; & hæc si est facta filio, revocatur tantum usque ad legitimam aliorum; si sit facta extraneo, non defraudandi filios, revocatur tota. Si sit facta animo defraudandi filios, vel sit facta ecclesie, aut cause pie, revocatur usque ad legitimam filiorum legitimam.

1370 Si verò donatio facta à Patre, aut matre, non excedat id, de quo disponere potest, non tenetur filius in partitione hæreditatis illud computare; quia talis donatio confirmatur morte. Imò si sit donatio remunerata, quæ facta extraneo valeret, etiam in vivo valet, nec indiget morte confirmata. *ver Peculium, Mendo ver. Filius, non 10.*

1371 4. Si donatio facta à Rege enormiter illegitima lèdat, potest ab ipso, aut successorum revocari, 5. Prole carens, si magnam partem bonorum donavit, revocare potest, quædam prole.

1372 Donationes inter vivos inter conjugum prohibite à jure, cujus ratio est, ut non detur uxorem conjugalem sine pretio statui. Valent tamen, 1. si fiant causa mortis, 2. si a tempore soluti matrimonii, 3. si fiant causa pietatis, aut sint remuneratorie, 4. si sit donet marito causa dignitatis obtinende, aut publici muneris exercendi, 5. Si maritus condonet dotem, aut faciat contractum, seu ob justam causam augeat uxoris portionem. Vel si aliquid annuum, aut mensuale daret uxori ob vestimenta, & alias necessi-

tates. Vel si ingrediatur Religionem, & in ea profiteatur, 5. Si sit dives, & modicè donet.

2373 Donatio inter sponfos de futuro valet, si non fiat in tempus futuri matrimonii.

1374 Qui invalidè matrimonium contraxit, potest, quæ donavit uxori, revocare; quia ex errore, & motivo matrimonii donavit; debet tamen compensare damnum pudoris.

Vide num. 1892. *largit. mun. à num. 990. Et 10. 2. num. 130, ad num. 136.*

Scotus in 4. d. 30. q. 1. lit. B. & E. dist. 15. q. 2. lit. 1. *Matritus in Theol. mor. dist. 4. qu. 1. Et 1. Joan la Cruz 7. prac. pag. 103. Bonac. tom. 2. pag. 556. pag. 744. Tamb. tom. 2. pag. 244. 255. Bulem. lib. 3. tr. 5. cap. 3. Diana p. 1. tr. 8. Clericatus c. 145, n. 17. 18. Mendo ver. donatio.*

M U T U U M,

2375 Quid secundum nominis Etimologiam idem est, quàm, *de meo tuum sit*, definitur: *contractus*, quo rei numero, pondere, vel mensura constitutus dominium, & usum à mutante in mutatarium usque ad certum tempus transfertur, cum obligatione restituendi eandem, vel similem in specie, & bonitate.

2376 Commodatum est, quo usus alicujus rei alicui gratis conceditur sine translatione dominii. Qui usus, si precibus petenti conceditur, dicitur *Precarium*.

Qui pecuniam alicui commodat, non ad usum, sed ad pompam, potest lucrum accipere; Clericatus cap. 83. num. 15. quia non est mutuum, nec accommodatum; sed locatio materialis pecunie.

2377 Depositum est, quo aliquid alteri custodiendum traditur sine usu, sive cum pretio, sive sine pretio.

2378 Locatum est, quo alicui traditur usus

alicujus rei sine translatione domini ad tempus, sed adhibito aliquo pretio annuatim solvendo. Qui dictum ulum rei, v. gr. domus, concedit, dicitur locator; qui eum recipit, dicitur conductor.

2379 Emphyteusis est, *contractus rei immobilis, cuius tantum dominium utile, seu indirectum transfertur in accipientem, retento directo apud concedentem, cum pacto certa pensionis proprietario annuatim solvenda in recognitionem domini directi. Qui accipit, dicitur Emphyteuta; qui concedit, Proprietarius.*

2380 Feudum est, *contractus rei immobilis, cuius tantum dominium utile, seu indirectum transfertur in accipientem, retento dominio directo apud concedentem, cum onere non aliquid solvendi, sed exhibendi directo domino fidelitatem, & obsequium personale. Unde feudum differt ab emphyteuti, solum, quia in hoc debetur pensio realis, in illo fidelitas, & obsequium personale; feudum concedendi solet Vassallo à Principe ob ejus merita, aut præclara gesta, & si concedatur hereditarium, transfertur ad hæredes. Qui concedit dicitur, *insenerator*, qui accipit, *feudatarius*.*

2381 Emphyteusis, & feudum differunt à locatione, 1. Quia locatio, seu conductio fieri potest tam de re immobili, quàm mobili; illa verò solum de immobili, 2. Quia in locatione nullum dominium, sed purus usus rei transfertur; in illis verò transfertur dominium utile, 3. Quia emphyteusis fit ad longum tempus, quod non sit minus decennio ex jure; locatio verò fit ad brevius tempus, alioquin erit emphyteusis. Differunt à venditione, & emptione, quia in his transfertur omne dominium rei tam directum, quàm indirectum; in illis verò solum dominium indirectum, seu utile. Denique diffe-

runt à libello, quia contractus subreptitio datio ad libellum dicitur, quando ex teuta, vel feudatarius rem, quam in teutum, vel feudum accepit, simili contractu tradit tertio, adeoque dicitur subreptitio, & subfeudum, ad quod, si ad feudum fiat, requiritur consensus de cuius datione.

2382 Si res conducta absque culpa conductoris aliquo casu fortuito reddatur inutilis, & subfeudum, ad quod, si ad feudum fiat, requiritur consensus de cuius datione. Si superveniat sterilitas, & sic tantum lonus nihil recipiat ex prædio conductum, beratur à pensione; si sit parva, non considerationem; si sit magna, de restituendi pro rata pensionem, nisi aliter conventum sit; vel nisi sterilitas unius anni pensari possit fertilitate alterius anni, conservari solet in locationibus ad plures annos. Sterilitas tunc dicitur esse, quando sterilitas æstimatione expensarum, & semina, & superfluit fructus, qui sufficiant ad reddendam dimidiam pensionem.

2383 Conductor, si ob justam causam sit coactus rem conductam restituere, v. gr. ob pestem, &c. ante tempus terminatum supervenientem, non tenetur integram pensionem solvere, sed proportionalem, quo ea usus est.

2384 Potest conductor ante tempus terminatum expelli, si re conducta abusu, & damnificando, vel meretricis adhibendo, aut aliud turpe ibi exercendo cum locatore, aut si domus reparatione indigeat, restituendo pensionem pro rata, & demum, quod debitam pensionem non solvat.

2385 Si res perit in mutuo, & deponente, locato, deponenti, accommodanti, & locatario, perit, quia res domino perit, nisi perierit depositarii, &c. aut nisi sit depositarius, &c.

officis qui in omni eventu tenetur ad restituendum: unde si latro simul te spoliat veste, & habes accommodatam, & pecuniã, quam habes mutuatam, teneris restituere pecuniã, non vestem. De culpa vide infra de restitutione.

2386 Pignus, est contractus, quo alicui datur res ob maiorem crediti securitatem. Quæ habet rationem depositi in gratiam securitatis, differt ab hypotheca, quia pignus datur in re mobili, hypotheca de re immobili, ut res, domus, &c. quæ obligatur creditori, datur tamen apud debitorem.

2387 Non potest quis uti pignore, sicut in deposito, nisi de consensu expresso, vel tacito domini; quia pignus datur ad securitatem, & depositum ad custodiam, non ad usum.

2388 Habens in pignus prædium, si illud alienatur, deductis expensis, & laboribus, debet computare in sortem principalem fructus, quia res domino fructificat. Excipitur si pignus datum pro dote, quia maritus fructus ad sustinenda onera matrimonii. Si pignus sit res feudalis, & detur tenenti dominium directum; quia res domino fructificat. Vide quid restituendum, & *pro bona fidei.*

2389 Item excipitur contractus à godere, quæ datur Petro pecuniã ad fruendum, & Petro domus pariter ad fruendum, & tunc pecuniã tibi reddatur, non teneris restituere domum in sortem principalem computare, sed potes illis frui, usque quo pecuniã reddatur; requiritur tamen, ut pro pecuniã tibi tibi lucrum cessans, aut alius fructus ex dicendis, alioquin erit usura, & licet sit mutuo; quia circa pecuniã datur dominium utile distinctum à directum non sit ex se fructifera. In rebus autem, in quibus datur dominium utile à dire-

cto distinctum, licitus semper est contractus à godere, quia est quidam contractus locationis; unde licitè Petrus dat Paulo domum ad habitandum, & Paulus Petro viridarium ad fruendum; tunc namque Paulus uti conductor domus dat pro annua pensione Petro fructus viridarii: v. n. 2493.

2390 Si quis verò pecuniã, quam depositam habet, ludat, & lucretur, non tenetur lucrum restituere; quia est fructus merè industrialis.

2391 Fideiussio, est contractus, quo quis suo periculo suscipit alterius fructum, aut debitum, præsurturus ipse, aut soluturus, si alter non faciat.

Principali non solvente, non tenetur fideiussor in conscientia solvere, donec per viam iustitiæ exigatur; quia talis præsuntur animus fideiubentis.

Et creditor prius debet in iudicio agere contra debitorem, nisi sit manifeste non soluturus, aut fugerit.

Fideiussore solvente, tenetur debitor ei solvere, & compensare damna ratione fideiussionis secuta.

Obligatio fideiussoris transit ad hæredes. Bonac. Mendo ver. Fideiussor: v. n. 1839.

Fideiussor esse non potest, qui non habet bona, aut qui non habet administrationem suorum bonorum. Unde fideiubere non potest Religiosus, nec mulier nupta, quæ neque potest fideiubere pro marito. Auth. Si qua mulier. Clericatus c. 145. n. 19.

Nec minor, Imò si minor contrahat, invalidus est contractus; nec fideiussio, si adveniat, tenet. Mendo cit. n. 9. v. n. 2357.

Scotus in 4. dist. 15. quest. 2. lit. K, Martius disp. 4. quest. 3. disp. 5. quest. 4. Bonac. tom. 2. à pag. 680. Tamb. tom. 2. lib. 9. tract. 4. 6. & 7. Clericatus à cap. 78. ad 88. Mendo ver. Fideiussor.

U S U R A

2392 **E**st lucrum quæsitum ex mutuo vi
mutui. Quod est iniquum, cum
mutuans acquirit lucrum ex re non ampliùs
sua. Tum quia pecunia numerata non est
pretiosior numeranda; nam (ait Scotus) pec-
cunia non est ex natura sua fructifera, sed
solum ex industria utentis, qui in mutuo
non facit suam industriam esse alterius; *vid.*
in propos. 41. ab Innoc. XI. damn. Hinc usura
est mala, ac prohibita jure natura, & divi-
no. *Ezech. cap. 18. Ad usuram non commo-
daverit;* & *Lucæ 6. Mutuum date nihil inde
sperantes.* Dicitur: *vi mutui*; quia si lucrum
accipias non vi mutui, sed aliquo justo titu-
lo, qui contingat in mutuo, non committes
usuram.

TITULI JUSTI LUCRI IN MUTUO

2393 **P**rimò, *ratione damni emergentis*,
exigi potest licitè lucrum, quia
beneficium alteri præstare cum tuo damno,
est pretio æstimabile, & dignum compensa-
tione. Requiritur, ut damnum timeatur ra-
tionabiliter eventurum, & quòd lucrum ta-
xetur arbitrio prudentis experti, juxta pro-
babilitatem damni. *Exemplum damni emer-
gentis.* Si, ut mutues centum, quæ pro em-
ptione vini mense Octobris paraveras, cogaris
mense Februarii illud carius emere, dice-
ris pati damnum in illo majori pretio.

2394 **S**ecundo, *ratione lucri cessantis*;
quia à proxima negotiatione se abstinere in
gratiam mutuatarii, est pretio æstimabile;
nam cessat lucrum, quod inde speratur.

Tres conditiones requiruntur. 1. Ut lu-
crum cessans sit in spe certa, aut probabili
proxima; quod evenit, quando pecunia est
negotiationi applicata, aut proximè appli-
cabilis. Non sufficit lucrum in potentia

remota; quia est nihil tam in re, quàm
adeoque non est vendibile.

2. Ut in mutuantem sit vera voluntas
ta ad negotiandum, ut verum lucrum
*proximè possim, & velle negotium, quod
facto in gratiam mutuatarii, quia negotium
proxima respectu recufantis æquum est, ut
ac si non esset. Si recufes negotium, non
velis mutuari petentis, sic dispositio
non essent, qui mutuum petentis, non
negotiationem, exigendo lucrum, com-
mutando negotium, & sic lucrari velis.
Si verò sis ita dispositus, ut si non esset
mutuum petentis, verò velles nego-
tium, potes exigere lucrum, qui veritas
sas in gratiam mutuatarii, & veritas
est causa, ut lucrum cesset.*

3. Ut non exigatur, nisi quantum ad
spes lucri cessantis, deductis expensis
riculis. Unde si lucrum est certum peten-
gere æquale. Si sit spes probabilis, peten-
gere minus lucro sperato juxta
nem prudentis experti, quia spes
erandi centum non valet centum. *Quæ
regulam dat Lessius, videlicet, ut mutua-
mitas mutuatario de lucro cessante, quod
tum dedisses pro contractu assicurati-
lis lucri sperati; unde si speres, quod
craturus quindecim centum, pro
assurcatione solveres quinque, pro
mutuatario exigere decem. Præterea
est, ut exigantur septem pro centum.*

2395 **S**i habeas duas portiones pecunie
unam in cassâ otiosam, aliam negotio
expositam, aut proximè expōnibilem,
si mutues otiosam, & lucrum ex
ram committis; secus si mutues
ni destinatam. Quia ex hac, non ce-
crum cessat.

2396 **T**ertio, *ratione periculi*; quod

obligationem iustitiae: vide num. 1220. & in
propos. 42. ab Innoc. XI. damn.

2399 Sexto, *ratione pœna conventionalis*,
ut mutuarius solvat, ver. gr. quinque pro
centum, si tempore præfixo non reddat mu-
tuum; quia in contractibus pœna iuste im-
ponitur inconstanti, & licet cuilibet se servare
indemnem. Requiritur autem, quod si in
mora culpabilis, unde si differatur solutio per
hebdomadam, aut revera mutuarius sit
impotens, excusatur à pœna, nisi factus sit
impotens, quia prodigè vixit, futuram mor-
tam prævidens.

2400 Septimo, *ratione contractus inno-*
minati, do, ne des. Exemplum: Petrus dat ti-
bi centum hoc pacto, ut si moriatur intra
decem annos, tu nihil ei, ejusque hæredibus
reddere debeas; si autem vivat, tenearis red-
dere illa centum, & alia centum, nempe de-
cem pro singulis annis; licitus est contractus,
quia par est utriusque periculum amittendi,
& spes lucrandi; hic autem non est contra-
ctus mutui, sed ludi fortis, qui est licitus.

2401 Octavo, *ratione promissionis, &*
obligationis mutuandi; licite potes lucrum à
mutuario accipere, si te illi obliges ad mu-
tuandum, quando voluerit. Pasqual. 99. mor.
canonic. centuria 3. pag. 3. Tamb. tom. 2. lib. 9.
tract. 1. cap. 3. §. 2. num. 5. Molina, Toler. &
alii. Ratio potissima est, quia obligatio,
quam quis in se suscipit ad mutuandum, ex
una parte est gravamen distinctum, & sepa-
rabile à mutuo; nam regulariter datur mu-
tuum sine obligatione mutuandi; ex alia par-
te est pretio æstimabilis, adeoque licite ven-
di potest. Quòd sit pretio æstimabilis, pro-
batur ratione insolubili: Si mutues obligan-
do mutuarium ad remutuandum, ex com-
muni, & certa doctrina, usuram committis,
non alia ratione, nisi quia obligatio ad re-
mutuandum est gravamen à mutuo distinctu
pre-

pretio aestimabile: *v. num. 2414*. Igitur obligatio ad mutuandum est gravamen distinctum à mutuo pretio aestimabile; & consequenter, si est verum, quòd usuram committas, si huiusmodi obligationem mutuatario imponas, vecum esse debet, quòd usuram non committas, si lucrum exigas, ex quo huiusmodi obligationem in te suscipias.

Quae obligatio assumpta est tanti oneris, ut si ex vna parte quis requirat ab alio pecuniam ad licitam negotiationem cum probabili pingui lucro, v. gr. de triginta procentum; & ex alia parte, is, cui se obligavit ad mutuandum, petat mutuum, & ille aliam pecuniam non habeat; tenetur negotiationem rejicere, & mutuae petenti, non obstante longè majori lucro cessante; alioquin peccaret mortaliter, & teneretur ad restitutionem praeteriti lucri, quod fortè à mutuatario ratione huius tituli recipit; unde si se obligando talem animum non habeat, sed oppositum, contractus erit usurarius, & mutuum palliatum: *v. num. 2394*.

Tum quia unus ex titulis, quo per plures Sacerdos pro Missa iuste stipendium accipit, est obligatio, quam assumit ad Missam applicandam pro hac determinata persona, cum posset pro alia. Item potes aliquid exigere pro promissione, qua te obligas alicui ad quid intra annum vendendum.

2406 Ex hoc titulo lucrari potes quinque pro centum quolibet anno, quia tanti à prudentibus aestimatur obligatio suscepta mutuandi; quae accipi possunt pro rata parte singulis mensibus; quod etiam contingere potest, quando mutuum accipitur ad menses.

2407 Totum corroboratur ex Montibus Pietatis, ubi deponentes pecuniam ad mutuandum, possunt licitè exigere à Monte quinque pro centum pro singulis annis, ex

hac obligatione, quam in te suscipias mutuandum. De quo modo.

2404 Non potes lucrum exigere: *v. voluntate mutuandi*; quia licet non obligatus ad dandum mutuum, suspensus quòd rogatus, aut misericordia mutuum dare, obligaris ex lege divina non faciendam misericordiam vitare, loquitur Scot. *in 4. dist. 15. q. 2. l. 1.*

2405 Item non potes lucrum exigere obligatione non repetendi mutuum certum tempus; quia quando venditionem non repetendi mutuum aliquantum tempus, nil vendis, nisi tempus non est tuum. Tum quia concessio temporis est mutuo intrinseca: *v. ab Alexan. VII. damn.*

9. RATIONE MONTIS PIETATIS

2406 **M**ons Pietatis, est summa pecuniae, vel terrarum, &c.

muni posita, destinata ad mutuandum pauperibus, caput ali salvo. Tres habet conditiones.

1. Ut mutuum detur ad certum tempus. Ut mutuatarius det pignora certum apud administratores, quae, mutuatario fixo tempore non solvendo, vendenda retenta à Monte portione sibi debita, qua ipsi mutuatario reddita. 2. Ut certius pro rata pecuniae mutuae, & tempus quid solvat singulis mensibus pro Monte conservatione domus, & Montis.

2407 Montes Pietatis sunt de pluribus, alii sunt erecti ex elemosinis liberè donatis, & legatis ad effectum mutuandi pauperibus, seu indigentibus, est Mons magnus Panormi. Alii vero sunt erectum elemosinarum sunt erecti ex pecunia

se suscipere
 bo.
 n exigere: et
 licet non sit
 supposito
 ordina mone
 ex lege de
 iam vna
 7.2. l. i. l.
 curam ex
 vntum
 do vendi
 um aliq
 li temp
 concessio
 ca. v. in p.

MONTI
 IS

est facta
 rari, Stan
 tuam
 abet con
 rtum ten
 ora cul
 mstant
 bus, vendi
 sibi de
 3. Ut r
 te, & t
 pro M
 tontis,
 nt de
 molys
 d effect
 igitibus
 Alii v
 et et p

DIFFICULTAS EST,

AN Mons Pietatis, ultra id, quod
 est necessarium pro expensis,
 possit mutuatariis exigere quinque pro cen-

tum est, id non posse Montem Pietatis
 gnis generis, id namque prohibet Leo X.
 alioquin Lateran. sess. 10. quia sic Mons lu
 tum reportaret vi mutui; & simul defrauda
 tum piam intentionem legantium, qui su
 pecuniam apud Montem deponunt, ut
 gentium miseria subleuetur, non ut gra
 lucro Montis. Hac ratione (ait Ponti
 licium esse Monti se servare indem
 nes, adeoque tantum exigere, quantum
 expensis necessariis ad Mon
 tem non est autem licitum inde lucrari.

Exempl. Ecclesiast. Tom. I.

2412 Difficultas solam habet locum in
 Montibus secundi generis, pro quibus.

Respondet Pasqual. Montem posse exige
 re quinque pro centum, quæ tenetur solve
 re ipsis deponentibus pecuniam, qui licite
 possunt tale lucrum reportare ex pecuniis a
 pud Montem depositis. Pasqualig. in dec. mor.
 dec. 183; & 186. & in qq. mor. cent. 3. a. pag. 1.
 ad 14. D. Anton. Bonac. & alii apud ipsum.
 Ratio est, quia ex una parte potest Mons ex
 igere à mutuatiis id, quod ob eorum com
 modum solvere tenetur, ut servetur indem
 nis; quoniam non debet ob eorum commo
 dum pati damnum: debet autem solvere
 quinque pro centum ipsis deponentibus;
 nam illi suas pecunias non deponerent mu
 tuandum, nisi allicerentur lucro; alioquin
 cessaret publicum bonum indigentia popu
 lorum sublevandæ, & enormes usuras, præ
 fertim Hebræorum, excludendi; qui est fi
 nis erectionis Montis.

2413 Ex alia parte, lucrum quinque pro
 centum ex pecuniis supra Montem Pietatis
 depositum est iustum. Quia Paulus III. per
 Bullam incip. *Charitatis opera*, editam 10.
 Julii 1549. concedit deponentibus pecunias
 supra montem Pietatis Ferrariensem: *Quod*
possint absque aliquo conscientie scrupulo per
cipere quinque pro singulis centenariis, etiam
si aliâ pecunia sine ullo lucro esset otiosa per
mansura. & non fructificatura. Imò narrat
 Pontifex, id etiam concessum fuisse à Sede
 Apostol. Montibus Bononiensi, & Muti
 nensi.

2414 Quantum ad titulum iustitiæ præfati
 lucri, tres assignat Pasqual. *cu. 1.* Est obligatio
 quam deponens in se suscipit ad mutuan
 dum, quæ est pretio æstimabilis: *v. n. 2401.*
 Nec officit, quod in depositione nulla fiat
 expressa mentio hujus obligationis, quia de
 ponens implicite intendit finem Montis, qui
 est

Y y

est

est se exponere mutuaturum; ob quem finem, ut provideat de mutuis, offert lucrum deponentibus; quod virtualiter non est aliud, quam obligare illos, ut mutuent. 2. Est finis publicae utilitatis, in concursu autem juris privati cum publica utilitate, cedit jus privatum, quale est jus mutuarii de non solvendo aliquid ultra sortem. 3. Est ratio superemi domini, qua Princeps supra mutuatariorum bonis certam pensionem in remunerationem assignat, pecuniam apud Montem ad mutuandum deponentibus, utpote bene meritis communitati, & inde Principi.

Addit tamen Pasqualig. *cit.* hujusmodi Montis erectionem fieri debere auctoritate Summi Pontificis, tam ob scandalum usurae vitandum, quam quia in dubiis quoad mores ad ipsum spectat circumstantias cognoscere. Ac proinde non posse personam privatam Montem erigere, inde lucrari; licitum namque est cuilibet ex mutuo se servare indemnem; at non inde lucrari, nisi aliquis justus titulus adsit distinctus à mutuo. Ita ferè discurret Pasqualig.

2415 Dicitis addo, Montes in pluribus Italiae locis esse mixtos, in quantum summa, quae mutuatur, est constata non solum ex pecuniis depositis, sed etiam ex vectigalibus, aut aliis publicis redditibus; & tunc dici potest pecuniam deponentes lucrum quinque pro centum reportare ratione census realis super vectigalibus, aut redditibus publicis fundati.

COROLLARIA DEL BENE

Par. 2. dub. 259. de Inquisi.

2416 **E**X his sequitur, quod etiam persona privata possit hujusmodi Montem instituere, tametsi pecuniam illam sub onere alicujus census acce-

» pisset, & à mutuataris exigere, quod
» opus fuerit, ut se indemnem praestaret
» etiam si 8. vel 10. in centum ad sortem
» geret; dum enim hoc totum in
» commodum agit, potest exigere, quod
» opus est, ut se indemnem praestet.
» autem hoc totum in commodum
» agat, patet: quia non solvunt, nisi
» in centum, cum alioquin in usurarum
» rent 35. & fortasse plus.

» Non obstat, quod eo plus montem
» Monti solvant, quo diutius sortem
» nent; quia par est, ut plus ad sortem
» tis contribuant, qui diutius illas
» dis fruuntur, quorum pignora diutius
» stodiuntur.

» Neque obstat secundo, quod quibus
» pignora minus molesta, ut canones
» quid aliud aureum, tantumdem sortem
» quantum qui dant pignora mollium
» vestes; quia debuit certa quaedam
» qualis ratio respectu omnium eorum
» nam cum ob varias circumstantias
» test ubique servare aequalitas, sed
» neratim determinari aliquid, quod
» mè videtur accedere ad justum.

» Sequitur secundo, quod proventus
» fit, ut passim per loca hujusmodi
» erigantur, quia ex ipsis multipliciter
» Republicae provenit.

» Primo, impeditur peccatum usurae
» & hominibus maxime detestabile.

» Secundo, pecunia remanet in patria
» cum alio exportetur; solent enim
» esse exteri, qui patriam mutant, &
» divites ad illam redeunt.

» Tertio, cives divites habent locum
» ubi securè, & fructuose possunt pecuniam
» suam collocare, emendo scilicet
» super Montes fundatos.

» Quarto, pauperes in omnibus

10. RATIONE SOCIETATIS
CUM TRIBUS CON-
TRACTIBUS.

2418 **C**ontractus societatis, est conventio plurimorum contribuentium aliquid ad commune lucrum. Per ly, aliquid, intelligitur pecunia, res fructifera, ut animalia, panni, &c. labor, & industria; ita ut unus, vel plures ponant pecuniam; alius, vel alii laborem, & industriam, vel singuli ponant pecuniam, & industriam.

2419 Tres conditiones requirit societas, ut sit licita. 1. Ut fundetur in negotiatione licita. 2. Ut servetur æqualitas inter socios, scilicet, quod expensæ, etiam pro infirmitate, à socio, ob negotia societatis contracta, damna sine gravi culpa socii facta, & lucrum sint communia; ita ut negotiatione completa, deductis expensis, & damnis sine levi culpa socii factis, & seclusa sorte, nempe pecunia domino restituenda, lucrum, quod remanet, dividatur pro rata inter socios, ut sicut se habet fors ad sortem, ita lucrum ad lucrum: potest enim contingere, quod plus valeat industria, & labor, quàm pecunia, præsertim quando socii, qui ponunt laborem, sunt plures. 3. Ut pecunia stet periculo ponentis; ita ut si pereat casu cum levissima culpa socii, ponenti pereat; quia per contractum societatis non transfertur dominium, sicut in mutuo, sed solùm usus fructiferus pecuniæ in ordine ad communem negotiationem, & lucrum, taliter quod socii non possint pecuniam in societate expositam extrahere ad proprios usus. Ex quo fit, quod si tradas pecuniam mercatori, ut exponat ad cambia, mercaturas, &c. hoc tamen pacto, ut periculum pecuniæ stet mercatori, sed lucrum dividatur; contractus erit usurarius, quia

X 7 3

1000

P B T E S.

Panormi muliercula quædam vulgo dicitur *Impetraturæ*, & *Mex-* pro suis laboribus ad deferenda pignora ad Montem, & mutuam à Monte ad mutuam, accipere solent decem grana pro uncia. Queritur, an infcio domino possint de propriis, & sibi retinere grana pro uncia, quæ aliàs mutuarius accipiet pro Monte? Certum est, non possint omnia grana decem, quia re ipsa labores [ut suppono] non adsint, nec iustus titulus, palliarent usuram, nec ex mutuo recipiendo. Tolet. lib. 5. cap. 29. At si recipiant minùs, quàm decem pro uncia, videtur, quod possint; quia non viliter gerunt rem domini, qui aliàs expedit decem; atque præsumitur non mutuo, sed libens; adeoque reciperet non mutuo, sed vi voluntatis domini.

Dico tamen non posse; quia pignus apud mulierculam non esset ita securum, sicut apud Montem; adeoque ratione huius periculi societas præsumitur rationabiliter in-

non societatis, sed mutui. Haec est natura puri contractus societatis.

2420 In societate tamen fieri potest, ut quis suam fortem servet indemnem, & insuper certum lucrum percipiat, si ad contractum societatis adjungatur alii duo contractus, asecurationis fortis, & asecurationis lucri sperati. Asecuratio, est contractus, quo quis alienari periculum in se suscipit. Hoc praemisso: v. num. 2397.

2421 Declarantur, & suppono te dedisse Paulo trecentum aureos contractu societatis ad negotiandum, tuamque pecuniam esse aequalis valoris cum industria Pauli. Insuper, quod spes lucri judicio prudenti sit de sexaginta aureis.

In hoc casu ex vi contractus societatis debentur tibi una cum sorte triginta aurei, qui sunt dimidium lucri sperati; at quis in te est periculum fortis, facis, ut Paulus illud in se suscipiat, tibi asecurando fortem, pro cuius asecurationis, & oneris suscepti compensatione, de tribus partibus lucri sperati ad te pertinentis relinquis unam, nempe decem aureos: & quia adhuc in te remanet periculum, & incertitudo lucri, facis, ut Paulus illud in se suscipiat, pro cuius oneris pretio, ex praefatis tribus partibus relinquis aliam partem, pro te retinendo tertiam certam, nempe lucrum decem aureorum certum, & non plus; quia laerum incertum non plus valet, quam tertia pars certa. Ita proportione servata discurtas in aliis casibus.

Qui tres contractus, sicut sunt liciti celebrati cum tribus personis, ita si celebrentur cum eadem persona, quia nec unio, nec identitas personae destruit substantiam contractus. Tum quia hi contractus asecurationis fortis, & lucri, magis proprie dici solent venditionis, qua asecurans vendit su-

am obligationem praestandi alteri rem indemnem.

2422 Hoc contractus uti possunt impotes, ut sustententur, quia tunc lucrum reportabunt ex suis pecuniis sine periculo fortis, & sine usura, quia non ex mutuo namque mutuum transit in societatem tribus contractibus.

P E T E S.

2423 **P**etrus bona fide celebravit contractum usurarium, an possit lucrum, quatenus si iniustus alio contractum licitum cum eodem cum alio celebrasset?

Resp. posse lucrum tantum ex quantum per contractum licitum lucrum esset; quia ex una parte talis mutuum procedat bona fide, praesumitur velut sine usura, & contrahere omni modo licito, quo potest; adeoque cum reus contractum societatis, metae, &c. celebrassetur implicite illum voluisse, etiam legitur de justo titulo, & contractum illud muni regula, quando actus uno modo valet, & altero valet, censetur factus ex modo, quo valet. Ex alia parte, ad hoc permutatarii consensus in dando lucrum ideo habetur consensus ex parte mutuatarii, quae contrahentis sufficiens ad iustum contractum.

2424 Non potest autem lucrum esse, si mala fide contractum usurarium celebravit, quia licet ignoret alium contractum licitum, quem potuisset inire, celebravit contractum, quem usurarium sciebat, & praesens contrahere voluit usurario contractum.

De usura, agunt Scot. in 4. dist. 15. q. 1. litt. N & T. Malticius in theol. mor. dist. 1. Joan la Crux pag. 171. Tambur. tom. 1. p. 1.

1. Et tom. 2. lib. 8. tract. 3. cap. 8. Bona-
lib. 3. tract. 3. cap. 3. Bonac. tom. 2. a
pag. 17. Cardenas disp. 23. Et 25. Clerica-
179. Mendo ver. Usura.

CENSUS

2429 **E**t si jus percipiendi pensionem ali-
quam annuam, vel mensuram
annuatam, & fructifera, super qua
fundatur. Qui censum vendit, dicitur Cen-
suarus; qui censum emit, & exigit, dicitur
Censualis.

2430 Dividitur in reservativum, & con-
signativum. Reservativus, est quo quis trans-
fert ius in alterum, quoad dominium
suum, & utile, servata sibi pensione an-
nuæ super eadem re. Ut cum quis dat alteri
rem redditum cum onere, ut sibi certam
pensionem annuam solvat. Liqueat in bene-
ficiis ecclesiasticis, quæ concedi solent an-
nuatione reservata.

2431 Consignativus, de quo in præsentibus
est sermo, & Pontifices loquuntur: *Est quo
cum alteri vendit jus percipiendi annuam
pensionem super rebus suis fructiferis immo-
bilibus, aut super persona sua,*
*manente integro dominio tam directo, quam
indirecto venditoris.*

2432 Hic dividitur in realem, persona-
lem, & mixtum. Realis est, qui fundatur su-
per fructifera; ut domo, prædio, &c. Per-
sonalis est, qui fundatur in ipsa persona, quæ
tandem pensionem obligat, non ut persona,
sed ut fructifera est, quatenus suo labore,
industria est utilis, & potest aliquid acqui-
rere, unde pensio duci possit. Mixtus est,
cum datus sit super re, & persona fundatur,
ut si res pereat, maneat obligata perso-
na ad censum solvendum, ad differentiam
censuum realium, in quo, pereunte re, perit eti-
am censuum.

2429 Item census alius est redimibilis,
alius irredimibilis; & denique census realis,
alius perpetuus, alius temporaneus; & hic
alius vitalitius, scilicet durante vita, alius
ad tot determinatos annos, decem, v. gr. vi-
ginti, &c.

2430 Ad censum iure naturæ requirun-
tur mutui contrahentium consensus, & ju-
stum pretium, attentis conditione rei, in qua
census fundatur, quantitate pensionis, &
temporis, ad quod emitur, & aliis circum-
stantiis, ex quibus iudicio prudenti crescat,
aut decrescat valor juris ad pensionem: v.
num. 2433.

2431 Jure autem Canonico, præsertim
B. Pii V. in Bulla: *Cum onus Apostolica*,
anno 1569. plures conditiones requirun-
tur, quarum præcipuæ, sine quibus con-
tractus etiam in foro conscientie est irri-
tus, sunt.

2432 Prima, & principalior, ut census
non fundetur, nisi super re immobili, & fru-
ctifera; hujusmodi sunt domus, prædia, ve-
tigalia, & alii redditus fundati supra Civi-
tatem, oppidum, pascua, piscationes; item
officia perpetua fructifera; hæc, inquam, ha-
bentur pro immobilibus; adeoque super il-
lis potest constitui census. Hinc prohibitus
est census personalis, aut supra animalia,
quia sunt mobilia, personam namque homi-
nis est mobilis, de qua Job 7. dicitur: *Ventus
est vira mea.*

2433 2. Ut pereunte sine culpa censua-
rii re in totum, aut in partem, ita ut non pro-
ducat fructus sufficientes, nisi ad partem
pensionis, census etiam in totum, aut in par-
tem pereat. Quod spectat ad naturam con-
tractus census: v. num. 2425.

2434 3. Ut non fiat pactum restringens
libertatem censuarii ad alienandam rem,
nec pactum aliquid solvendi censualiter pro
facul-

facultate vendendi, quam sibi reservaverint, neque ratione laudemii.

2435 *Laudemium*, est certum pretium à novo emphyteuta solvendum in recognitionem domini proprietatis, quod habet dominus directus fundi; solvitur (ubi talis consuetudo adest) in alienatione voluntaria, v. gr. venditione rei ad emphyteusim concessa ab emphyteuta facta. Pretium laudemii ex jure est quinquagesima pars rei, ex consuetudine solet esse trigesima, aut decima, juxta varias regiones; unde attendi debet consuetudo. Non solvitur in alienatione necessaria, ut quando in re emphyteutica succedit haeres. Quando Pater aliud non habens, eum dat in dotem filiae, quando res emphyteutica redit ad primum emphyteutam, nec quando plures, qui eam habent, inter se dividant. In alienatione autem census non est solvendum laudemium. Censui enim ab emphyteusi differt, quia in emphyteusi residet apud dominum solum dominium directum, ac proprietatis, & transfertur dominium utile, seu usufructuatum; in censu vero residet apud dominum utrumque dominium, & solum transfertur in censualistam pars juris ad fructus, nempe ad certam pensionem exigendam ex dominio utili ipsius domini: v. n. 2379.

2436 Censuarius autem rem vendere volens, monere debet censualistam, si rem ipse emere velit eodem pretio, quia est praferendus; quo reculante, potest liberè alteri vendere, cum onere ejusdem census solvendi; sed tenetur ex natura census curare, ut venditio fiat personae, à qua census sit æquè solvendus; nam si census sit in periculo, ne solvatur, fit injuria censualistae, seu emptori.

2437 4. Ut census sit redimibilis ex parte censuum, irredimibilis vero ex parte cen-

sualistae. Potest censuarius pensionem emere eodem reddito pretio capitali, vendendo censualistam ante duos menses censualista non potest invito censuarius tere pretium capitale.

De censu utriusque redimibili, et titus in foro conscientiae, fuscè agit *V. tr. 3. à q. 12. ad 14.*

2438 5. Ut pensiones solvenda, curia non soluta non possit ponere, seu pretium capitale; imò et in causa temporis, v. gr. &c. possit agere, si semel constitutus.

2439 6. Ut non fiat pactum, ut certius, non solvendo censum, teneatur re lucrum cessans; expensas, interest, et ut res ei cadat in communiū. Per hoc prohibentur pacta, & poenae, quae solent in aliis contractibus; at non prohibentur, quin emptor possit à venditore fidejussiones, & pignora tam pro pretio quam pro evictione, videlicet pro pretio quod subit emptor, ne ob aliquo pretio evincatur, hoc est, auferatur ad fructus praedii, quod ematur, et naturae quilibet habet jus ad rem, quanta potest securitate, tractandum: *num. 2460.*

2440 Ceterum Nicolaus V. in *Concep. Sollicitudo Pastoralis*, edita die 25. mensis Aprilis 1452. concessit Regno Siciliae creatione census apponi possint, quaeque pacta; hinc apponitur pactum, ut si negata solutionis census, venditio ad discursum, & inde fit ad pactum de qua plura; & fuscè egi, omnino recipi *in tom. 2. à num. 138.*

2441 Quantum ad conditiones V. requisitas in creatione census, *T. 2. lib. 9. tract. 2. de censibus* ait, Bullae Pii solum obligare in terris Summi Pontificis.

ubi fuerit forte promulgata, & recepta in Gallia, Germania, Belgio, & Regno Siciliae, ubi non fuit promulgata, nec recepta. Insuper ejus prohibitionem non est in præsumptione fraudis, & usuræ; sed in hac revera non sunt, contractum vero conscientie esse licitum, si cætera adhibeantur. Iudices vero in foro forei judicare debent secundum jus Pontificium.

Ubi concludit, censum personalem esse licitum, & justum; quia æquivaleret censui reali. Nam (ait ille) *contractus hic est emptionis, seu lucri, quod homo sua operamurere potest: sicut ergo omnes concedunt, non rem realem esse licitum, quia per illam emitur jus ad percipiendos fructus agri, vineæ, piscinæ, &c. ita concedere debemus, emere jus ad fructus, quos homo emere, & opera facere potest.* Hac ratione persona venditur, aut locatur, ut liquet in casu, & famulis. Fusè Vetricelli *num. 2433.*

PROPRIUM JUDICIUM, ET PRAEPRAXIS.

UT autem census personalis, præcise jure Pontificio, sit jure naturæ licitus, attendi debet in praxi, an persona, quæ emitur census, sit revera fructifera, & sufficiens ad sustinenda onera census. Audio namque (si est verum, quod nonnulli plures mulieres mihi retulerunt) Contractum quosdam indiscriminatum viduis censum personalem concedere; & re exacta reperio, eas pecuniam ad censum hinc multo pauperibus, quarum labor, & industria vix est sufficiens ad miserèrime sustentandam propriam vitam, quàm ad sustentandam onera census.

Contractum censum expositum, etiam jure Pontificio secluso, esse jure naturæ inju-

stum, illicitum, & palliatam usuram, citè ostendo. Censum realis fundatus super re immobili non fructifera, aut si fructifera, insufficiente tamen ad sustinenda onera illius census, vel quia reperitur gravata aliis censibus, vel ex alio capite, est injustus, illicitus, & irritus jure naturæ; igitur à fortiori talis erit census personalis fundatus super persona non fructifera, seu insufficiente ad sustinenda onera census; eò maxime, cum dicatur æquivalere censui reali; hinc si rem attentè consideres, in eum reperies, talem viduam, etiam solo jure naturæ inspecto, lucrum reportare, non ex vi veri census, sed veri mutui; non ex jure alterius ad fructus, quod emerit, sed ex pecunia, quam illi tradiderit, & sic usuram, ficta census facie, palliare. Dico quæso, quod jus ad fructus illa emit, aut quos fructus sperat ex sterili? *vide num. 2433.*

En in praxi hodierna usuram ritè à Summis Pontificibus, præsertim à B. Pio V. in censu personali præsumptam, & Pontificiæ prohibitionis justiciam.

Non deficiunt probis Confessariis ex jam recensitis capitibus, quibus possunt facillimè viduas, aliasque honestas mulieres absque usuræ periculo juvare.

QUANTITAS PENSIONIS IN CENSU

2443 **C**onstituitur attentis circumstantiis: *de n. 2430.* Solet esse quinque, septem, aut octo pro centum; juxta varias locorum consuetudines, quæ sunt attendendæ. Nicolaus V. *cit. inn. 1440* concessit Regno Siciliae, ut esse possit decem pro centum, seu unius pro decem, at non plus.

2444 Philippus verò II. pro Regno Siciliae restrinxit taxam ad quinque pro centum cum

cum clausula irritante, ut in tom. 2. Pragm. Reg. Sic. tit. 46. pragm. 3. de censib. Ordinario, o comandi ano, che di qua innanzi non si possa in detto Regno di Sicilia imporre, constituire, no fondare di nuovo rendita nessuna di saggugatione, o censu redimibili, ne ricattare a meno prezzo di ventimila il migliaro, che è il beneficio di cinque per cento, e che li contratti di rendita, o censu, che d' altra maniera si faranno, siano nulli, e di nessun valore, & effetto, e non si possa per virtutu di quello dimandare, ne recuperare in giudicio, ne fuora, più che à detta ragione, e rispetto.

At in Regno Siciliae observatur plures census fundati, & subjugationes fieri, ac permitti ad septem pro centum: v. tom. 2. num. 149.

2445 In censu temporali potest exigi major quantitas, quam in perpetuo; quia jus perpetuum ad fructus rei, cum pariat majores fructus, quam temporaneum, est majoris pretii, & valoris; & ideo carius emittitur isto.

Mastrius in theolog. mor. disp. 5. quest. 3. num. 95. Joania Ceux pag. 184. Bonac. tom. 1. pag. 641. Tamb. tom. 2. lib. 9. tract. 2. Bullem. lib. 3. tract. 5. cap. 3. dub. 9. Clericatus cap. 93. Mendo.

C A M B I U M

2446 **E**t commutatio pecuniae pro pecunia. Commutatio pecuniae pro re, dicitur *Empio*. Commutatio rei pro alia re diverse rationis, v. gr. frumenti pro oleo, dicitur proprie *Permutatio*. Commutatio vero pecuniae pro pecunia, *Cambium*. Qui dat ad cambium, ut lucretur, dicitur *Cambiosus*. Qui recipit ad cambium, & dat lucrum, *Cambiosarius*.

2447 Cambium est duplex, re. de: Quo

pecunia realiter cum alia pecunia commutatur: Et licet, de quo infra. Reale, est duplex, minutum, seu maniale, & locale, per litteras.

2448 Cambium minutum est: Pecunia minor praesens cum majori permutatur, vel e converso; ut cum mutatur moneta argentea cum aurea, & currens cum extera & non currente cum veteri. Est licitum, si sit reale, & necessarium Reipublice; homines enim pe indigent commutare pecuniam majori cum minuta pro usu commodo ad negotios, ac necessarias emendas; & laepigent commutare minutam cum majori majori facilitate ad eam alio tractandam, aut recondendam.

Hinc potest ex cambio licite pertraheratur lucrum, tam à cambium publico ex officio, quam à privato, ob hunc obsequium, quod praestant ad cursum ad pecuniam numerandam, ad negotios & tenendas pecunias diversi generis communitatem communitatis parant.

Minus tamen exigere debet pecunia quam publicus; quia pro hoc cursum alii tituli, praesertim, quia hic est obsequium Reipublice ad mutandum, & inde licet, ut possit, suas pecunias ad negotios nem applicare. Uterque debet mittere re, quam ex cambio locali; qui in non habetur transportatio virtutis pecuniae, sed pura commutatio manialis.

2449 Cambium locale, seu per litteras est: Quo commutatur pecunia praesens absentis, vel est, quo Cambiosarius dat aliam Cambiosario, ut eam recipiat alio certo lucro, vel quo Cambiosarius dat pecuniam Cambiosari, ut eam recipiat alio lucro Cambiosari. Exemplum utriusque Petrus indigens pecunia Pannonia, et

Mastrius in theol. mor. disp. 5. quest. 3. nu. 116. Joan. la Crux, pag. 192. Bonac. tom. 2. pag. 649. Tambur. tom. 2. lib. 9. tract. 3. Balem. lib. 3. tract. 5. cap. 3. dub. 10. Clericus cap. 93. Mendo.

EMPTIO, ET VENDITIO

2453 **E**st contractus constans reciproco consensu mercis pro pretio, & pretii pro merce. Uterque contractus mercis traditione completur, & utriusque iustitia in æquali valore mercis, & pretii consistit. Unde substantialia venditionis sunt tria, consensus, pretium, & merx.

Vendi potest omnis res pretio æstimabilis, quæ est sub venditoris dominio. Hinc res spiritualis supernaturalis vendi non potest; quia non est pretio æstimabilis.

2454 Res vendita, si pereat, aut fiat deterior post traditionem, perit, aut sit deterior emptori; quia domino perit. Si verò ante traditionem, tunc, si res empta sit determinata in individuo, v. gr. hæc domus, hic modius frumenti, hæc ovis, &c. perit emptori, eique fructificat, nisi perierit culpa venditoris aut nisi aliter conventum fuerit. Si autem sit indeterminata in individuo, v. gr. si emas decem oves ex grege, decem modios tritici ex granario; vel si emas rem determinatam in corpore, indeterminatam quoad mensuram, v. gr. unum modium tritici ex hac massa; tunc ante traditionem, vel mensurationem, perit venditori: ita est definitum ex jure ad dirimendas lites. Cæterum jure gentium dominium acquiritur, statim ac habetur utriusque contrahentis consensus absolutus. Hinc in Ecclesiis & locis piis, dominium acquiritur ante traditionem.

2455 Si res eadem sit vendita pluribus, est ejus, cui est tradita, si pretium solverit; si nulli sit tradita, debetur ei, qui prius emit;

alter verò habet actionem in venditorem. Emens nomine proprio, sed ex pretio alterius, tenetur restituere pecuniam, si cit suam rem emptam, nisi sit emptor cuncta Ecclesiæ, pupilli, aut minoris, re, vel curatore, ex pecunia militis, si sit empta ab uxore, aut marito, et si sibi ab altero eorum donata. Ita et per nech. hic.

2456 Fructus pendentes venditi tempore, si ve maturi sunt, si ve non, emptorem spectant, nisi aliter conventum sit; quia sunt pars rei emptæ.

2457 Res aliena vendi potest, si igitur est alienam. Res furtiva ab emptore fide præscribi non potest, nisi spatio ordinario triginta annorum. Benedic. in cap. Nihil extra, de præscript. v. 1. §. 1.

2458 Venditor tenetur sub onere vitæ mortalis, & restitutionis damni, nec de notabili vitio rei: emptor tenetur ignorantem, v. gr. si equus sit iustus, defectuosus, si domus sit ruinosa, si vinum adustus, &c. Non tenetur illud manifestare, si vitium est manifestum, nempe si equus claudus, cæcus; tenetur autem damnum pretium iudicio experti.

2459 Pariter scienter emens villam pretiosam, v. gr. gemmam à rubino, loris ignaro, tenetur ad restitutionem gemmæ, aut majoris pretii; quia rubicundam vendit voluntarie, cum valore igno. v. num. 2405.

2460 Item venditor tenetur emptorem de evictione, si adit periculum. Evictio est rei propriæ ab altero possessore. v. num. 2439.

2461 Pretium rei est duplex, legitimum, quod est à lege, vel Principe definitum naturale: Quod ex prudenti hominum ratione constituitur. Pretium legitimum

est in indivisibili, naturale verò habet
 in summo, & infimo. Intra latitudinem hu-
 manis, intra latitudinem humani
 precii emens, aut vendens, iusto
 precio emit, aut vendit. Hæc latitudo inter
 precia tunc fieri potest usque ad quin-
 que, aut sex pro centum; sed potius attendi
 debet precium.

2463 Crescit pretium; 1. ex penuria mer-
 cibus, ex abundantia pecuniæ; 3. ex multi-
 tudine emptorum; hinc licet exteris carius
 vendeat, quia augetur copia emptorum; 4.
 ex expensarum, quæ fiunt in compa-
 rando conservandis mercibus, & maxime
 in venis licet cessans, damnum emer-
 git, aut periculum in commodum empto-

2464 Contra decrevit pretium, 1. ex
 penuria mercis, 2. ex inopia pecuniæ, 3.
 ex multitudine emptorum. Item crescit, & de-
 crevit pretium ex modo vendendi: hinc fa-
 ctius venditur ad minutum, & vilius
 emittitur, & in magna quantitate; quia
 facit venditorem ad alias merces
 expeditum, cumque liberat curis,
 in illis in iis servandis, retinendis.

2465 Peccat mortaliter, qui tempore
 messis emit frumentum, & vinum, in tanta
 excessiva quantitate, quæ caritatem causet,
 ut sic carius vendat.

2466 Licitum est rem vendere pretio
 corrente, quamvis venditor sciat pretium
 mercis esse intra breve tempus minuendum,
 quia pretium tunc currens est simpliciter ius-
 tum; seclusis tamen mendaciis, dolo, aut
 fraude, quibus emptor alliciat.

2467 Quando circa metem contingunt
 pretia, nempe legale, & naturale, diversa,
 non potest exigere legale, si est majus, quia pre-
 tium legale est taxatum à Principe in gratiam
 emptorum, ne excedatur, minime ne se-
 cundum prudentum estimationem minua-
 tur. Et ita si pretium legale frumenti est sex
 aureorum pro modio, naturale verò quin-
 que, non possunt exigi sex.

2468 Si pretium legale est notabiliter mi-
 nus, est distinguendum. Si tempore benigno
 frumentum, v. gr. erat taxatum pretio mode-

personæ mediæ ementi pro domino pan-
 num, v. gr. aut aliam rem minoris pretio
 consueto, idque faciat in gratiam ipsius fa-
 muli, sartoris, &c. ut sic eum ad suam offi-
 cinam alliciat; potest famulus excessum il-
 lum pro se retinere, quia illi est liberaliter à
 mercatore donatum. Famulus autem has de-
 bet observare conditiones: 1. ut mercator
 revera non illo minori, sed majori pretio sit
 aliis consuetus vendere; alioquin famulo do-
 naret de non suo: 2. ut famulus rem tradat
 domino pretio consueto: 3. ut fecit di-
 ligentias ordinarias, an sit alius, qui minori
 pretio sit consuetus aliis vendere. Quod si mi-
 noris emit ob diligentiam extraordinariam,
 v. g. quia Panormo Montem regalem perrexit
 ubi res vilis valent; tunc pro se retinere po-
 test excessum. Tamb. som. 1. pag. 258. n. 10. quia
 non tenetur ad diligentias extraordinarias.

2465 Peccat mortaliter, qui tempore
 messis emit frumentum, & vinum, in tanta
 excessiva quantitate, quæ caritatem causet,
 ut sic carius vendat.

2466 Licitum est rem vendere pretio
 corrente, quamvis venditor sciat pretium
 mercis esse intra breve tempus minuendum,
 quia pretium tunc currens est simpliciter ius-
 tum; seclusis tamen mendaciis, dolo, aut
 fraude, quibus emptor alliciat.

2467 Quando circa metem contingunt
 pretia, nempe legale, & naturale, diversa,
 non potest exigere legale, si est majus, quia pre-
 tium legale est taxatum à Principe in gratiam
 emptorum, ne excedatur, minime ne se-
 cundum prudentum estimationem minua-
 tur. Et ita si pretium legale frumenti est sex
 aureorum pro modio, naturale verò quin-
 que, non possunt exigi sex.

2468 Si pretium legale est notabiliter mi-
 nus, est distinguendum. Si tempore benigno
 frumentum, v. gr. erat taxatum pretio mode-

Z z z

100

rato, v. gr. quinque aureorum, postea ex pluvia defectu, aut ex alia causa superveniat magna sterilitas, tunc standum est pretio naturali prudenter ab expertis imposito; quia Princeps non potest taxare pretium ad purum placitum, sed attentis prudenter circumstantiis relatis, ex quibus rerum pretia crescunt, & decrescunt; nam pretium debet commensurari meriti, ut sit justum; unde pretium legis tunc, si non mutetur, incipit esse injustum, & nullam obligationem pariens in conscientia. Quod si Princeps sterilitate attenta, & omnibus pensatis, pretium augeat, tunc omnino standum est pretio legali, ne in tyrannidem vertatur mercatorum aviditas.

2469 Licite possunt minoris emi pecunia anticipata credita, sive matura, sive immatura, si sint periculosa, litigiosa, dubia, aut difficilis exactionis; & quidem minoris, pro qualitate periculi, dubii, &c. aestimatione prudenti. Nec obstat, quod emptori facilis sit crediti recuperatio, ob amicitiam, quam v. g. habet cum Principe quia amicitia Principis non debet illi nocere; unde lucrum cedit tunc industriae.

2470 Difficultas est, si credita sint secura, ac facillima, & nullus adfit titulus lucri cessantis, damni, expensarum, &c. Afirmat. Tambur. posse licite minoris emi, quia minus valet jus rei, quam res. Eadem ratione subdit, posse ipsum debitorem anticipata pecunia minoris extinguere suum debitum immaturum.

Dico, non licere, sed esse usuram, quia implicite mutuatur pecunia minor pro exigenda majori, mutuatur decem pro exigendis, v. gr. quindecim futuris pro sola temporis dilatione. Tam quia pecunia numerata non est pretiosior numeranda: v. *nm.* 2392.

2471 Multo magis non licet debitoris minoris extinguere sua debita matura, quod tenetur ex justitia ea statim & complete reddere. Item ipse debitor non potest minoris extinguere debita, ex hoc capite, quod sit difficultas, si ipse est difficultatis causa, quin reportaret lucrum ex culpa, & ex pedimento, quod ipse tenetur tollere.

2472 Denique non potest quis minoris creditum, quod certo scit non esse solvendum, quia nullius est pretii, & astrictum intrinseca.

2473 Petes. An rei extraordinariae tatis immisceri possit aliquid, ut in his aliis ceteris vendi solitis, & vendi pro toto? Non est difficultas de mixtione connaturalis, qualis in frumento est mixtio aliquorum feminum, quae in aere calidissimo nasci solent; ut in aliquibus mixtio aquae vino, quae fieri solet, quod vinum fit, & quae ad vini perfectionem requiritur; sed de mixtione materiae propriae, quae fit ex industria.

2474 Absolute affirmant licere bono generoso vino aquam, & electo triticum miscere, & pretio taxato vendi communi, si mixtio fiat cum cautela in modico excessu, sed ita, ut triticum aequale tritico, & vinum vino, quod in foro vendi; quod Bonacina limitat ad vinum, quod venditur ad minutum, mixtura magna quantitate, quia illud beveris sumitur, hoc diu retinetur, adeoque mixtum, fit acetum.

Ratio affirmationis est; quia nullum damnum, nec injuria inferitur emptori, non teneatur illi tradere res mixtae exactionis, quam ab aliis passim vendunt. Et sicut venditor potest mensuram

EXPENDUNTUR CASUS
PRACTICICONTRACTUS EMPTIONIS AD
METAM.

2478 **I**N Sicilia frequens est, quo quis anticipata pecunia, v. gr. mense Januarii frumentum mense Julii consignandum emit, pretio, quod valebit juxta metam suo tempore à publico magistratu communitatis post collectionem prudenter statuendam, ea lege, ut qui supplere debet, suppleat. Hic contractus est licitus, quia est vera emptionis. Usurarius esset, si tu pecuniam, v. gr. massario dedisses, non titulo emptionis, sed titulo mutui, seu præsiti, cum onere, ut massarius teneatur tempore mellis eam solvere in frumento; quia mutuum pecuniæ exposcit, ut solvatur pecunia, & tu obligasti ad frumentum: liquet ex definitione mutui: *num. 2375.*

Massarius est, qui è suis segetibus fructus, v. gr. frumentum, vinum, &c. collecturus expectat.

MASSARIUS

2479 **H**emis tempore indiget pecunia ad colendos agros, ideò anticipato vendit merces suo tempore colligendas, & eodem tempore consignandas.

QUÆRES I.

2480 *An mercator in Sicilia licitè emere possit à massario frumentum pretio anticipato, & determinato, independentè à meta?*

Resp. posse, si nulla sit fraus; quia est verus contractus emptionis, & venditionis, de cujus substantia non est, quòd actu pretium solvatur, & quòd actu res consignetur; sed quòd emptor sit obligatus determinato tempore solvere, & venditor determinato

Zz 3

tempo-

tempore rem consignare. Nec obstat in Sicilia pragn. ad oppositum, quia est edita ob praesumptionem fraudum, & usurarum; unde non obligat pro foro interno, sed externo. Potest igitur mercator tempore hiemis determinato pretio emere frumentum colligendum, & consignandum tempore aestatis. Idem dic de aliis fructibus. *Diana par. 3. tract. 5. ref. 2: 5. Tamb.*

2481 Triplex pretium excogitari potest.

1. Quod currit tunc, quando fit contractus, & consignatio. 2. Quod currit tunc, quando fiet collectio, & consignatio. 3. Tale, quod ab ipsis contrahentibus nunc, quando fit contractus, determinatur, independenter ab eo, quod currit nunc, aut currit tunc.

2482 Primum pretium in casu frumenti, & similium, non est in mentem revocandum, cum sit invidens damnum emptoris; tempore namque hiemis, quando fit contractus, frumentum solet carius emi, quam tempore aestatis, quando fit collectio; adeoque non potest praesumi, quod mercator velit à massario frumentum emere carius, quam valet tempore traditionis.

Dixi, in casu frumenti, & similium, quia in casu rei, quae est plus valitura tempore traditionis, determinare pretium, quod currit, quando fit contractus, est usura; quia iustum pretium illud, quod res valet tempore traditionis; unde si equum valiturum post annum centum & decem, enas centum, quantum valet, quando fit contractus, idem est, ac si nunc des centum, recepturus post annum centum & decem ratione temporis, & anticipatae solutionis, quod est usura. Si vero adsit lucrum cessans, damnum emergens, vel periculum non habendi rem emptam, aut sinceram, &c. tunc utique poterit aliquid proportionatum ultra accipi.

Primum ergo pretium in rebus, quae plus

valent tempore traditionis, est in iustitia adsit lucrum cessans, &c. in rebus vero, quae plus valent tempore contractus, quam tempore traditionis, ut in casu frumenti, & similium non est prudenter praesumendum.

2483 Secundum pretium est iustum, si iustum pretium est illud, quo res valet tempore traditionis.

2484 Tertium pretium independenter a lucro cessante, & periculo, est iustum, si terminetur pretium illud, quo frumentum aut res tempore consignationis probabili creditur valitura. Imo quando probabile futuri pretii non potest haberi, constituitur test determinatum pretium, non ad emergentis voluntatem, sed alterius experti bitio; tunc namque par est in emere, & vendente periculum, uti ludis sortibus.

2485 Potest mercator prater contractum licite accipere à massario pigram, per quilibet habet jus negotiandi circa rem, & am maiori cautione, qua potest.

2486 Augmentum, quod frumentum accipere solet in horreo à die collectionis usque ad diem traditionis in contractu praesumitur est massarii, postea vero mercatoris, qui minimum actum transferretur per traditionem, unde mercator sit frumenti dominus, quando ipsi frumentum traditur, esto mercator postea. In Sicilia frumentum praesumitur consignandum die 11. Augusti, mensis huius imponi solet postea mensis Octobris, mensis em D. Franaisci; in pluribus vero locis imponi solet post diem 15. Augusti.

QUÆRES II.

2487 An qui massarius non est, qui contractum ad meritam cum mercatore, vel eo, qui mercator non est?

Resp. qui massarius non est, licet seget careat, certò tamen sperat frumentum

ceptionem, aut alia via habere, licet
 illud tunc inire contractum, etiam cum eo,
 quod mercator non est; quia quilibet habet
 potestatem id, quod certo specat se habiturum,
 pariter & emendi id, quod prudenter
 sperat. Ille vero, qui nullâ viâ potest fru-
 ctum habere, non potest hunc contra-
 ctum inire sine peccato, & perjurio, quia si-
 mit vendere, cum reverâ nil vendat. Nec
 mercator id sciens potest lucrum metæ acci-
 pi, illis committeret usuram ob mutuum
 quantum, vel furtum: *v. num. 2495.*

QUÆRES III.

*2488 An liceat mense Januarii vendere,
 & emere frumentum massariis ad presi-
 um Maii, quo tempore ob distantiam à
 portu mense, major est frumenti penuria,
 & majus pretium?*

Resp. quod non, quia justum pretium
 est, quod currit, quando res vendita
 emetur.

*2489 An liceat, si verè frumentum eras con-
 tractum, & venditurus mense Maii, & in
 portu Mallarii id sciens, vendas mense
 Januarii, ratio est, quia verè cessat lucrum. 1.
 quia illud mercator erat venditurus mense
 Maii, quando pretium erat futurum majus.
 2. quia frumentum intra illud tempus cre-
 vit in pretio mercatoris; unde incremen-
 tum illiusdè expensis potest peti solvendum
 tunc poterit solutio ad rationem in opposi-
 tum, quia frumentum mense Januarii ven-
 ditum, & consignatum, non est purum fru-
 ctum mensis Januarii, sed frumentum Janu-
 arii conservandum, & vendendum mense
 Maii. Si verò non eras conservaturus, usu-
 rum committis; quia lucrum reportas ex di-
 latione temporis.*

2489 Ita variis autem pretiis in variis di-

ebus mensis Maii, non licet mercatori exi-
 gere supremum, sed illud, quod currit ma-
 jori parte mensis Maii, quia illud cessat; nam
 eo pretio erat probabiliter venditurus, quod
 communiter currit. Quod si currat pretium
 legitimum; tunc illud solum exigere potes,
 quod taxatur, non vulgare. At si tanta sit
 pretii varietas, ut designari non possit preti-
 um majoris partis mensis, non potes petere
 supremum; quia non es certus te supremo
 pretio venditurum: nec debes infimum; quia
 fortè potuisses majori vendere; debes igitur
 petere medium, quia sic attenditur euentis,
 & vendentis ratio.

Potes tamen fieri conventio, & pactum
 de certo pretio, quod prudenter tunc curret,
 illud mense Januarii determinando; quia si
 nulla sit fraus, par est utriusque periculum;
 unde hujusmodi venditioni, & emptioni ac-
 cedit ratio justitiae: *ut in n. 2484.*

QUÆRES IV.

*2490 An possit mercator tempore hiemis
 dare frumentum cum pacto, ut solvatur pre-
 tio corrente tempore aestatis, si tunc plus vale-
 bit, quàm nunc, & si valebit minus, solvatur
 pretio corrente nunc?*

Resp. esse usurarium contractum, quia
 non est par utriusque conditio; potest
 autem absolute vendere pretio corrente
 tempore hiemis, quando sit traditio, ut con-
 stat, præfata clausula non apposta; nam si
 mercator potest vendere frumentum tem-
 pore hiemis pretio tunc corrente, & soluti-
 one actuali, à fortiori solutione dilata,
 quia dilatio solutionis est in beneficium em-
 ptoris.

QUÆRES V.

*2491 Mercator mense Decembris dat po-
 centiam massario, cum pacto, ut mense Augu-
 sti*

si consignet tantum frumentum ratiocinan-
dum uno aureo minus pretio iusto mense Au-
gusti currente, aut per metam taxando. An
contractus sit licitus?

Resp. esse usurarium, & mutuum pallia-
tum, nisi adsit lucrum cessans, pericu-
lum, aut alius iustus titulus ex recentis, quia
mercator reportat lucrum certum ex pecu-
nia anticipato tradita; tum quia emptio ex-
tra limites iusti pretii est iniusta. Licitus est,
si sit emptio frumenti consignandi mense
Augusti; pretio tunc infimo.

2492 Hinc usufructus est contractus, quo
quis dat pecuniam alteri pro tanto tritico,
aut alia re proprio tempore consignanda
quatuor tarenis minus pretio, quod tunc
curreret, nisi adsit aliquis iustus titulus ex di-
ctis, aut sit intra lineam infimi pretii.

QUÆRES VI

AN CONTRACTUS A GO- DERE,

2493 Quo Petrus dat tibi pecuniam, v. gr.
centum aureos, tu vero das illi domum, cum
pacto, ut quisque fruatur datus, donec tu
reddas pecuniam; possit licitari per contra-
ctum venditionis, & pacto retrovenditio-
nis, quatenus videlicet tu vendas domum
Petro centum aureis, cum pacto, ut post
decem annos, Petrus eodem pretio tibi re-
vendat domum?

Videtur, quod sic; quia in contractu em-
phyteutico tu potest dare domum Pe-
tro, & percipere annum censum, & tamen
Petrus post decem annos tenetur tibi redde-
re domum; ita & ibi.

Resp. non posse, juxta dicta num. 2389.
quia in contractu venditionis transfertur
dominium directum; ita ut completa empti-

one, & venditione, res si pereat, per-
tinet emptori; & in casu periret Petrus, non
contractu à godere; hinc erit venditio
ata, & contractus moharata.

2494 Non tenet paritas contractus
phyteutici; quia in hoc venditur, sed
tur ad tempus dominium utile, sed
fructum ex re fructifera, nempe ex
ctijus dominium directum relinquitur
proprietaryum. Tunc quia contractus
phyteuticus fit supra rem immobilis
fructiferam; pecunia vero, nec fructi-
bilis, nec fructifera: v. a. num. p.
num. 2389.

QUÆRES VII

2495 An contractus inter mutuos
exerceri solitus, quo pecuniam datur
ad uso di rici, di tela, di sargetta, di
aitus?

Contractus sic efformatur: De mutuo
una alteri tarenos septem, quod
rum pretium, quo à mercatoribus
solet ulna sargetta; ipsa tamen mutua
nam unam sargetta, que tarenos
valet, vendit tarenis duodecim, et
ut mulier altera, que emere dicitur
ditrici solvat grana duo qualibet
que ad extinctionem tarenorum
cim; & ita per tempus quatuor
quod ad complendam solutionem
tur, venditrix lucrum reportat
quinque. Ita similiter de contractu
di rici.

Resp. esse in se contractum mutui
surarium; quia cum revera sargetta
extet, contractus est mutui, nec
pecunia tradita, ob solam temporaria
nem, palliatus contractu emptio-
ditionis.

2496 Dixi se, quia si adsit petro-

obligatus frumentum conservare ad mensum Julii. 2. Quia par est in utroque periculo lucrandi, & perdendi; nam mense Julio pretium potest esse majus, vel minus.

obligatus frumentum conservare ad mensum Julii. 2. Quia par est in utroque periculo lucrandi, & perdendi; nam mense Julio pretium potest esse majus, vel minus.

EMPTIO REI PECUNIA ANTICIPATA, ET VENDITIO REI AD CREDITUM, SOLUTIO-NE PECUNIE DILATA.

2499 Dico 1. Te non posse minoris justo pretio rem emere, ex hoc præcisè, quòd pecunia anticipata emis; quia lucrum reportas ex tua pecunia anticipato tempore in totum, aut in partem soluta. Justum autem pretium est illud, quo res valet tempore traditionis, de quo fuscè dictum est: num. 2482.

2500 Dico 2. Te non posse carius ultra justum pretium rem, v. gr. pannum, &c. vendere, ex hoc præcisè, quia ad creditum vendis; quia lucrum reportas nò ex pretio panni, sed ex dilatione temporis, quod non est tuum; unde venditio ad creditum carius justo pretio est virtualis mutuatio. Nec potest sic vendentem juvare luctum cessans. 1. Quia ad creditum vendens plures vendit merces, & plures habet emptores, quàm si pecunia numerata venderet. Quia sic se liberat à pluribus periculis, quibus sunt exposita merces, si diu invendite in officina detineantur; pannus enim est expositus carie; & quòd diu detinetur, eò magis deperdit. 3. Quia qui pecunià numeratà emit, vult pretio infimo emere; qui verò ad creditum vendit, potest pretio supremo vendere, & ità intra limites justè pretii lucrari; quæ si attentè considerentur, compensant venditori lucrum cessans, ac proinde vendens ad creditum, non potest ex vi lucti cessantis lucrari. Et solum posset quid moderatum supra justum pretium ratione periculi

Aaa amit.

QUÆRES VIII.

DE CONTRACTU A PAGARE, & CONSIGNARE

2497 Sit licitus;

2498 Mercator mense Januarii vendit emptori centum modios tritici, quos re-... confignandos mense Julii, quan-... solvit pretium; tenetur autem mer-... mentum dare, quoties emptor pe-... medio tempore à Januario ad Ju-... pro tempore frumentum stat pericu-... expensis mercatoris; eo verò elapso, ... venditor cogere emptorem, ut fru-... mentum accipiat, & protestari, quòd aliàs... expensæ, & periculum stent... emptorem.

2499 Respondet Diana p. 1. ar. 8. ref. 65. ... quia est verus contractus emptio-... venditionis: & illud plus trium taren-... accipitur, i. Pro expensis, labore, & pe-... que mercator lubit ex eo, quòd est

Exh. Exam. Ecclesiast. Tom. I.

amittendi rem venditam, & pretium, si venditor prudenter tale periculum cognoscat, sapè namque contingit. Ut ementes pannum, aut telam credito, postea aufugiant, aut se abscondant insoluto pretio; quod periculum cessat, si venditor accipiat tutum pignus, aut vendat personæ, de cujus fidelitati suspicari non potest.

Scotus in 4. d. 15. qu. 2. à lit. P, Maltrius dist. 5. q. 1. num. 11. Joan. la Cruz, ag. 146. Bonac. tom. 2. pag. 592. Busemb. lib. 3. tract. 5. c. 3. dnb. 8. Tamb. tom. 2. lib. 9. tract. 5. tom. 1. lib. 8. tract. 3. cap. 7. r. 5.

CONTRACTUS MOHATRA

2501 **E**st, quo quis emit credito, & pretio supremo merces à mercatore, easque eidem retrocedit pretio infimo, aut viliori. Declaratur exemplo.

2502 Petrus indigens pecunia, petit mutua centum scuta à mercatore, qui respondens se pecuniam non habere, offert suas merces: inde vendit Petro quantitatem panni pretio summo iusto, quod supponitur scutorum centum: Petrus autem, quia indiget non Panno, sed pecunia, pannum emptum venditioni exponit pretio infimo, quod supponitur nonagintaquinque, aut nonaginta; quo pretio eundem pannum redimit mercator ipse, qui vendidit, sicque lucrum reportat scutorum quinque, aut decem pro centum. An talis contractus sit licitus?

Resp. esse licitum, si verè intendant emere & vendere, & nullum sit pactum explicitem, nec implicitum retrovenditionis eidem personæ, quæ vendidit; quia tunc contractus est vera emptio, & venditio, quæ nullo jure iis prohibetur. Cardenas d. 24.

Nec ex hoc, quòd idem mercator pannum redimat pretio infimo, inde lucrum reportans, committit usuram. Quia cum non ad-

fit pactum retrovenditionis, merces casualiter, ut unus de populo. 2. Quid est tertius sic emere, cur non ipse, qui dicit ed maximè, quia si ipse emit, quæ à labore quaerendi emptorem. Nec est quando vendidit, cognovit ex loquutione ptois, se fore redempturum, dum intercesserit allatum pactum, nec est nec implicitum, cujus modi est intercedere obligandi ad retrovendendum, quia tunc adest intentio lucrandi ex mutuo. Memorati solent talem extra dimittente, extra quærat emptorem, & si non redeat.

2503 Si verò præcesserit pactum emptum, aut implicitum retrovenditionis, contractus est usurarius, & mutuum tantum; quia cum emptio, & venditio libera, pactum, seu contractus de retrovendendo eidem, satis dat intelligendum mercatoris, quòd circuitu illo velint portare ex mutuo. Tum quia suppositio conditione iusto pretio supremo facta, non est onus de retrovendendo à mercatore positum. Hinc merito contractum mutuum cum contractu prævè inito de retrovendendo eidem damnat Innoc. XI. eod. tit. 40. ab Innoc. XI. damn. & vocatur contractus, dellostocco, quatenus fraudat circuitu puncti cædit corporis subitanea animæ salutem.

MONOPOLIUM

2504 **E**st, quo unus, vel plures mercatores inter se propria auctoritate conveniunt, ut coemendo merces certi generis, prius divendunt, efficiendo, ut vix alii vendant. Est injustum, & obligat ad restitutionem damni, nam huiusmodi Monopolium inferunt aliis mercatoribus facultatem vendant, & civibus, ut carius emant, obpauccitatem venditorum.

Licitum autem est Principi ex iusta ratione vendere uni, aut pluribus, ut ipsi soli commerces vendant, dummodo necessaria...

De hoc in scol. mor. disp. 5. q. 1. n. 33. Tam. in lib. 3. tit. 3. cap. 7. §. 1. 2. Buscm. lib. 3. tit. 3. d. 8. n. 9. Clericatus cap. 9. l. 1. de p. 8. ref. 1.

rii non graventur; unde pactum, ut sic iustum, est faciendum de peritorum iudicio, qualitate, seu bonitate terræ, & aliis circumstantiis considerandis attentis.

2508 Terragium exigi debet in fructibus, qui ad victum hominis necessario deservire debent, nimirum in frumento, vino, & leguminibus. Juxta consuetudinem autem, aut conventionem exigi potest in pecunia, quia est æquivalens, & etiam in hordeo, si in terra seminatum sit hordeum; quia virtualiter spectat ad victum hominis, cum etiam animalia, quæ hordeo vescuntur, victui hominis infervant. Muta super constit. Panorm. cap. 84.

TERRAGIUM

QUÆRES I.

2509 An debeatur domino terragium pro eo anno, quo terra non fuit seminata, sed solum in ea fuerunt facta novalia?

2509 An debeatur domino terragium pro eo anno, quo terra non fuit seminata, sed solum in ea fuerunt facta novalia?

Respondendo deberi. Muta cit. num. 16. 17. 18. quia aliàs id cederet in dampnum domini & utilitatem seminantis, qui haberet usum novalium, & insuper anno sequenti terra ei uberius fructificaret.

2510 Novalia verò erunt seminantis, aut ejus, per quem facta fuerunt; ita ut cui velit, ea vendere possit: dominus tamen habebit in eis prælationem.

2511 Eo autem anno, quo terra non seminatur, nec novalia fiunt, nullum terragium debetur, juxta num. sequen. dicenda. Neque debetur in casu sterilitatis; quæ tamen est regulanda, juxta dicta num. 2382.

QUÆRES. II.

2512 *Baro dedit Massario sex salmas terra, tres seminandas, alias ut eo anno quiescant relinquendas, sed quod pro his tribus unum solum terragium solvat, ita quod eo anno quatuor terragia solvat. An quartum terragium sit iustum, & licitum?*

Respondeo, resolutionem pendere ex peritorum prudenti estimatione, & iudicio; si enim ordinariè, & regulariter experitur, quod terra illa, quæ uno anno infeminata relinquitur, altero anno (ex quo quieverit) reddat fructus uberiores, sufficientes ad compensandos labores, & expensas Massarii, & insuper ad solvendum quartum terragium pro anno quietis; tunc erit iustum, & licitum; quia quietes illa cedit in utilitatem Massarii. Si secus, est iniustum, & iniquum.

QUÆRES III.

2513 *Vassallus unius Baronis reperit sub ditione alterius Baronis terragia minori pretio. An proprius Baro possit licite eum impedire, & obligare ad recipiendas proprias terras solito pretio?*

Respondeo posse, neq; hoc est inducere servitutum vassallis; ratio est, quia Barones tenentur Regia Curia solvere consuetas contributiones super valore, & fructibus terrarum feudaliũ, & demanialium, seu super dictis terragijs; ad quas contributiones concurrere tenentur omnes Barones, & Vassalli, nendum jure civili, verum etiam natura, cum inserviant conservationi Regis, & Regni. Datã autem eã libertate Massarii unius Baronis vassallis, accipiendi alterius Baronis terragia, minori pretio, relicta proprietate Baronis terragijs, solito, & justo pretio, id cederet in detri-

mentum, nedum proprii Baronis, sed et Reipublicæ, & Regis; quia Baro non tenet vassallos, qui proprias terras recuperent inde sine fructibus manerent, & terra quieterent, atque adeo consuetas contributiones solvere non valerent.

2514 Non potest tamen Baro dare Massario terras supra ejus vires, puta tres, quia vix est habilis ad duas excollendas.

DE VENDITIONE OFFICIORUM SÆCULARIUM,

2515 **O**fficia sœcularia, quæ nullam jurisdictionem habent, annuam ministerium, sed nudum ministerium, puta scribæ, pueri, & similia, posse licite vendi, non dubium; quia nullo jure est vetitum. *De Selecta, lib. 1. qu. 19.* Adeo, quæ ad officium restringitur ad officia administrationis, nec jurisdictionem habentia.

De his fusiè agit Bardi *cir sed* cetera rem restringit P. Tamb. *to. 1. lib. 3. c. 10. §. 3. ut sequitur.*

2516 Non solum Principes suspensam, etiam quilibet Princeps Regi sub ditione Marchio, &c. imò, & Senatibus, tantumque Prætores possunt vendere officia sœcularia; Officia, inquam, quæ solutè ipsorum sunt, vel ipsi absolute vendunt, ita S. Tho. *opus c. 2. ad Dyonisium de Benefic. Azor. io. 3. lib. 8. c. 7. q. 3.* Valquez *de benef. c. 2. §. 3. dub. 14. Lell. c. 14. §. 4. Fagund. de contrah. l. 3. c. 23. tom. 2. de just. d. 34. sect. 3.* Ratio est, quod quilibet potest vendere id, quod est æstimabile, & suum est. Notanter, *Massaria, dixi, quæ etiam sunt ea, quæ scopus, si forte sit Marchio, ut talis, ut Marchio, absolute dare potest, de Officiis enim Officiis hic nihil agimus.*

enim ad tractationem de Simonia.
 sed qua ratione dignoscatur Rex, vel alii,
 officium esse absolute sub suo dominio;
 respondet, duobus signis. Alterum; si ab
 illis disponere solent, hoc est, ab
 obligatione reddendi rationem alteri
 superior, de eorum collatione. Alterum;
 quando immemorabiliter antecessores sine
 illius dependentia, seu licentia soliti sunt
 vendere. Confirmatur; nam quando
 hæc officia iis donat, quos seipsum per se
 esse obituros, ut foeminis, vel viris no-
 bis suæ aulæ, probabile est, ex Azor. loc.
 legem tacite facultatem concedere illa
 vendendi, seu cum pensione in alios transfe-
 rendi, ergo eodem modo, quando Rex, vel
 Republica absolute concedit Senatori-
 bus, vel Gubernatoribus ea Officia tra-
 ctandi, tacite licentiam concedit illa
 vendendi. Videant tamen apud Dianam
 p. 1. tr. 6. ref. 3. Proteges, aliique, an i-
 psum se à Rege vel supremo Principe
 potestatem tunc enim nulla tavebit vel con-
 cedendo, vel aliis collata licentia.
 Duo tamen scopuli sunt omninò caven-
 di. Prior, ne immoderate pretio vendan-
 tur, sed prudenti consilio, juxta emolu-
 tum Officii secus, præter injustitiam
 moderati pretii, daretur etiam ansa Offi-
 cii electo exigendi à populis plus iusto.
 Posterior, ne indignis conferantur Officia.
 Et tunc non idoneus Officialis à te creatus
 licentiam faciat, sive particularibus, sive
 communitati, per sententias injustas, per
 simoniam, &c. tu obligaberis ad restitutio-
 nem. Et quidem non nego illum, qui im-
 modice damnum intulit, esse prius obli-
 gatum, sed certe in ejus defectum tu ob-
 ligationem non effugies. Imò quando ipse
 electus bona fide credidit se esse idoneum,
 & sine gravi culpa, ut potè ignoranter, in-

justas sententias protulit, vel quid simile
 tu elector omninò restituere debebis; sic de
 Lugo to. 2. dis. 34. sect. 4. n. 49. quia ipse
 non peccavit culpa Theologica, peccasti
 tu, dum sciens, vel scire debens, indignum
 Officium elegisti.

VENDITIO ELECTIONIS AD OFFI-
CIUM, VEL AD LEGATUM.

2517 **I**llam difficultatem pertinentem ad
 Justitiam distributivam huc redu-
 camus: An scilicet Senatoribus, vel cui-
 cumque, qui cum non sint domini aliquo-
 rum Officiorum, vel legati, vel pecunie,
 frumenti, panis, &c. curam tamen habent
 ea distribuendi ad suam electionem; an, in-
 quam, integrum iis sit, aliquid accipere ab
 illis, qui eliguntur, eo prætextu, quod
 cum Senator potuisset alium eligere, tamen
 hunc elegit: cum enim hæc electio sit pre-
 tio æstimabilis, posse illam competenti pre-
 tio vendi aliquis existimabit;
 Respondeo, esse diligenter distinguen-
 dum, vel enim sermo est de pecunia simili-
 busq; rebus temporalibus, quæ sint distri-
 buenda ex voluntate Testatorum, Funda-
 torum, Prædecessorum, &c. vel de officiis,
 quæ à Repub. vel Senatoribus debent Civi-
 bus determinate conditionis conferri: & in
 utroque casu distributor, ut dictum est, nul-
 lum Jus habet, nisi eligendi, non autem sit
 dominus, sive Officii, sive pecunie distri-
 buenda. De singulis separatim: nam quia
 Sanch. l. c. conf. c. 1. dub. 56. (vide etiam ibid.
 p. 38. n. præfert. 27. § 18.) Jea non divisit, ani-
 mos legentium non sedat epus doctrina.
 7. Allero primò: Quando distribuenda
 est à te pecunia, vel quid æquivalens, non
 potes accipere quidpiam propter electio-
 nem unius potius, quam alterius; si acci-

„pias, peccas, & accepta restituere teneris.
 „Ita de Lugo *ibid. dub. 56.* Ratio convincens
 „est, quia sic re ipsa non dares totam sum-
 „mam distribuendam. Si enim testator, iussit,
 „ut puella V. G. núbili darentur à te centum
 „aurei, tu verò velles decem exigere ab illa,
 „quia eam elegisti, jam non centum dares, sed
 „nonaginta. Neque dicas, eam libere dare;
 „ne id dicas, inquam, nam satis involuntarie
 „eam dare præsumendum est. Certè ità regu-
 „lariter contingit, si pactum præcedat: ut fu-
 „sè alibi. At verò si post acceptos númeratòs-
 „que integros aureos, nullo præcedente pa-
 „cto, sine ullo metu, aliquid ex grato animo
 „verè, & libere tibi dare illa vellet, non re-
 „pugno; sed quaeso te, id quando erit?
 „Assero secundo: Quando distribuendum
 „est officium, non potes licitè hunc potius
 „eligere, quàm illum, quia ab hoc accepisti
 „pretium: verùm si proportionatum pre-
 „tium accipias, ad restitutionem non teneris.
 „Ità de Lugo *to. 2. de just. d. 34. sect. 3. nu. 37.*
 „*d. 9. n. 37.* insinuat Less. *lib. 2. cap. 14. dis. 9. nu.*
 „64. Ratio est, quia quamvis tu obligeris
 „dare officium alicui, veluti in genere, non
 „tamen obligaris dare huic homini particu-
 „lari: cum ergo hæc electio sit sub tuo domi-
 „nio, & sit pretio æstimabilis, illam mode-
 „rato pretio vendens, non facis contra Justi-
 „tiam, & ut suppono, neque Reip. damnum
 „infers, quia idoneum eligis.
 „Dices: Hæc ratio eam probat, id non esse
 „illicitum. Respondeo, saltè tunc esset
 „mortali obligans, ne electio fieret, nisi gra-
 „tis, vel quando data esset tibi electio ea le-
 „ge, ut gratis, ac sine pretio exhiberes. Sed ne-
 „que in hoc casu obligeris ad restitutionem
 „accepti (supponimus autem à lege non in-
 „validari donationem, sed solùm prohiberi)
 „quia non peccas contra justitiam commu-

„tativam, sed vel contra obedientiam, vel
 „mitem aliam virtutem. In eodem taceo
 „su, quo peccas mortaliter, ad verò, si libe-
 „rè à te electione, pecuniæque recepta, tam
 „esset res integra, ut restitui ab electione
 „collatione officii posset, te obligati libe-
 „tali ad rescindendam electionem, per
 „niamque reddendam, & ad gratis de
 „eligendum, ne scilicet peccatum commo-
 „continuares; nam si irrevocabili est
 „ctio, ad nullam restitutionem tenereris.
 „tunc ejusmodi restitutio, nec peccatum
 „commisissum, nec electionem irrevoca-
 „ter jam factam impedire posset.
 „Urget: Ad sunt leges prohibentes, quæ
 „ponit per extensum Sanchi. *12. consil. cap.*
 „*dub. 56.* Cur ergo dictum est (quod
 „esset lex) Respondeo, quia (ut rectè
 „de Lugo *to. 2. de just. dist. 34. sect. 3. nu. 37.*
 „hæc leges solùm loquuntur de dante
 „quoad distribuendam pecuniam, et non
 „æquivalens, non verò quoad distribu-
 „prædicta officia.
 „Anno superiore delegati sunt à Præ-
 „per hoc Regnum nonnulli viri, nobiles
 „censerent, seu describerent numerum
 „marum, seu capitum Regni, eorumque
 „vitiis: concessaque illdem est facultas
 „scendi sibi aliquot ministros, quibus
 „retur stipendium sui laboris, nempe unum
 „reus, vel quid simile pro quolibet die. Quod
 „dam ex his nobilibus, quando quibusdam
 „concedebatur hunc ministerium potius eligere
 „re posse, quàm illum, quæ sivit à me, aut
 „pû liceret exigere pecuniam ab eligendo
 „itâ ut dimidium aureum pro singulis diebus
 „ipse fumeret, dimidium ministeri
 „Respondi, nequaquam licere, sub pre-
 „restitutionis. Rationem duxi ex hæc
 „allata doctrina: nam ejusmodi electio
 „officium, seu ministerium relatum ad illam

eterminatam pecuniam à Protege tam, non est concessa absolute viro nobili, sed sub ea conditione, ut minister accipere integrum aureum: quare hæc electio reducitur ad priorem illam distributionem pecuniarum integre dandam electis, *de leg. 1. 7.* Aque advertet, eodem peccato contra iustitiam peccaturum eundem nobiliem virum, si ab initio acciperet aliquod pecuniam pro ejusmodi electione: nam tunc parat tota merces illi ministro iuste à prope attributa nequaquam daretur; partem enim ejus sibi vir ille nobilis jam anticipato haberet.

TESTAMENTUM

Est nostra voluntatis iusta sententia de eo, quod de bonis suis vult fieri post mortem suam cum institutione hæredis, *de leg. 1. 1.* Scriptum, quod sit scriptum cum institutione testium; *de leg. 1. 1.* Nuncupativum, quod sit scriptura coram testibus. Ad scribendum requiruntur ex jure septem testes, qui sunt, masculi, puberes, ratione pollentes, non pauperes, nec infideles. In testamento militis, aut ad pias causas sufficiunt tres, si plures haberi non possunt.

Testamentum rursi factum sufficiunt tres, si plures haberi non possunt. Testamentum sine solemnitatibus juris valet, & in foro conscientie. Testamentum potest semper usque revocari. Si sit juratum, potest revocari, sed illicitè, quia testator mortuus est dominus suorum bonorum, licet ob irreverentiam juramenti, quod proinde est adimplendum, quando potest peccato servari. Hic faciunt casus ad *de leg. 1. 1. 892.* & de donationis revocatione.

Testamentum patris irritatur superveniente filio posthumo, quem pater non instituit hæredem. Item non solum irritatur

agnatione naturali, videlicet nativitate posthumi, sed etiam agnatione civili, videlicet, si quis post conditum testamentum adoptat aliquem in filium, aut filiam. *Bonac. tom. 2. de contr. dis. 3. q. 1. 17. puncti. 5.* ex pluribus juribus.

Testamentum autem, in quo fuit prætermisus legitimus hæres, non irritatur quoad omnia, sed solum quoad institutionem, & que legata, substitutiones, & fideicommissa servari debent ab eo, qui succedit. *Bonac. cit. ex pluribus.* Quia *utile per inutile non vitiatur.* Si autem testamentum rumpitur, quia prætermisus filius posthumus ignoranter, controversia est apud Doctores.

2520 Testari possunt omnes puberes, usum rationis, & liberam bonorum administrationem habentes, nisi a lege prohibeantur. Religiosi, & servi testari non possunt: quia quidquid Monachus acquirit, Monasterio acquirit, & servus domino; nec damnati ad mortem, ex jure, nec uxor, nisi ad pias causas, nec filius familias de bonis adventitius sine patris consensu, nisi sit clericus, etiam prima tonsura. Potest testari ad pias causas de peculio castrensi, aut quasi. Nec cæcus sine testibus; nec pupillus, nisi sit doli capax, & juramento firmaverit, nec in bello iusto captus; nec obsecus apud infideles: vide *n. 2601.*

2521 Institui possunt hæredes tam persone private, quàm communitates, si sint hereditatis capaces.

2522 Testator non prohibetur, omittis consanguineis collateralibus, constituere hæredem quemvis extraneum. Et quamvis spiritus jure civili à testamento excludatur, potest jure canonico pater illi alimenta relinquere, & filiam indigentem dotare: *v. n. 2527.*

2523 Hac conditio testamento apposta si filia non nupsit, in ea qua nunquam nupsit. Item si non intrabit Religionem, habetur pro non apposta.

2524 In dubio testamenti iudicandum est testamentorum id voluisse, quod si adisset, diciturur or ederetur. *Ar. d. h. or.*

2525 Recta ratio, & æquitas dicitur, ut pater, & mater id, quod superest extra legitimam; detrahitis rationabilibus legatis, & remunerationibus, æqualiter inter filios dividat, aut proportionaliter, videlicet plus uni, si iusta ratio exposcit, in quantum v. gr. unus est magis habilis ad lucrandum, aut est applicatus muneri, puta studiis, & inde plus egeat.

2526 Ceterum non peccant mortaliter, si ex specialiori amore, de eo, quod superest, plus uni filio, quam alteri relinquunt, nisi faciant ex odio. *Diana part. 1. tr. 8. ref. 83.* ubi addit, quod si in morte odium deposuerit, & illius poeniteat, sit absolvendus, licet testamentum revocare non velit; quia solum contra charitatem peccavit, minimè contra iustitiam commutativam; quia parentes tenentur filiis ex iustitia ad solam legitimam, ita ut totum id, quod superest extra legitimam, possint de rigore iustitiae relinquere extraneo. Hic autem est sermo de bonis liberis, minimè de vinculis, de quibus *num. 2052.*

2527 Qui non habet filios, nec nepotes de linea recta, qui succedant in stipite, sed consanguineos collaterales, videlicet fratres, sorores, consobrinos, nepotes ex illis, &c. potest de rigore iustitiae omnia sua relinquere extraneo, eumque instituere hæredem; nec peccat mortaliter, secluso scandalo, gravi aut extrema eorum necessitate; Et in casu necessitatis potest eorum sublevare necessitatem, & cetera extraneo relinquere. *Diana cit. ref. 85. § p. 5, tr. 3. ref. 114.* *Bonac. de contr. dis. 3. qn. ult. punct. 4. num. 13.* *Sa. Silvester,* & alii plures apud *Dianam*, contra *Homobogum*; quia nullum jus ad illum obli-

gat, nec naturale, nec divinum, nec civile. *v. n. 2056.*

2528 Non obstat lex Cæsaris propter consanguineo ab intestato mortuo, legare proximiorum in sanguine, namque legit, non quia ita exigat jus naturale, sed quia data in præsumptione rationabili, quæ lex præsumit voluntatem defuncti habuisse; *Beja p. 1. casu 57.* soli namque filii, & redemptores necessarii, qui iure naturali tenentur quantum ad legitimam parentibus; quoad omnia autem bona ad mortuo decedentibus.

2529 Hæc dicta procedunt de æquitate, Ratione tamen æquitate, & cetera æquum est, ut consanguineis collatis aliquam portionem distribuatur, ut in iustitia, iurgia, lites, invidia, maledictiones, & alia mala, quæ inde solent oriri.

2530 Imò *Joan. Valerius* in *de iur. v. riu. q. fori*, addit, cessare etiam æquitate, si bona sua relinquendo solentur in Monasterio pauperi, si consanguinei non pauperes, at non extremè indigentes, & si Monasterium sit magis pauper, quam Monasterium sit dives.

2531 Denique pater, si sine iustitia dum vivit, bona vendat, aut alio modo eum præiudicio legitime filiorum, non peccat contra iustitiam, sed charitatem; *cit. ref. 84.* quia filii non habent jus in bonis patris, patre vivente: *v. n. 2059.*

2532 Executor testamenti est iudex, si statore fortè dubitante de fidelitate heredi committitur facultas exequendi ab ipso testatore. Excedere debet annum 17, et non test esse unus, vel plures, mas, vel femina etiam Religiosus de sui Prælati licentia, prohibitorum Franciscanis de Observantia Capuccinis ex iure; eorum autem acta non valida, sed illicita.

1533 Potest autem testator eis commit-
tendationem executorum, & facultatem
applicandi executores, ita ut ab ipsis execu-
torum consilium petere teneantur. *Rodrig. to.*
q. 70. art. 2.

1534 Executores pecuniam ad distribu-
endam pauperibus acceptam, applicare possunt
etiam in confanguineis, aut amicis, si egesta-
tes habeant; vel in Monasterio pauperi, si
est de religiosis, quia per onus assumptum non
valde deterioris conditionis.

1535 Non debetur illis salarium, quia est
actum voluntarium pietatis, & amicitiae,
unde impediuntur à propriis negotiis, &
si quod locum cessaret, aut damnum emer-
geret, nisi non sint simplices executores,
sed etiam administratores bonorum, tunc
mercedem utroque casu debetur illis salarium al-
iquid à iudice, nisi aliquid singulis annis
relictum à testatore relictum.

1536 Hæres tenetur solvere vota realia
debet non ex vi voti, sed iustitiae, similiter
vota mixta, ex ea parte, qua sunt realia,
& immutabilia à parte, qua sunt personalia,
et in ordine: ut concurrentibus aliis defuncti
votis, solvere debeat, 1. *As* alienum de-
bitum, 2. *Expensas* funeris, 3. *Integram* le-
gatum sive ascendentibus, sive descend-
entibus debitam, 4. *Vota*, & tandem lega-
tum, quia prior fuit obligatio voti, quæ vo-
tum adstringebat, quàm legatum, quod
tunc hæres obligat.

1537 Hinc hæres adeundo hereditatem,
non solum commoda, sed etiam onera realia de-
functi in se transfert, cum duplici tamen be-
neficio, 1. *Ut non obligetur supra vires hæ-
reditatis*, 2. *Si sit hæres voluntarius*, seu non
necessarius, cui legitima portio non debetur, ut
debitis expensis funeris, & solutis debitis,
quæ sunt pars hereditatis, sive sit unus,
sive plures, obtineat, quæ dicitur: *Quarta*

falcidia. Quòd si eam non obtineat, ex lega-
tis, non tamen piis, detrahere potest iure le-
gis Falcidia.

2538 Hæres verò necessarius, cui debetur
hereditas ab intestato, potest suam partem le-
gitimam ex bonis testatoris absolute detra-
here, estò non sufficiant ad solvenda legata,
quia hæres necessarius sua legitima privati
non potest: *v. n. 2051.*

2539 Hæres fidei commissarius, ut post cer-
tum tempus restituat hereditatem alteri per
leges non impedito, potest, quando ipse, aut eius
hæres hereditatem restituet sibi retinere quar-
tam partem, qua dicitur *Trebellianica*; & com-
putentur in istam quartam partem fructus
percepti, nisi iste hæres fideicommissarius sit hæ-
res ex descendibus legitimis, quia tunc præ-
sumitur testatorem, ultra dictam quartam,
voluisse illos fructus illi applicare, Ita *Joan. de*
la Cruz. v. n. 2603.

2540 Si bona defuncti non sufficiant ad
omnia vota, aut legata pia solvenda, sunt di-
minuenda, sed solvenda omnibus pro rata,
quia tunc par est omnium ratio, & jus ad so-
lutionem, *Vidal. de legatis inquisit. 1. n. 24.*

2541 Concurrentibus legatis non piis, &
piis, etiam pro celebratione Missarum, omnia
esse pro rata diminuenda, & solvenda, si hære-
ditas ad omnia non sufficit, tenent *Donatus*
tom. 4. tr. 7. q. 105. Verricelli tr. 8. misc.
quæst. 64. at rectius de legatis piis, præsertim
pro Missis, negat *Diana p. 7. tract. 10. res. 14.*
quia citè præsumitur, testatorem velle salutem
propriæ animæ omnibus aliis præferre.

LEGATUM

2542 **E**st donatio à testatore relictæ, & ab
herede præstanda. Differt à simpli-
ci donatione, quia legatum est donatio facta
causâ mortis. Aliud dicitur profanum, quia
ad

P. Vess. Exam. Ecclesiast. Tom. I.

Bbb ad

ad profanos usus. Aliud pium, quia ordinatum ad pios usus, & animæ suffragium, v. gr. ad maritandas puellas, ad eleemosynam, Missas, &c.

2543 Culpa hæredis in non restituendo debita defuncti existentis in Purgatorio, non nocet animæ defuncti, quæ non debet pati ex culpa alterius. At negligentia hæredis in satisfaciendis leætatis piis graviter nocet, in quantum privatur animam suffragiis & satisfactionibus, quibus poenæ purgatorii abbreviantur.

2544 Hæres legatum pro anima relictum tenetur sub mortali solvere, non solum per decem annos, sed per totum tempus à testatore præscriptum; quia tempus, quo animæ in Purgatorio detinentur, est nobis omnino occultum, & soli Divine Justitiæ, simul & Clementiæ reservatum; adeoque non potest à nobis sine temeritate præscribi. Hinc ex una parte rejicienda est opinio Soti, quod animæ non detineantur in Purgatorio, plusquam per decem annos. Ex alia dictum illud: *Quod pro uno peccato veniali fit in Purgatorio luenda poena unius anni, & pro uno mortali septem annorum*, est vulgi, & mulierum; quia nulla auctoritate Scripturæ, Conc. Traditionum, aut Patrum munitum, ut observat Bellarm. v. in prop. 43. ab Alex. VII. damn.

2545 Legatarius, si post iudicis monitionem fuerit per annum negligens in adimplendo aliquod onus ei à testatore relictum, privatur legato, & illud applicatur pro anima defuncti. Mendo *ver. legatum n. 6.* Item legato privatur post iudicis sententiam, si leganti jam mortuo fuerit injurius, eum graviter infamando, aut cum illius vidua uxore rem habens: v. n. 2571.

2546 Si legatarius sciens, & potens, legatum per triginta annos non petat, hæres legantis contra rem legatam præscribit in po-

nam negligentia illius. Legatario mortuo, non comparente, quia nescit, non valet, legatum est solvendum ejus hæredi. Mendo *cit. n. 6. 7.*

2547 Notarii autem tenentur sub mortali intra tres menses legata, mandata, & legatarius manifestare, etiam nullo requisiti, & eis ignorantibus. Vidal. *de legatariis n. 64.*

2548 Si legato sit apposta conditio impossibilis, aut contra bonos mores, vel legatum, abique eo, quod conditio implenda, quia talis conditio ex jure habetur pro non apposta. Mendo *cit. n. 14.*

2549 Legatum annuum relictum non donec castè vixerit, amittitur per fornicationem publicam, minime per occultam, vel per osculum. Mendo *cit. n. 14.*

2550 In legato de alimentis, non continentur cibis, potus, vestes, lectus, habitatio, & ea, sine quibus vivere non potest, minime reliqua. Item si legato centum modii tritici, qui ex tali agere anno colligentur, si pauciores colligantur, hi solum debentur: ita Mendo *cit. n. 18. 22.*

2551 Quando in testamento legato centum Petro, & alia centum pauperi, licet Petrus sit tunc pauper non potest hæc centum ei dari: quia clausula generalis non refertur ad specificata. Legatum relictum sunt centum Petro velut amico, vel affini, qui tempore testamenti erat tunc pauper, & tempore mortis testatoris relictum, si secundo centum, nam non fuit specificatum, ut pauper. Præterea si testator vivens navit v. gr. Hospitali proprietatem bonorum, reservans tibi usum fructum, & hoc leget quantitatem piis operibus, præterea ex his aliquid applicari eidem

Speciali quia hæc non sunt prolata in
generali dispositione, in qua locum habet
generale axioma: *Clausula Generalis non
refertur ad specificata.* Mendo num. 8. v.
num. 17.

REGULÆ IN LEGATIS SERVANDÆ

¶ Sit plures, 1. Quod legata sint
iuxta consuetudinē loci intelligen-
da. *L. Mox, ff. de leg. 3. 2.* In legato ad
quod tantus factus est extensio, & larga in-
terpretatio. *Bart. in L. Tizio, §. Seja, ff. de
usu & argento legato.* Abbas *in cap. judican-*
de us. am. 3. In dubio est favendum pia-
tati. *L. sunt persone, ff. de Relig. & sumpt. 4.* in
usuariis interpretandum est, quod est veritimi-
lius. *Regulis juris in 6. 5.* Pro expressio-
ne debet, quod testator disposuisset
interrogatus fuisse. *L. Titius, §. Lucius,
& de heredi. Vidal. de legatis inquis. 2. vide
num. 124.*

¶ Legato principali censetur legatum
relictum; hinc legata domo, veste,
censetur legatum viridarium annexum,
et ornamentum vestis. Quod si accessio-
ria non extat, adhuc debetur principa-
li, quia ornamenta non ponuntur taxati-
vè accessoria; secus, si ponantur taxati-
vè. Accessoria ponuntur, si dicatur:
Quæ Petro lectum cum suis ornamentis,
non vero exprimitur ornamenta. Taxati-
vè dicatur: *Relinquo Petro lectum, qui
sua ornamenta habet.* Tunc non debent le-
gari, si ornamenta non extant, tenet
*Ant. de Spic. Sanct. de testam. tr. 10. dis. 16. feli.
num. 146.*

EX HIS RESOLVES.

¶ Legatum relictum pro maritandis
virginibus, potest ab executore ap-
plicari pro maritandis virginibus in consec-
ratione validi detentis. *Vidal. cit. num. 4.*
¶ Legatum relictum pauperibus in ge-

nera, debet præcipuè distribui consanguineis
testatoris, si constituentur sub talibus cir-
cumstantiis, ut non possint secundum suam
statum, & conditionem commode, & ho-
nestè vivere. *Vidal. cit. num. 26.* Quia hi di-
cuntur pauperes. *Baldus in l. si quis ad decli-*
nandum eolum. 2. C. de Epist. & Cler. Cui acce-
dit voluntas testatoris rationabiliter præsum-
pta, ex Regula 5. de num. 2552.

2555 Imò ipse executor, cui est injunctum
onus eleemosynam pauperibus dispensandi,
si est pauper, potest partem æquam, & ratio-
nabilem sibi applicare. *D. Th. 2. 2. q. 32. art.*
9. ad 3. Vidal. n. 27. Quia licet ut executor sit
minister ad dispensandum, ut pauper habet
jus ad eleemosynam cum reliquis pauperibus

2556 Legatum relictum pauperibus in ge-
nere, aut Monasterio, distribui debet pauperi-
bus & Monasterio loci, ubi testator domi-
lium habebat, nisi aliud expresserit, aut de
ejus mente colligatur. *Vidal. cit. nu. 34.* Quia
major affectus testatoris præsumitur ad pau-
peres sui loci. Cui accedit praxis.

Si in loco sint plura Monasteria, conferen-
dum est pauperiori. Nisi testator committat
heredi potestatem eligendi pauperes, aut
Monasterium; tunc namque non tenetur eli-
gere pauperiores, nec Monasterium, aut pau-
peres loci. *Ant. de Spic. Sanct. de testamentis tr.*
10. dis. 16. feli. 13. num. 341.

2557 Legatum pro virginibus maritandis
potest dari virgini illi, quæ habet dotem, sed
non sufficientem, ut commode maritari
possit, dummodo reliquas conditiones ha-
beat in testamento expressas. *Vidal. cit.*
num. 29.

2558 Legatum pro maritandis Orphanis
dari potest puellæ habenti parentes pauperes,
& imiles, quæ eam dotare non valent,
Vidal. cit. nu. 30. Diana *p. 4. tr. 4. ref. 140,* quia
Orphana dicitur puellæ habens patrem mu-

tilem: desumitur ex cap. inter cetera de transfat. Episc. ubi Glossa *vers. inutilem*, inquit *inutilem mortuum reputari*: Unde Ecclesia viduata dicitur, quae inutilem habet Episcopum. Tum quia idem militat testatoris motivum, qui reliquit legatum Orphanis, in quantum nullum auxilium à suis parentibus habere possunt. His accedit praxis. Itē potest conferri expositis, Mendo *n. 20*. quia cum parentes ignorent, æque sunt, ac si non haberent.

2559 Eadem ratione legatum pro viduis pauperibus dari potest mulieri habenti virum inutilem. *vidal. & Diana cit.*

2560 Legatum pro puellis pauperibus posse dari viduis pauperibus, tenet. *Vidal. cit. n. 32*. dicens, ita fuisse decisum per S. C. Neapolitanum. & citat Dianam *p. 3. tr. 6. res. 29*.

2561 Legatum pro dotanda paupere posse dari pauperi nuptæ absque dote, tenet Mendo *ver. legatum n. 20*. quia idem motivum legantis reperitur.

2562 Legatum pro maritanda virgine conferri potest puellæ clam corruptæ. *Vidal. cit. num. 23* & *com.* quia nomine virginis venit publice, & in foro externo reputata Virgo.

2563 Legatum relictum generaliter pro maritandis virginibus, debetur eisdem, si moniales fiant. *Clericatus c. 102. n. 4. Barb. de off. & potest. Episc. allegat. 83. n. 27*. contra fragosum *p. 3. l. 5. d. 8. §. 11. n. 333*. & Lugo *d. 24. n. 294*. apud Ant. à Spr. Sanct. *cit. n. 753*. Ex voluntate testatoris moraliter certò præsumptas, quæ fuit, suam velle suffragari animam, quæ per electionem Religionis à legataria factam per melius juvatur. Cui accedit praxis. Hinc Diana *p. 5. tr. 14. res. 35*. nostram sententiam tenendam docet tanquam probabiliorem, tam ex Theologis, quàm ex jurisconsultis, ratione, & praxi.

2564 Qua ratione legatum relictum uxori quamdiu statum vidualem servaverit, eidem

in conscientia debetur, si Religionem ingrediatur, sed maxime, quia verè statum vidualem servare dicitur. *Tidal. cit. n. 35*.

2565 Viri tertii Ordinis S. Franciscianæ collegialiter viventes, & mulieres ejusdem Ordinis etiam non collegialiter, sed in parvulis domibus viventes, quæ tamen virum continent, aut castam vidualem ducunt, ex voto castitatis de ordinarij licentia esse consequi possunt legatum pro Monachatu relictum. *Diana p. 1. tr. 2. res. 84*. cum *Franc. del Castillo. & Riccium apud ipsos*, qui de mulieribus recentius opposuerunt, Ratio est, quia dictæ mulieres agnoscunt statum Monachalem servare, quatione gaudent immunitate personali, & legio facti, juxta dicta *num. 748*. adeoque sunt consequi legatum pro Monachatu relictum. Ita fuisse decisum per Rectores *Barbaræ*, & Montis Pretatis Panormitani, *Diana citat.* Imò ipse *del Castillo* testatur, iam fuisse decisum per Rectores *Oppidani*, & in Curia Panormitana. Non enim *Bartholus in l. commodissime. ff. de p. h. hum.* quia loquitur de ingressu Monachatus in simplex Monachatu.

Non possunt autem dictum legatum consequi mulieres tertiariæ, quæ nec collegialiter vivunt, nec expresso voto, uti legatum servant, Quia cessat ratio, & testatoris, qui est Religio.

2566 Legatum relictum determinatè maritanda, potest illi conferri, tempore testamenti, aut post conditum testamentum, ante mortem testatoris, & dum huc testator viveret, fuit data in matrimonium; quia tunc legatum videtur factum peculiarem affectum ad personam, quæ cessat, postquam est nuptui tradita. Non test autem illi conferri, si legatum sit relictum pro maritandis mulieribus incertis, &

... religionem...
... status...
... 8. ad...
... Monach...
... Re...
... anorm...
... illo...
... tores...
... tana...
... ff. de...
... ella...
... m...
... am...
... nec...
... ratio...
... determin...
... confect...
... conditum...
... toris...
... a in...
... etur...
... onam...
... radita...
... cum...
... certis...
... tem...

tempus revocandi, imò & fecisset codicillum, & non revocaverit, adhuc censetur revocatum. Ant. à Spir. Sanct. cit. sect. 15. ex Sanch. v. n. 2545. § 2868.

2572 Tertiò. Si legaverit rem alienam, putans esse suam.

2573 Quartò. Cessat extincta re legata per ipsum legantem. Unde si quis, postquam legavit triticum, quod in horreo habebat, illud consumpsit, ad nil tenetur hæres, Ant. à Spir. Sanct. cit. sect. 13. n. 743.

2574 Quintò, legatum conditionale cessat, si purificetur conditio, antequam firmetur legatum morte testatoris: v. num. 2566.

JUDEX COMPETENS

2575 IN legatis piis est Episcopus loci, etiam respectu laicorum, & contra laicos, ex juribus sequentibus, Insuper ipse est legitimus ultimarum voluntatum, & piorum legatorum executor, tam ex jure Civili, quam Canonico, ex cap. Nos quidem. cap. si hæres. § cap. tua nobis de testam. & ex trident. sess. 22 de refer. c. 8. Si alius executor non sit à testatore dispositus, vel si sit malè dispositus, aut deficiat. Bonac. som. 2. de contractibus dis. 3. q. 17. punct. 8. §. 10.

2576 Hinc non potest testator prohibere, ne Episcopus curet sua legata impleri; quia licet liberum sit ei legatum condere, non est liberum Episcopum potestate à jure concessa privare.

Eadem ratione, si testator legatum condat sub conditione, quòd si Episcopus ei se ingererit, sit nullum; Episcopo se ingerente in executione, legatum non cadit, nec transit ad hæreses legantis; quia talis conditio, cum sit contra jura habetur pro non apposta. Bonac. cit. contra: Molfesum: v. n. 2548.

2577 Potest Episcopus hæreses negligentes ad solvenda legata pia cogere per censuras

prefixo termino benevisio, puta unius anni, aut sex mensium.

2078 Eandem potestatem habet circa legata non pia, si non sit preventus à iudice laico; quia compulsio hæredum, aut executorum circa legata prophana, est mixti fori. Abbas in cap. si hæredes num. 7. Clericus cap. 102.

DE COMMUTATIONE LEGATORUM.

2579 **L**egata ad unum usum relicta non possunt in alium usum converti absque iusta, ac rationabili causa, ac legitimi Superioris consensu. Bonac. tom. 2. de constr. dis. 3. quæst. 17. §. 9. Quia testatoris voluntas est servanda tanquam lex, cap. ultima voluntas 13. qu. 2.

2580 Summus pontifex potest valide (quidquid sit, an licite) sine causa commutare, etiam in opus minus pium.

2581 In legatis prophanis superior legitimus est princeps supremus; hic potest ad alium usum prophanum convertere ex iusta causa.

2582 In legatis piis est summus Pontifex, uti supra: Et Episcopus loci ex iusta causa, aut necessitate, sine gravamine hæredis, & injuria loci pii.

2583 Hinc Episcopus potest commutationem de uno in alium usum concedere. Primò. Quando voluntas testatoris non potest de jure, aut de facto impleri in propria specie. Quia voluntas testatoris nec præsumitur, nec est contra jura; nec est illicitè executioni danda.

2584 Secundò. Quando voluntas testatoris potest de jure, & de facto impleri, potest Episcopus ex iusta causa, aut ex necessitate commutare.

2585 Iusta causa erit, 1. Si legatum factum

ad unum usum, non possit commode impleri, 2. Si pecunia ad illum usum legatam sufficiat, 3. Si Testator non satis expressè quomodo sit expendendum legatum potest Episcopus declarare, 4. Si legatum sine commutatione, aut dispensatione ret caducum. Et sic, si quis pro annuo legasset centum Rosæ, ut monialis hæc hæc autem nubat, aut moriatur, tunc poterit alteri puellæ, quæ monialis facta fuerit, dari. Dixi pro anima sua; quia si legatum esset Rosæ relictum inquit, & affectum personæ, tunc ea mortua evaderet caducum, & cederet hæredi legantis, ex. Nam legatum non extenditur de persona personam, quoties est electa indubitata. Bonac. cit.

2586 Iusta causa erit potior, si sit necessitas. Necessitas erit, 1. Si legatum factum ad usum parùm utilem, & reparandam Ecclesiam, quæ minus reparatur, tunc poterit applicari reparationi utilius gerit rem Ecclesiæ, & tunc. 2. Si sit ne cessaria expensio in alium, est nec essarium ad executionem legati, si legatum sit pro calebratione Ecclesiæ, Ecclesia indiget sacris vestibus, aut reparatione; tunc potest legatum ad conversionem in sacrarum vestium emptio reparatione. Eadem ratione legatum relictum pro fabrica templi, potest ad expensum pro ornamentis, & aliis divinis tui necessariis.

3. Si commutatio non sit perpetua, tempus, potest Facilius iusta concurrente causa fieri. Et sic (ait clericus, e. 102. n. 17) nenuissimus D. meus Cardinalis Barthelemy Episcopus Paduanus, me proponente, in Consistorio am. Eminentiæ Suae, dispe. sando legatum annuū relictu pro ornamentis

commodum
nolum legat
in facta exp
in legatum
4. Si legat
dispensatio
us pro auz
monialibus
oriatur, tunc
malis fuit, q
quia in lega
, & affectu
aderet calu
, ex amari
tur de perso
inducta po
rior, si in
1. Si legat
tem, legat
minima
ationi sphe
sue, & dicit
o in alium,
nem legat
ne M. l. m
ibus, aut
atum ad
in emper
e legatum
poteat ad
alio dicitur

perpetua
concurrere
02. m. 1.
alis Bartol
mente, in C
ando con
amenite
le. l. p. r. a. p.

perpetua
concurrere
02. m. 1.
alis Bartol
mente, in C
ando con
amenite
le. l. p. r. a. p.

perpetua
concurrere
02. m. 1.
alis Bartol
mente, in C
ando con
amenite
le. l. p. r. a. p.

perpetua
concurrere
02. m. 1.
alis Bartol
mente, in C
ando con
amenite
le. l. p. r. a. p.

perpetua
concurrere
02. m. 1.
alis Bartol
mente, in C
ando con
amenite
le. l. p. r. a. p.

perpetua
concurrere
02. m. 1.
alis Bartol
mente, in C
ando con
amenite
le. l. p. r. a. p.

perpetua
concurrere
02. m. 1.
alis Bartol
mente, in C
ando con
amenite
le. l. p. r. a. p.

perpetua
concurrere
02. m. 1.
alis Bartol
mente, in C
ando con
amenite
le. l. p. r. a. p.

perpetua
concurrere
02. m. 1.
alis Bartol
mente, in C
ando con
amenite
le. l. p. r. a. p.

perpetua
concurrere
02. m. 1.
alis Bartol
mente, in C
ando con
amenite
le. l. p. r. a. p.

perpetua
concurrere
02. m. 1.
alis Bartol
mente, in C
ando con
amenite
le. l. p. r. a. p.

perpetua
concurrere
02. m. 1.
alis Bartol
mente, in C
ando con
amenite
le. l. p. r. a. p.

tutem redactis virginibus ab infidelibus,
quis dubitat posse heredem ea mille ad i-
pfas redimendas convertere? Neque video,
ad hæc necessariam esse Episcopi autori-
tatem; sed tantum consentum Rectoris
Ecclesie, quando certæ Ecclesie factum est
legatum.

2590 Item in q. 18. subdit. Infertur se-
cundò ad casum, de quo nuper interroga-
tus fui: testator legavit annua centum in
elemosynam panis pauperibus certi oppi-
di à quodam Ecclesie Rectore distribuenda,
redditus isti diu inexacti, jam simul solu-
ti, ascendunt ad mille aureos. Queritur

an Rector possit hæc mille convertere in
capitale, ut perpetuò major sit panis ele-
mosyna? Respondeo affirmativè, nam te-
stator supposebat tertias annuatim solvi;
aliter enim disposuisset, si cogitasset eas
simul aliquando solvendas, ascendere ad
summam ducatorum mille, etenim conje-
ctura, & interpretatio voluntatis defuncti
deducenda est ex his, quæ testator præsup-
ponit, ut ait Castillus Soto major *quotid.*

controv. lib. 3. cap. 83. nu. 4. & ex his quæ
prudentes homines in simili casu fecissent
l. quoniam. C. de natur. lib. 1. Præterea
quando testator legat notabilem pecunie
quantitatem ad alimenta pauperum, tunc
nisi se aliter expressè testator declaret, non
est ea pecunia simul distribuenda, sed ad
honestum lucrum deputanda, ut ex red-
ditibus annua alimenta inde proveniant;

elemosyna enim perpetua utilior est ani-
mæ defuncti, ac communitati pauperum,
ut in terminis docent *Castren. in l. Divi*,
ff. ad l. falcid. ubi Bartol. Angel. & Imola,
Alexander *consil. 100. in fine lib. 1.* Lupus *in*
cap. per vestras in 3. notab. vers. 7. inferiur
nu. 1. de donation. inter virum, & uxorem
Rota Romana decis. 742. num. 2. part. 1. in
nu. 45.

Explicit tali exemplo: testator lega-
vit mille, ut constructur Ecclesie sacraium,
quod ab alio constructum est, sed inte-
retur Ecclesie rectum; quis dubitat
heredem sine ulla auctoritate Epi-
scopi, et solo consensu Rectoris Ecclesie,
habere rectum? Sic testator legavit mil-
le, ut quinque virgines suæ Civitatis nu-
cipiantur, capta Civitate, & in servitu-

„noviss. *Surdus de aliment. tit. 4. quest. 9.*
 „num. 13. *Mench. lib. 4. presump. 157.*
 „num. 33.
 „Neque refert, fortè ex hoc præjudicari
 „particularibus aliquibus pauperibus; nam
 „testator communitati pauperum ejus oppi-
 „di, imò magis animæ suæ prospexit; com-
 „munitati autem pauperum, & animæ testa-
 „toris utilior est eleemolyna perpetua, ut in
 „simili loquentes de anticipatione cum præ-
 „judicio futurorum pauperum, docent Vasq.
 „opusc. de testamentis cap. 9. §. 3. dub. 1. nu. 76.
 „Rodrig. in summato. 2. cap. 156. nu. 5. Dia-
 „na par. 8. tract. 5. resol. 51.

2591 His de rationibus Ant. à Spir. Sanct.
de Testamentis tr. 10. disp. 16. sect. 13. n. 752.
 ait, legatum distribuendum quotannis alicui
 Hospitali, aut Monasterio, posse totum simul
 ei dari justa concurrente causa.

2592 Et legatum relictum pro carcerato-
 rum liberatione quolibet anno, posse expendi,
 ne quis in carcerem detrudatur; quia cer-
 tum est, quòd esset proximè carcerandus.

2593 Et Busem. de legatis ait: *Ad Episco-
 pum autem, heredem, & executores pertinet
 per Epikojam interpretari non esse à defuncti
 voluntate alienum, si aliqua mutatio fiat, v.
 gr. si pecuniam reliquerit ad calices emendos
 pro Ecclesia, quæ calice non eget, poterunt eam
 applicare ad casulas, aut alia ornamenta, qua
 magis ad Ecclesiam usum conducunt.*

QUÆRES I.

2594 *An. Si pro opere à testatore heredi
 præfixo, v. gr. pro Oratorio construendo, non
 fuerit requisita tota summa pecunie legata, id,
 quod superest, possit ab ipso heredem retineri?*

Respondeo posse, si summa pecunie fuit
 legata demonstrativè; non posse, si fuit

legata taxativè. *Bonac. tom. 2. de testam.
 bus dis. 3. quest. 17. §. 9. num. 5.* Tunc
 summa pecunie legata taxativè, scilicet
 vè, quando ex verbis, aut circumstan-
 tiis gignitur, mentem testatoris fuisse, præ-
 tam illam summam suam vel exonerat
 scientiam, aut suam animam suffragari
 verò dicitur legata demonstrativè, cum
 dignoscitur, mentem testatoris nihil aliud
 nisi demonstrare executionem operis
 quod præfigit; quod maxime dignoscitur
 prudenter judicatur legatè etiam contentam
 ad personam heredis, in quantum heres
 excedentem legaverit, volens in totum
 nere, ne heredem gravaret in opera
 pletionè,

QUÆRES II.

2595 *Petrus reliquit duodecim septuaginta
 unna unciarum viginti pro duobus
 bus quolibet anno maritandis. Sicut
 puella consanguinea Petri in seruo
 per; cui cum esset oblata occasio
 venis, & non haberet dotem sufficientem
 oportunitatem amitteret, annum ex
 sis unciarum viginti in spe dote
 matrimonium peractum. An dictam
 possit ei conferri jam maritata?*

Respondeo posse. Sequitur ex dicto
 2554. 2557. & 2561. Ratio est, quia
 quia legatum habuit effectum. à legatario
 tentum, non aliter, quàm si prius illud
 consecuta esset; nam ejus virtute, &
 ter nupsit.

Cui accedit praxis, & consuetudo
 tis Confraternitatum, pro maritandis
 Confratrum relictis, quæ ab ipsius
 tatis obtineri solent, ex eo quia
 prius assignaverint, & eorum virtute
 rint.

Secundò; quia dicta puella est

in tertio gradu legantis, pauper, unde locum habet moraliter certa interpretatio per Episcopiam voluntatis ipsius testatoris, qui si viveret, & puellam suam con-

PRIVILEGIA FRATRUM MINORUM QUOAD LEGATA

Clemens IV. 21. Julii 1265 *Const.* 4. *Virtute conspicuos* §. 17. Eugenius IV. *De debitum*, & Sixtus IV. 21. Augusti 1474. *Concl. 6. Regimini*, concesserunt Ordini

Utilitate Fratrum vestri Ordinis, eum in prioribus locis suis ad alia loca se transferre tam ædificia, seu omnem ædificationem, materiam locorum, quæ dimituntur Ecclesiis dumtaxat exceptis) sicut libros, calices, & paramenta secum ad alia loca transferre, & ædificia ipsa cum aliis ad eadem loca pertinentia, vendere Ecclesiis, per personas ad hoc à Sede Apostolica deputatas, vendere ipsorumque pretium in aliorum locorum, ad quos dicti Fratres se transferunt, ædificationem, seu alias in eorum utilitatem convertendum quod eis melius videbitur exparte, cum ipsa propria & alia loca fratrum ad Nos, & Apostolicam Sedem spectant, & immediatè pertinere noscantur: *v. num. 1145.*

Sixtus IV. & Leo X. apud Sorbo *ver. Excom. 1. §. ver. cum mutare a nu. 1. ad 3. & unicell. 1. §. 17. num. 1.*

Concesserunt, quod Prælati Fratrum Minorum Observantium possint res donatas apud viventes; insuper legata facta locis *Præf. Exam. Ecclesiæ. Tom. 1.*

nostris ad unum usum, commutare in alium, sine scandalo tamen illorum, ad quos solutio legatorum pertinet, aut à quibus res sunt, donata.

2598 Leo X. in *Const. 6. Merentur*, recenset Bullas Nicolai III. & Clem. V. & declarat, Fratres Minores de Observantia licetè retinere posse domos amplas, & spatiosas, insuper paramenta multiplicia, ac pretiosa; assignans pro ratione, quia sunt in proprietate S. Sedis; Fratres sunt tantum custodes, & solam usum habent, non fructum; quare in nihilo regulam violant; & decens est, in celebrioribus solemnitatibus decentioribus paramentis divinam honorare majestatem.

De legatis Fratrum Minorum fuscè actum est à *num. 1185.*

CODICILLUS.

2599 **E**st ultima voluntas minus solemniter de eo, quod quis post mortem suam fieri velit, coram quinque testibus declarata.

2600 Potest quis mori cum pluribus codicillis inter se non contrariis, sed non cum pluribus testamentis; quia testamentum posterius ex jure tollit prius.

2601 Religiosus professus non potest revocare testamentum ab ipso ante professionem factum; quia testamentum non potest revocari in totum, nisi per aliud testamentum nec in partem, nisi per codicillum. Religiosus autem professus nec facere potest testamentum, nec codicillum; quia codicillus est testamentum parvum, qui à testamento differt per hoc, quod non requirat solemnitates, nec tot testes, sicut testamentum. Tum quia in codicillo nec instituitur, nec tollitur hæres: *v. num. 2609.*

2602 Cæteri autem possunt testamenta, & codicillos revocare usque ad mortem; quia

ex iure voluntas testatoris perambulatoria dicitur usque ad mortem.

SUBSTITUTIO FIDEICOMMISSORIA

2603 **E**st illa, per quam haeres ab intestato, aut testamento constitutus, gravatur restituere hereditatem, vel partem ejus aliquotam, v. gr. dimidiam, tertiam, aut quartam partem alteri.

Ille, cui est facta substitutio, dicitur fideicommissarius. Dicitur substitutio fideicommissoria, seu fideicommissum; quia testator fidei heredi, & ejus fidei committit hereditatem alteri restituendam.

Hæc substitutio non est directa, sed obliqua, in quantum fideicommissarius non capit bona hereditaria directe à testatore; sed ministerio hæredis primo instituti, & gravati.

Non solum primus hæres potest gravari, ut hereditatem, aut ejus partem fideicommissario restituat; sed etiam ipse fideicommissarius potest gravari, ut alteri fideicommissario restituat; in quo casu actiones utiles transferuntur in hunc posteriorem fideicommissarium: v. n. 2539.

2604 Licet per codicillum non possit institui directe hæres, potest institui fideicommissarius; quia potest hæredi directo jam instituto imponi onus restituendi alteri hereditatem, vel ejus partem.

2605 Fideicommissum non potest fieri, nisi de bonis liberis; minime de bonis alienis, aut alteri obligatis. Hæc Bonac. tom. 2. de contractibus disp. 3. 17. p. 117. 4. Ubi plura.

De testamento, & legatis fuse agunt Mastrius disp. 4. qu. 2. art. 3. La Cruz. 7. prac. pag. 132. Diana p. 8. tr. 5. art. 10. tr. 15. ref. 11. parr. 5. r. 3. ref. 20. part. 3. tr. 5. ref. 60. & alibi. Tamb. tom. 2. de Bulla Cruc. c. 18. §. 2. Bonac. tom. 2. de contractibus disp. 3. qu. 17. 18. & 19.

An. à Spir. Sanct. tr. 10. disp. 16. Vericell. Busen. lib. 3. tract. 5. c. 4. Clericatus. Mendo sub propriis titulis.

SPONSIO

2606 **E**st contractus, in quo duo de re, aut eventu alienius rei inter se, sibi invicem aliquid spondent, nisi sit, qui veritatem affectus fuerit. Sponsio vulgò dicitur scommessa.

Ut licet fiat, quatuor conditiones requirit, 1. Ut fiat super re dubia, 2. Ut sit in re, quæ spondetur cum æquali incertitudine, 3. Dubius eventus in utroque, 4. Uterque eodem sensu accipiat id, de quo spondetur.

LUDUS

2607 **E**st contractus, quo ludens periculo exponit, pro quo acquirit rem alterius. Est triplex, ingeniosus, & mixtus. Ludus meretriciosus est prohibitus: hinc ludus aleæ, qui est in fortuna, & casu, quàm in industria est prohibitus, est prohibitus laicis sub veniali, & sub mortali; si tamen frequenter, & per longum tempus ludant; secus, si per brevis tempus, recreationis causa, & abstinente. Fenech. de ludo n. 15. ait, legem Canonice quoad culpam, videri per dissuadendam, si non avaritia, sed veritate causa ludatur ad aleam, & sine scandalum. Scotus in 4. d. 15. q. 2. lit. I.

2608 Conditiones ludi, ut sit licitus, quatuor, 1. Ut ludens non utatur fraude, 2. Ne alter alterum contempserit per vim, aut verbis contumeliosis, 3. Ludens disponere possit de re, quam ludatur, 4. Ut sit æqualis conditio colluctationis.

2609 Tenetur restituere, qui vincit ludo contra conditiones ludi, ut aliter

lucet se plane ignarum lusum, & sic alterum ludo impertitorem provocaret, qui aliunde scire non sciret; hic enim dolo, & fraude a-

2610 Non tenetur restituere, qui utitur chartis illis, quas regulæ lusum, & consuetudo præcipit, cum uterq; sciat tales astutias esse vitiosas, & sic tacite in illas libere consentit. gr. 1. Si potiores chartas habens, & chartas de victoria, augeat sponsonem, vel chartas metum, ut adversarius augeat, 2. Si chartas inferiores chartas habere, dissimulet, & sponsonem, ut sic relinquatur sibi, chartas appositum, 3. Si inspiciat chartas chartas ex sola illius negligentia, & absque chartis, si ita se collocet, ut possit videre, vel aliam constituat, à quo admonetur, 4. Chartas discat nosse inter habendum, quas chartas signaverat, nec noverat; secus, si ante chartas noverat, vel noverat ignorante socio.

2611 Religiosus potest aliquid moderatè alienare, sicut potest aliquid moderatè de superiori licentia donare. Uxor potest aliquid ludo exponere juxta sui status conditionem. Similiter filius, quia censetur potest velle ei honestam recreationem concedere. Item potest filius ludo exponere bona chartas, vel quasi; minimè profectitia, & ad chartas, sine consensu patris; v. tom. 2. n. 168. Servus exponere potest bona paraphernalia: v. tom. 1. n. 19. Deniq; servus potest ludo exponere pecuniam propria industria acquiretam, vel à domino acceptam cum permissione, ut pro suo libito expendat; vel si de pecunia ob alimenta tradita, servus parèdè vitiosè, aliquid sibi reserret: v. n. 2626.

2612 Qui ludit cum iis, qui alienare non possunt, cum relatis, peccat, & vincens restituere tenetur totum illud plus, quod illi alienare non possunt; quia acceptarunt rem alienam a vivo domino. In ludo autem filii fami-

lias pater non solet esse invitus, nisi quoad modum, nisi jactura sit cum nimio excessu.

E conversò, qui alienare non possunt, si vincant, restituere tenentur illud plus, quantum alienare non poterant, quia non servatur æqualitas colludentium, dum vincere voluerunt, & perdere non potuerunt; excipitur; si collusor sciat illum alienare non posse, tunc vincens non tenetur restituere, quia scienti, & consentienti nulla fit injuria.

2613 Qui ludo lege humana prohibito perdidit, non tenetur in conscientia solvere, nisi se soluturum juraverit; si verò vicerit, non tenetur restituere ante sententiam Judicis.

2614 Ludere pro Psalmo, vel oratione Dominica recitanda, non est peccatum, nec irreverentia: v. n. 2400. Scorus est, Mistrus in Theol. mor. disp. 9. n. 78. Bonac. tom. 2. pag. 509. Tambur. tom. 1. lib. 8. tr. 2. c. 9. §. 1. Joan. la Cruz. pag. 129. Bulemb. lib. 3. tr. 5. c. 3. dub. 13. Clericatus c. 101.

CAPUT III. DE FURTO.

2615 Furtum est ablatio, seu detentio occultata rei aliena invito rationali dominò. Rapina est occupatio rei alienæ cum violentia. Unde supra malitiam injuriæ furti addit injuriam violentiæ.

2616 Plagium est furtum hominis liberi scienter venditi, vel empti. Plagium, & rapina addunt malitiam speciei distinctam in confessione explicandam: v. n. 288.

2617 Furtum quantitatis notabilis est mortale, parvæ veniale. Et quia malitia furti consistit in detrimento, quod proximo inferitur, quantitas ad mortale sufficiens haud melius desumitur, quàm per respectum ad personam, quæ damnificatur. Hinc

Ccc 2 QUAN.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

QUANTITAS INTER EXTEROS

2618 **E**st gravis ad mortale sufficiens, 1. Si à paupere fureris duos julios, seu duos tarenos Siculos cum dimidio: inter pauperes veniunt artifices illi, qui vivunt ex labore diei, & tantum uno die lucrantur, quantum ad unius diei victum sufficit, 2. Si à valde divite fureris unum scutum, 3. Si à persona media, seu communi, fureris quatuor julios, seu quinque tarenos Siculos: inter personas medias, seu communes, veniunt persone illæ, quæ non sunt pauperes, nec valde divites, sed commode, quæque plus uno die lucrari solent, quàm ad unius diei victum sufficiat. A præfatis tribus generibus personarum minus auferre est veniale. Auferre à Principe ditissimo duos aureos non est mortale; mortale tamen est auferre à mendico unum julium, seu tarenum Siculum. Similiter mortale est acum auferre à Sartore, qui alium non habens omittit operam illius diei; nam infert notabile damnum.

2619 Aureus nummus, seu scutum aureum, licet crescere, & decrescere soleat, regulariter tamen importat tredecim julios cum dimidio, seu tarenos decem & septem cum dimidio.

PLURA MINUTA FURTA

2620 **C**ommittens, furando per plures vicces modica, sive ab eodem, sive à multis, deveniendo ad quantitatem notabilem, peccat mortaliter, etiam si in prioribus furtulis non habuerit animum deveniendi ad quantitatem notabilem; & tenetur sub mortali ad restitutionem, non totius quantitatis ablatae, sed illius, quæ complevit quantitatem notabilem: reliqua verò, quæ remanet, cum remaneat materia levis, sicut antea, remanet

sub onere restitutionis, solum sub venia-
cut antea. Et licet furans modica à multis
etiam deveniendo ad quantitatem notabilem,
notabilem, inferat leve damnum singulis,
fere grave damnum communitati, quæ
& ipsi domini sunt rationabiliter gravati
viti nolentes, quòd multi dicuntur nocere
furandi modica à singulis, eò maxime, quòd
id est contra publicam, & singulorum
securitatem, ac inde unitatem, quoniam
data libertate, possent venditores in
bus vendendis, quid parvum sumptibus
gulis.

2621 Major tamen quantitas requiritur
ad mortale, quando quis per repetitas vicces
semper modica furatur ab eodem, quòd
minus detrimentum patitur, & est minus
vitus, quam furando simul; nonnulli
quantitatem esse debere dimidio aurei.
Et major requiritur, quando quis furatur
multis, modica à singulis; unde Sanchez,
& Rebell. dicunt, non peccat mortaliter
eum, qui in Civitate populosa furatur
modica à multis, si non deveniat ad quanti-
tem unius aurei.

2622 Item ad peccatum mortale in
furtulis requiritur, quòd sit corruptio
moralis temporis; secus si intercedat
ignum temporis intervallum. Major tamen
temporis intervallum, & interruptio mortale
aliquibus (apud Tamb.) reputatur, si
nam, & alterum furtulum intercedat
aliis, si sex menses; ab aliis, si unius, ab aliis
quindecim dies; sed rectè Tamb. ad restitu-
taxanda quantitate, & temporis intervallum
his, & similibus casibus, meliorem regu-
desumendam esse à prudentia, consideranda
damnum proximi, aut communitatis, &
involuntarium.

2623 Casus, in quo plures furtuli
guli modica, sed simul ab eodem, veniunt

QUANTITAS FURTI INTER DOMESTICOS.

2625 **Q**uantitas furti filiorum, & uxoris ad mortale sufficiens, debet esse major, & talis erit, si quantitas in num. 2617. assignata pro exteris dupliciter. Sed in hac re aptior regula est prudentia. Item in furtis filiorum, & domesticorum, debet attendi, an pater, maritus, dominus sit liberalis, dives, amans, si furtum sit de esculentis, non de pecunia, & si de pecunia, non frequenter, sed raro, tunc enim solet esse minus invitus; & sæpe filius in furto notabili pecuniæ à peccato mortali excusatur, quia prudenter dignoscit, attentis conditione, & amore patris, patrem non esse invitum quoad substantiam furti, sed quoad modum, quatenus clam raperit, ad vana expenderit, &c.

2626 Hac ratione famuli sæpe à mortali excusantur in furto comestibilium, quæ domo non exportant, neque devendunt, sed ipsi domi consumunt, nisi sit cum excessu. Similiter (ait Lesl.) *Furta minima famulorum ex comestibilibus, quæ claudi non solent, non coalescere, si non ad vendendum, sed ad comedendum accipiant; domini namque regulariter sciunt, & dissimulant.* Confessarii tamen in hac re nec debent esse laxi, ne famulorum libertas in excessum prorumpat, nec tam asperi; sed uti debent prudentia, famulos à similibus dissuadendo; & optime faciunt, si injungant, ut in compensationem, majorem famulatum dominis præsentent, quando furta non sunt nimis dominosa dominis, & famuli sine magna difficultate restituere non valeant.

2627 Uxor sine consensu viri potest moderatas elemosynas facere, & moderatas donationes, seu largitiones liberales ad conservandam decentiam sui status, juxta mortem aliarum mulierum similis conditionis; nec officit, si vic

Ccc 3

...um sub ventu...
...odica à tribu...
...ticitatem...
...num furtu...
...unitati, que...
...litter gravit...
...tentur pecc...
...ro maxime...
...ngulum...
...em, quoniam...
...nditores...
...n sumptu...
...antitas rep...
...er repetit...
...eodem, qu...
...r, & est m...
...nonnulli...
...imido m...
...do quatu...
...lis; uti...
...non pecc...
...populo...
...eniat ad...
...m mortale...
...od sit con...
...si interce...
...n. Magna...
...ptio mor...
...putatur, l...
...cedat...
...i unus; a...
...amb. ad...
...oris inter...
...eliotem...
...tia, conf...
...nunitati...
...ures fur...
...dem, ver...
...m. 2617.

si vir prohibeat, quia est irrationabiliter invitus. Tambur. cum aliis concedit uxori, cuius vir est mediocri patrimonii, ut insumere possit duo pro centum pro elemosynis, & alia duo pro liberalibus largitionibus; imò plus si vir sit ditissimus: semper tamen potior est regula prudentiæ.

2628 Filius, si notabilem summam de bonis parentum furripiat, illis rationabiliter invitis, peccat mortaliter, & restituere tenetur; quod si non possit, debet eorum rationem habere in divisione hereditatis cum aliis fratribus, nisi alii fratres pariter simile quid capuerint.

2629 Et sicut peccat mortaliter uxor furripiendo notabilem summam invito rationabiliter marito de bonis mariti, aut quorum est usufructuarius, & administrator, atque ad restitutionem tenetur; ita & maritus, & si pariter furripiat de bonis paraphernalibus uxoris: v. to. 2. num. 169.

2630 Non peccat uxor subducendo aliqua, vel compensationis causa, si vir sit prodigus, quia is tunc facit uxori injuriam, partem ipsius profundendo; vel pro victu, vestibus, ceterisque, sibi, vel familia necessariis, que maritus sæpè non intelligunt, & frustra ab illis petenter. Busem.

2631 Sine furis crimine potest uxor succurrere necessitati sui patris, aut matris, aut prolis ex alio matrimonio, etiam nolente marito, ex bonis propriis, aut communibus, dummodo post mortem viri, ea, que largitur, in sua portione computet; quia illa jure natura tenentur eos alere, & maritus debet in hoc consentire; quod aliqui ad uxores, fratres, & sorores probabiliter extendunt. Busem. & Atidekin.

2632 De quantitate furti Religiosorum sufficiente ad mortale, communiter Doctores discurrunt, sicut de quantitate furti filiorum: v. n. 625. Attendi etiam debet Mona-

sterii opulentia. F. gundez cum Nav. ut peccare mortaliter Religiosum, si de Monasterio dimidium scuti fuerit, & donet.

2633 Id mihi verum est, maiorem partem requiri, ut peccet mortaliter paupertatem malitia proprietarii, qui peccat mortaliter contra iustitiam, & furti; quia malitia furti concernit dante tertii, adeoque superior est magis inviolabilis proprietarii, & malitia furti sunt dante distinctæ, prior contra paupertatem, posterior contra iustitiam; que sæpe sunt in eodem actu, ut cum rem Monasterii superiore retines, aut extra donas, & rem tibi à seculari datam, invito Monasterio retines, aut extra das; nam quidquid Monasterio acquirit pro Monasterio acquirit.

2634 Separantur, ut cum rem Monasterii recipis in tuos usus consumendam, ut si sive intus, sive extra, ad tui placitum distribuendam, tunc contra paupertatem peccas non contra iustitiam, malitiam peccati contrahis, non furti; quia stante periculose dantis, Monasterium non accipit dominium rei. Rodriq. in sum. 199. q. 2. n. 27. & 29. Sotus, & Aragon. tenent, si sum non committere furtum mortale, quando ascendit ad summam ducentorum rum: v. à num. 2617. At hæc opinio non sit habere locum quoad malitiam proprietarii, est tamen laxa, & non practica contra malitiam furti. Hinc si de rebus communitatis, aut maxime alterius Religiosi fuerit, quam dimidium scutum argenteum, licet pecces mortaliter malitia proprietarii, mortaliter peccas malitiâ furti.

2635 Revera tamen licet pro malitia proprietarii major quantitas ad mortale requiratur, quam pro malitiâ furti, tamen traditi non potest, sed pro utraque est necessarium.

procedat consideratis circumstantiis furti-
vis expellit, & superioris involuntario.
Hæc quidem quantitas ad mortale requiri-
tur, quæquam Religiosus extrahit, sit de ac-
cessu proprio labore, & industria, aut de si-
militate ex tero donatis, quàm si non sic.
Nec, si rem præfatam detineat, non ad di-
stribuendum extra, sed ad consumendum ad
proprios præfecti necessarios usus; quia in
tribus superior est minus inuitus. Et ma-
gis Monasterium Religioso de necessariis
non provideat.

1616 Bofemb. lib. 4. cap. 1. dub. 4. addit: Si
Pater sciat subditum aliquid accipere, re-
nunciare, & non prohibet, cum factum
per se, aut de consensu videtur. Un de San-
cti Hieronimi cap. 19. ait: Si in aliqua Religione
in nudo viget aliqua recipiendi, vel expen-
dendi licentia, id excusari per tacitam li-
centiam Prælati, qui id tolerando consuetudi-
nem nonnulliter declarat: ut à n. 990.

EXTREMA NECESSITATE

Non est fur, nec peccat, qui rem
alterius surripit; quia in extrema
necessitate omnia sunt communia; ita ut ne-
cessitate indigens, sed alius (si de suo non
potest) possit surripere ad eum sublevandum;
quæ tunc surripit nomine indigentis, & ut
quod instrumentum. Tamb. tom. 1. lib. 8. traët.
2. cap. 6. §. 2. num. 1. Anton. à Spir. Sanct. de rell.
in cap. 9. §. 1. num. 417. v. num. 406. Qui
in gravi necessitate rem alterius surripit,
fuit, & peccat mortaliter: constat, ex cap.
1. de furtis: Si quis ob necessitatem fa-
mæ aut necessitatis, fur autem fuerit cibaria, ve-
stem, aut panes paniteat per hebdomadas tres
& fructuarius non cogatur jejunare. Ratio
est, quia sola extrema necessitas facit rem al-
terius communem, unde in gravi necessitate
res alterius non sit tua, & inde non potes eam

accipere invito domino; hinc qui extremè in-
digenti non subvenit, contra iustitiam peccat,
& charitatem; qui verò graviter indigenti
non subvenit, peccat solum contra charita-
tem. Tum quia opposita opinio aperit viam
furtis, quia nullus fortè ex infima plebe
esset, qui se in gravi necessitate existere
non affectaret; adeoque merito est damnata
propof. 36. ab Innocent. XI. : v. à n. 2739.

2638 Difficultas est: An qui in extrema
necessitate rem alterius surripuit, teneatur
eam restituere, si in pinguem fortunam deveniat?

Affirmat Navarrus; quia extrema necessi-
tas nil aliud requirit, nisi ut sic indigens suble-
vetur: sufficienter autem sublevatur per mu-
tuum, aut accommodatum cum onere resti-
tuendi in casu pinguis fortunæ, absque eò,
quòd dominus re sua spoliatur.

Negat verò Scotus in 4. d. 15. quest. 2. litt.
KK. quia extrema necessitas facit omnia esse
communia, adeoque transfert rei alterius do-
minium in extremè indigentem, quantum ad
eam convertendam in proprium usum; ac
proinde non tenetur ille sibi præjudicare per
mutuum, aut accommodatum. Quod intelli-
ge in rebus ordinariis, minimè extraordinariis
preiis: ut in n. 2332.

2639 Fatetur autem Scotus citatus, quòd,
si res consumpta in extrema indigentia, sit ab
eo rapta non urgente extrema indigentia, sed
ante, teneatur eam restituere deveniendo ad
pinguem fortunam, quia onus restitutionis
tunc habuit ortum ex radice delicti quòd pro-
inde accedente extrema indigentia, non extin-
guitur, sed suspenditur. Plures tamen apud
Tambur. adhuc hunc à restitutione liberant
omnino tamen sentio cum Scoto: v. num.
2338.

2640 Item qui in extrema necessitate ra-
puit, & totum non consumpsit, tenetur resti-
tuere

euere, quod remansit. Quod si totum consumpsit, ipse tamen urgente necessitate extrema, aliunde habebat, sed non poterat uti suo; iste utique, quando est expeditus, tenetur id, quod rapuit, restituere, quia hic non dicitur fuisse in extrema necessitate simpliciter, sed secundum quid; unde pro eo habet locum opinio, & ratio Navarr. Casus contingere potest in eo, qui bona possidens carceribus detinetur, aut captivus evadit, qui proinde suis rebus uti non valet, & sic in extrema constituitur necessitate.

COMPENSATIO

2641 **E**st licita, si tres interveniant conditiones, 1. Si non speres faciliter rem tuam, quam alius detinet, apud Judicem obtinere; sed difficulter, & gravibus expensis, ob debitoris potentiam, aut Judicis injustitiam, vel negligentiam, & maxime si exinde inimicitiam debitoris timeas, 2. Si non adsit periculum alicujus damni, aut infamie tui, aut alterius innocentis, 3. Ut opportuno tempore tuos heredes, aut debitorem, vel ejus heredes moneas, debitum jam esse solutum, ne iterum tuis heredibus solvatur; his conditionibus adhibitis licite potes occultam compensationem adhibere, rem alterius surripiendo, aut detinendo pro tua re, quam certo injuste ille detinet; quia tunc non es fur, sed justus compensator; quilibet enim habet jus ad recuperandum suam indemnitas. Qua facta compensatione, res alterius in tuam dominium transit, ita ut, si pereat, tibi pereat.

QUÆRES

2642 *Petrus mittit Paulo tibi debitori donum, an possis illud pro te retinere in compensationem?* Resp. cum Tamb. te posse, si donum sit acceptatum à tuo debitore; quia tunc acci-

pis rem rem debitoris ad quam habet Non posse, si non sit jam acceptatum accipis rem Petri, in quam non habet

FAMULUS

2643 **C**ompensari non potest per quod putet operam suam esse majorem salario, quod recipit, quia veritas sub dubio, vel probabiliter; si vero dubio, non potest dominus spoliari possidet certa per jus dubium alterius; licet tunc, adhuc adsunt rationes probabiles domino, qui proinde non potest spoliari sessione certa per privatum judicium partis; sed est remittenda res iudicium vel prudentis, & docti Confessarii, qui considerare debet.

Et praesertim considerare debet, in deductione famulorum triplex dari potest supremum, medium, & infimum; quod mensurari non debet nisi integra sustentatione ipsius famuli, & familiae, sed cum valore laboris, & conditionem, 3. Si famulus rogavit dominum suo famulatu; quia *merces ultronea* non set alios, qui pro eodem salario famularentur tunc famulus occulte se compensatum num infertret domino; non sic si dominus alios non habuisset: v. n. 1739.

2644 Si famulus paupertate coactus famulasum venderet pretio tenui, minus sumo, & non essent alii, qui pro eo se concedit Tamb. tom. 2. pag. 490. no. 66. possit famulus se refarcire, quia tunc causa damni emergentis domino, unde est defraudandus famulus iusta mercede.

2645 Puto autem eum se refarcire posse; quia in conventionem expressit navit domino partem iusti stipendii, & dem libere; nam non fuit coactus coactus

quam habe
acceptat
non habet
U S
potest per
tam suam
vix, quia ve
ab aliter; al
poliam potest
cuius; in pro
nes probab
potest ipse
in iusticia
es iudicium
infessant, qu

re debet, ab
ex dari equo
in infamiam
ari non potest
famulus, qu
ooris, et
avit decem
ultroneus
et dominus
larium famu
impendit
qua sic si
739.
tate con
tenu, me
pro eo
490. n. 64
quia tu
mino, un
ista merce
se relac
expres
stipendi
coactus

velle servire gratis, nisi id expresserit, aut intentionem serviendi gratis habuerit.

2648 Id dixit de famulatu extraordinario, nempe de alio famulatu notabili, qui à persona distincta, & pretio distincto fieri solet; quia sunt plures ordinarii famulatus, qui ultra conventum à famulis gratis præstari solent dominis, adeoque non possunt licite de illis se refarcire: v. in prop. 37. ab Innoc. XI. damn.

2649 Dominus non tenetur in conscientia salarium famulo in infirmitate solvere, sicut non tenetur conductor pensionem solvere, quando non utitur re conducta ob defectum locatoris. Valdè tamen laudo piam consuetudinem, quæ Panormi extat, quamplurimum nobilium, qui integrum salarium famulis in infirmitate solvunt; ceteros ad opus charitatis tam sanctum enixè moneo.

QUÆRES I.

2650 Dominus volens plures tabulas de pingere, vocavit pictorem, at quia succurrunt discordes in quantitate pretii, et ad pingendum se obtulit famulus, qui perfecit picturas, sed nullum ex fuit solutum pretium. An possit occulid se refarcire?

R Esp. posse, si non fuit facta conventio, nec habuit intentionem pingendi gratis, quia dignus est operarius mercede sua; & quando agitur de labore, & opera notabili, nemo præsumitur velle præstare gratis, nisi expresserit. At non debet sumere pretium, ut alii pictores, sed minus, uti ultroneus venditor suæ industriae, & operæ. In quo pretio computari debet defectus famulatus, si notabiliter ob picturam à famulatu defecerit: v. num. 2663.

D d d

QUÆ

QUÆRES II.

2651 An liceat Christianis surripere à Turcis & Mauris?

UT solita claritate procedam, dicam prius de Christianis existentibus in partibus Turcarum, & Maurorum, postea de Turcis, & Mauris existentibus in partibus Christianorum. Quantum ad Christianos existentes in partibus Turcarum, & Maurorum.

2652 Certum est, quod Christiani, qui injuste ab infidelibus captivi detinentur, cuiusmodi sunt, qui detinentur à Turcis, aut Mauris, licite possint à dominis particularibus surripere, quantum sufficit, ut redimantur, & est necessarium ad fugam, & iter ad suos. Ex Decr. S. Congr. S. Officii 13. Augusti 1630. apud Dianam p. 5. ar. 13. ref. 98. & Peyr. de Privil. pag. mibi 330.

2653 Quod autem servi Turcarum possint tam à suis dominis, & ab eis, quibus sunt injuria affecti, seu capti, surripere quaecumque voluerint docet Diana. *cit.* Idque nedum ratione compensationis injuriam captivæ libertatis, &c. & damnorum in suis negotiationibus, & bonis, ob absentiam à patria; verum etiam jure belli, & expressè iuxta Christianorum Principum voluntate: Turcarum namque sunt publici hostes, & Christianorum dominia, ac bona tyrannicè usurpaverunt, & possident. Unde Principes Christiani habent contra eos jus perpetuum bellum gerendi, bonis spoliandi, & compensandi; at quia non valent ex se ipsis ad immediatè ad æqualitatè prestare, rationabiliter præsumuntur illud privatis fidelibus concedere, maxime ad hostium vires debilitandas. Unde in part. 7. tr. 7. ref. 11. concludit: *Sed me consulente, servi Christiani à Turcis*

fugientes, bona ab ipsis sublata servare neant & expendant, etiam in quacumque imagine quantitate.

2654 Imò eadem ratione in p. 1. et Molina idem extendit ad Christianos in terris Turcarum manentes, cum hinc limitatione, ut non adit gradum damnum aliorum Christianorum, nec civium, perjurium, aut fractio fidelitatis, quam tenetur, qui sub fide Regi ibidem tur, aut negotiantur. Et aliqui putant, quod tur Diana etiam in his casibus peccant, sed idem Christianos bona Turcarum sumptum non teneri tamen ad restitutionem. Quia contra Charitatem, Religiosam, fidelitatem peccant, non contra piam commutativam. 2. Quia restituendo auferent vires hostibus Ecclesie. 3. Quia non quoad modum, quoad substantiam præsumitur consensus Principum Christianorum. Addit tamen:

2655 (Sed ego hanc sententiam approbarem, in casu, quo inter Christianos, & Turcas adesse tempus negotii alicujus salvi conductus; in his enim casibus non potest præsumi consensus Principum, que quoad substantiam, neque quoad modum. Ita Diana.)

2656 Quantum autem ad Turcas existentes in locis Christianorum, quidquid possident, neant (omnino dico non posse Christianorum bona surripere sine peccato, onerè restitutionis, si pacificè in negotiis degant: Nam (scelus scandalis, & aliis, que quidem vitari non possent, præsumuntur ratione treguarum, salvi conductus, ut publici negotiatores sub fide Regum, &c. recurrit doctrina P. Dianæ de un. 26. §. 1. quia negotiatores solvunt super mercibus bita vectigalia principibus Christianorum promissio, & pactum est contractus, quod

beat obligationem iustitia. Vel morantur, ut
 persona privata, sive liberi sive servi, &
 omnes subditi Principibus Christianis;
 que quoad hoc sunt uti alii subditi tra-
 ctantur.
 De dictis sequitur non peccare Chri-
 stianos in terris Turcarum existentes, frau-
 dantes gabellas à Turcis impositas; nec in ter-
 ris aliorum Principis infidelis, qui injusto
 modo possidet terras injuste Principi fide-
 liti. Diana par. 7. tract. 7. ref. 65. v. num.
 207.

QUÆRES III.

2658 An uxor possit licite vivere ex bonis
 mariti furto vel per usuram acquisitis?
 Questionem dat Vetricelli tr. 3. q. 327. 4.
 Necessitate alterius casus: An scilicet so-
 ror pauperima possit licite vivere ex cibis à
 adultero emptis ex pecunia ab adultero
 furta dimmodo ipsa eorum adulterio, aut
 fraude cooperetur? Et est, ut sequitur:
 licet excusari hæc mulier ex altero capi-
 te, & suppono probabilem esse opinio-
 nem, licite posse uxorem vivere ex bonis
 mariti per usuram acquisitis: ita Navarr.
 2657. num. 268. Vasquez de restitu. cap. 11.
 Molina tom. 2. disp. 3. §. de uxore,
 lib. 3. tract. 3. cap. 11. infine. Con-
 sidera. 9. Usura. 8. q. 1. 2. Quam tamen
 opinionem ego cum aliqua restrictione ad-
 mitterem, nempe si pecunie usurarum el-
 latione cum aliis mariti, vel ab isto
 percipit in captationem ciborum, quia pec-
 unia post confusionem, & cibi empti sunt
 in dominio mariti; secus esset de ipsis pec-
 unia usuratis in individuo extantibus,
 aut etiam pecunias, utpotè alienas, mu-
 lter consumere, & expendere nequit. Ra-
 tio huius opinionis est, quia cum pecunie
 confusæ, & cibi empti, sint in dominio

mariti, qui ex iustitia tenetur non solum
 restituere usuram, sed etiam ex iustitia tene-
 tur præbere alimenta uxori, ista non pec-
 cat, si accipiat, quod est sibi ex iustitia de-
 bitum, etiam cum præiudicio creditorum,
 seu solventium usuram.

Eodem modo dici posset in casu nostro:
 soror adultera, cum sit minus pauper, te-
 netur ex iustitia alere sororem pauperimam.
 Gloss. & DD in l. qui filium. ff. ubi pupil. educ.
 debeat. Surdus de alim. tit. 9. 25. ergo ista
 soror pauperima innocens non peccat,
 si accipiat cibos emptos ab adultera ex
 pecunia furatâ, modo ipsam individuan-
 turatam pecuniam non accipiat.

De furto, agunt Scotus in 3. dist. 38. quest. un.
 litt. A. in 4. dist. 15. q. 2. litt. KK. Mastr. in theo-
 log. mor. disp. 9. q. 1. Joan. la Crux. pag. 140. Bo-
 nac. tom. 2. pag. 535. Diana p. 5. tr. 13. ref. 98.
 tr. 5. ref. 34. par. 1. tr. 6. ref. 34. & alibi. Tamb.
 tom. 1. pag. 216. Busemb. lib. 3. tr. 5. Cardenas
 dist. 23. Mendo, de furto sacrilego: vide num.
 460. & 254. n. 1521.

CAPUT IV

De Restitutione.

2659 Restitutio, secundum nomen, ex
 D. Thoma, est alicujus in sua pos-
 sessione, aut dominio, iterat a se invito. Secundum
 rem, per Juristas: Est actus iustitia, quo repa-
 ratur ad aequalitatem damnum proximo illa-
 tum per injuriam. Per Scotum in 4. dist. 15. q.
 un. litt. AA. Est reductio iustitia commutativa
 ad aequalitatem. Injuria, alia est materialis,
 quando damnum est illatum inadvertenter,
 aut bona fide; alia formalis, quando est illatum
 scienter, ut cum scienter quis rem alterius sur-
 ripuit, aut si bona fide accepit, accedente mala
 fide retinet, & non vult restituere.

2660 Obligatio restitutionis solum oritur

Qdd 3

07

ex iustitia commutativa laesa; unde si laesio sit contra charitatem, aut aliam virtutem, non obligat ad restitutionem. Imò neque ad restitutionem obligat iustitia distributiva laesa, nisi sit ei annexa iustitia commutativa: *v. num. 2355.*

Hinc Prælati conferens beneficium non curatum digno, omisso digniori, peccat mortaliter, sed non tenetur ad restitutionem; quia solum iustitiam distributivam lædit. Si verò relicto digniori conferat digno beneficium curatum, & peccat, & tenetur ad restitutionem; quia lædit iustitiam commutativam; nam eo ipso, quòd Prælati indicit concursus, fit contractus quidam innominatus. *Doctus des;* ac pròinde Clericus ad examen accedens, si suo competitori prævaleat, acquirit ius strictum ad petendum, ut illi detur: *v. num. 1281.* quod est objectum iustitiae commutativæ.

2661 A beneficia autem, ex *Trid. sess. 24. de reform. cap. 1.* promovendi sunt digniores. Nec dicas Concil. per *ly. digniores*, sumere comparativum pro positivo, aut id dicere solum ad excludendos indignos; quia est exorta expositio, dum Conc. clarè utitur comparativo, illudque replicat: *Digniores, & Ecclesia magis utilis: v. in prop. 47. ab Innoc. XI. da. nn. v. de num. 1282. & seqq.*

2662 Quod si in concursu duo reperiantur æqualis meriti, non potest Prælati aliquid ab uno recipere, ut illi præ alio conferat; & si accipiat, tenetur restituere, quia ex *Jure Can. beneficia sunt conferenda gratis: v. in prop. 22. ab Alex. VII. da. nn.*

RADICES RESTITUTIONIS

2663 **S**unt quatuor. 1. Ex injusta acceptatione, aut retentione. 2. Ex re accepta. 3. Ex damno illato. 4. Ex contractu. *Injusta acceptio* habetur, cum quis rem

alterius scienter invito rationabiliter furcipit; & dicitur possessor male fidei accepta; cum quis rem alterius bene cepit, seu possedit; & dicitur possessor nae fidei, qui statim ac advertit, & non cognitionem, rem esse alterius, & non restituere, ut infra, aliàs inceptit esse inceptor: *Dammum illatum;* ut cum quis actionem injustam damnum alteri intulit occidendo, segetes comburendo, &c. *contractu*, & hoc dupliciter. 1. Ex contractu injusto, qui si fuit ad vertentem, & lebratus, æquivalere injuste acceptationi, na fidei, rei acceptæ. 2. Ex contractu, sed postea læso, vel ob pacta, & conditiones non observatas, vel ob moram culpam in solvendo, elapso termino.

2664 Obligatio restitutionis et debet nempe ex injusta acceptatione, seu termino ex re accepta superveniente morte, & damno illato, & ex injusto eorum, & oritur in foro conscientia, nisi adhibita iusta externa, quæ sit peccatum mortale, quia pœna debet esse proportionata, unde pœna gravis, qualis est de restituere gravi sub onere peccati mortalis, & supponere debet culpam mortalem, & se debet culpa efficaciter, & effectivè, & iustitiam commutativam, qualis est sola injusta externa. Unde, qui damnum intulit in suis bonis sine culpa mortali, non putare debet fulmen de celo cecidisse, rem suam consumpsisse; reputatur, & casus fortuitus. In foro externo sufficit culpa legalis. *Tamb. com. 1. lib. 4. tit. 3. cap. 1. ex Com.*

2665 Hinc r. qui habuit voluntatem, & ceteram rapiendi, aut retinendi rem alterius, sed retractata voluntate non fecit, non tenetur ad restitutionem, quia peccavit exterior, sed peccato interno, per actionem

plam, non extremam, sed incernam, contra
præceptum.

2666 2. Qui furatus est quid modicum,
in intentione continuandi usque ad quanti-
tatem nocibilem, sed ad eam non pervenit;
tenetur sub mortali, sed soluta sub ve-
rali ad restituendum illud modicum abla-
tum; quia licet peccavit peccato mortali in-
tentione, culpa extrema non fuit gravis. Simi-
liter non tenetur ad restituendum, si damnum
pertrahit, v. gr. intendit segetem, vene-
num delicti; sed sine culpa, aut cum sola cul-
pa veniali, ratione inadvertentia, aut inde-
berationis actus. Omnino vide. *com. 2. à*
116.

2667 Obligatio verò restitutionis ex con-
tractu puto, oritur etiam sub mortali ex so-
luta culpa juridica, sine culpa theologica, seu
mortalis quia non oritur ex delicto, sed ex
negligentia, & pacto in ipsa natura con-
tractu prohibito. *Mastrius disp. 7. quest. 2.*
116.

2668 Culpa juridica (ait Penech.) est omis-
sio diligentia, quam quis adhibere tenetur. Est
lata, levis, & levissima: lata est omis-
sio diligentia quam communiter adhibe-
re homines ejusdem conditionis, vel ma-
iorum, ut si quis librum commodatum
perdidit in loco publico, unde furripiatur. Tunc
dicitur perisse culpa lata commodatarii. Le-
vis est omisio illius diligentia, quam homines
diligenti sue conditionis adhibere solent; ut si
perrem commodatam reliquit in cubiculo,
vel area non abserrata; tunc dicitur perisse
culpa levis illius. Levissima est omisio illius di-
ligentia, quam homines diligentissimi sue con-
ditionis adhibere solent, ut si rem commodatam
relinquit in cubiculo, quod pntavi obseratum,
vel non tentavit, an esset bene clausum, & re-
turna clausum; tunc dicitur perisse
culpa levissima

In contractibus factis in favorem solius dan-
tis, ut est depositum, non venit, nisi dolus, &
culpa lata. In contractibus factis in favorem
solius recipientis, ut est commodatum, venit
etiam culpa levissima.

2669 In contractibus factis in favorem
utriusque, tum dantis, tum recipientis, ut sunt
pignus, venditio, locatio, &c. venit culpa la-
ta, aut levis, sed non levissima; unde si com-
modas Petro equum ad invisendum commu-
nem amicum, tenetur Petrus ad restitutio-
nem, si equus pereat ex culpa lata, aut levi;
minimè, si ex levissima. *Tamb. v. nu. 649.*

2670 Depositarius, si salarium accipiat,
tenetur etiam ex culpa levi; quia tunc depo-
situm evadit factum in gratiam utriusque;
tunc namque, cum depositarius accipiat preti-
um, tenetur ex justitia rem depositam ma-
jori diligentia custodire.

2671 Eos, qui ex officio ad impediendum
damnum tenentur & non impediunt, non
tenentur ad restituendum, nisi ex culpa lata, ait
Bertaldus; quia non tenetur quis in suo offi-
cio ad diligentiam majorem ea, quam homi-
nes talis professionis solent ordinariè adhibe-
re.

2672 Casus fortuitus, est inopinatus even-
tus rei, quem humana providentia prævidere
non potest, neque impedire; ut mors equi absq;
ulle culpa, tempestas maris, ruina aomus, nau-
fragium, vis fluminis, & similia.

2673 Nullus tenetur regulariter ad da-
mnum, quod intervenit casu fortuito, nisi in
tribus casibus. 1. Quando culpa præcessit casum,
ut qui equum commodatum usque Florentiam
duxit Bononiam, & in itinere Bononiam ver-
sus raptus est à latronibus; tunc enim culpa
præcessit. 2. Quando præcessit mora culpabilis,
& per hanc pretii apud commodatarium; dum-
modo tamen non esset etiam res peritura apud
dominum; licet in foro externo etiam tene-
tur,

ent. *si* effect peritur a apud dominū casu fortuito
3. Quando intervenit pactum, quo quis se obligavit ad casum fortuitum. Ita Fenech.

2674. Obligatio restitutionis ex contractu injusto, nedum oritur ex culpa mortali commissa in celebratione contractus, sed etiam ex culpa juridica contra innocentem, etiam si hæc contingat postea sine peccato, puta quia ad malitiam gravem non advertit; alioquin peioris conditionis esset, qui iuste contraxit, eo qui injuste, si sola culpa juridica illum obligaret, non istum. Unde si Petrus minis coëgisset Paulum ad locandum ei vili pretio equum, tunc si equus conductus moreretur ex sola culpa juridica conductoris, teneretur conductor, nedum ad restituendum pretium iustum conductionis ex injustitia contractus, sed etiam pretium equi ex culpa juridica, in casu non solum lata, aut levi, sed etiam levissima; quia hic contractus locationis, qui aliàs fit in gratiam utriusque, in præfenti est factus in gratiam solius recipientis.

2675. Qui utitur deposito, aut locato, v. gr. pecunia, equo, &c. & hac causa pereat, aut fiat deterior, tenetur restituere, quia excessit modum depositi, & locati.

2676. Commodatarius non tenetur restituere lucrum perceptum ex negotiatione pecuniarum in commodatum ad pompam acceptarum. Clericatus c. 82. n. 18. quia ex sua industria provenit: vide n. 2376.

Quod procedit à fortiori; quia neque fur tenetur restituere lucrum perceptum ex negotiatione pecuniarum furtivæ, nisi dominus esset pariter ex ea lucraturus; quia tale lucrum ex sua industria procedit.

Tenetur tamen restituere lucrum, quod ex re ipsa fructifera commodata percepit, puta partus ex illa natus; aut lucrum, si eam locavit. Clericatus cit. Quia hi fructus domino cedunt: v. n. 2674.

QUI RESTITUERE TENENTUR.

2677. **A**D restitutionem tenentur illi qui proprio factum damnum inferunt tertio, accipientes, & cum effectu ad damnum alterius cooperantur, qui continentur hoc verbi

Justo, consilium, consensus, palpatus,

Participans, mutus, non obsecrans, nifestans.

Isti restituere tenentur in solidum, tum in defectum exequentis, si succursiva, ut damnum fiat; & id non solum sed certo sciunt.

Piores sex cooperantur positive, priores tres private, quatenus tenentur sitia, seu officio, damnum impediunt.

Justo, significat eum, qui jubet, & sive expresse, sive tacite, & signis fieri. Qui ratum habet damnum factum, ad restitutionem non tenetur, si præcessit mandatum, aut consentit, quia ratihabitio præfens non est causa præteriti.

Consilium, significat consulentem, restitutionem tenetur in defectum: v. n. 2100.

Consensus, significat eum, qui consentit, ut furtum fiat, qui est fautor.

Palpo, qui approbat, & laudat.

Reclusus, qui dat refugium, & tenetur.

Participans, qui est socius, adjuvans, partem prædæ recipit, facit pro cubias, instrumenta ad furandum delictum alio modo cooperatur.

tenendo scalam, &c. in casu metus gravioris mali proprii.

2681 *Casus: Plures officiales, quibus ex officio, & iustitia incumbit cura exigendi annuos redditus cuiusdam domini, unum fraudant, & summam fraudis pro singulis dividunt, eamque dant etiam uni, cui frans displicet, adeoque ipse non fraudat, sed portionem ab eis accipit, quia rationabiliter timet morrem, si se manifestet nolens, prudenter discernens, eos parte sibi dare, ut sint tutiores, ne manifestentur; ipse autem suam portionem fraudis, quam recipit occultè, restituit domino: quaritur an peccet, & teneatur ad restitutionem in solidum?*

Respondeo, non peccare, nec teneri ad restitutionem in solidum; quia iste utiliter gerit rem domini; nam alii supponuntur determinati ad furandum; unde si hic non adesset, & portionem non reciperet, eam pro se surriperent illi, & propterea etiam ea privaretur dominus, cui iste restituit. Tum quia iste non dicitur fur, nec cooperatur ad furtum; non quidem per portionem, quam recipit, quia eam non recipit ad retinendum, sed ad reddendum domino, ac ad mortem vitandam; nec per portionem aliorum, ad quam cooperatur; quia illa respectu aliorum, non respectu huius est furtum; nam respectu huius dominus non est invitus, & si invitus, non rationaliter invitus; quia non potest dominus rationaliter; & iuste pretendere, ut suis officialis rem suam custodiat eum iactura boni superioris ordinis: v. n. 229. & 231.

2682 Si determinato ad majus malum inferendum determinate persona, quod non potes avertere, consulas minus malum inferendum eidem, v. gr. determinato ad occidendum Petrum, consulas, ut furetur, aut eum verberet; & determinato ad furandum centum à Petro, consulas, ut furetur quinquaginta

tenendo scalam, &c. in casu metus gravioris mali proprii.

2681 *Casus: Plures officiales, quibus ex officio, & iustitia incumbit cura exigendi annuos redditus cuiusdam domini, unum fraudant, & summam fraudis pro singulis dividunt, eamque dant etiam uni, cui frans displicet, adeoque ipse non fraudat, sed portionem ab eis accipit, quia rationabiliter timet morrem, si se manifestet nolens, prudenter discernens, eos parte sibi dare, ut sint tutiores, ne manifestentur; ipse autem suam portionem fraudis, quam recipit occultè, restituit domino: quaritur an peccet, & teneatur ad restitutionem in solidum?*

Respondeo, non peccare, nec teneri ad restitutionem in solidum; quia iste utiliter gerit rem domini; nam alii supponuntur determinati ad furandum; unde si hic non adesset, & portionem non reciperet, eam pro se surriperent illi, & propterea etiam ea privaretur dominus, cui iste restituit. Tum quia iste non dicitur fur, nec cooperatur ad furtum; non quidem per portionem, quam recipit, quia eam non recipit ad retinendum, sed ad reddendum domino, ac ad mortem vitandam; nec per portionem aliorum, ad quam cooperatur; quia illa respectu aliorum, non respectu huius est furtum; nam respectu huius dominus non est invitus, & si invitus, non rationaliter invitus; quia non potest dominus rationaliter; & iuste pretendere, ut suis officialis rem suam custodiat eum iactura boni superioris ordinis: v. n. 229. & 231.

2682 Si determinato ad majus malum inferendum determinate persona, quod non potes avertere, consulas minus malum inferendum eidem, v. gr. determinato ad occidendum Petrum, consulas, ut furetur, aut eum verberet; & determinato ad furandum centum à Petro, consulas, ut furetur quinquaginta

quaginta ab eodem; nec peccas, nec ad restitutionem teneris; quia geris utiliter rem domini, qui non est rationabiliter inuitus. Peccas autem, & ad restitutionem teneris in defectum furis, si confulas minus malum inferendum alteri, de quo ille non cogitauerat, quia tale consilium est in praerudicium, & damnatum tertii, quod illud passurus non erat. Si verò fur est determinatus ad furtum, sed anceps manet, an debeat furari à Petro paupere, vel à Paulo diuite; si non potest averti, licitum est consulere, & monere in genere: *Majus malum esse furari à paupere, quam à diuite;* quamvis enim illicitum sit facere malum, ut veniat bonum, v. gr. committere usuram, ut inde redimatur vita captivi, non est illicitum, determinato ad majus malum consulere minus: *v. à n. 376.*

2683 Confessarius, si culpabiliter omisit monere poenitentem de restitutione, peccavit mortaliter, & tenetur monere poenitentem, si ex ejus taciturnitate motus fuit ad credendum se non teneri: non tenetur autem, si non moneat ipse in defectum poenitentis restituere; quia *non tenetur ex officio, & justitia prospicere bonis temporalibus aliorum, sed bono spirituali poenitentis.* Fenech. Si vero positivè dissuasit restitutionem debitam, vel suavit solutionem indebitam culpabiliter, tenetur monere de errore, aliàs tenebitur ipse restituere in poenitentis defectum; si inculpabiliter, tenetur monere, si commodè potest; aliàs tenetur ipse, uti ex re accepta; si verò non potest commodè, non tenebitur ad restitutionem. Leander.

2684 Qui sine vi, fraude, aut mendacio impedit alium ab obtinenda re ei ex justitia non debita, v. gr. ab officio, beneficio, &c. peccavit mortaliter, si id fecerit ex odio, & non ex justa causa; at non tenetur ad restitutionem, quia non peccavit contra justitiam;

ad eam autem tenetur, si impediit per fraudem, aut mendacium, & ille erat dignus, & habebat spem; minimè, si erat indignus, si dignus, spem non habebat; quia si indignus, & habens spem, qui eum fraudulenter dividit, fuit causa efficax damni, & quod debet jus strictum, ut non impediatur in officio, quo est dignus, & ad quod obediendum habet spem, hinc ille restituere tenetur prudentis viri judicio juxta probabiliora.

2685 Quando patiens damnum occidit vit causae principali, liberantur minores pro pales, non è converso.

2686 Debitor, qui se composuit cum creditoribus minori summa contentus, si liberè, & revera contentus, liberatur ab insolventi excessum, etiam si postea de aliquo pinguem fortusam; quia talis compositio quaedam remissio, & species donationis vendendum est, ne sit fraus, aut metu. Si creditor est contentus, non liberatur, quatenus agnoscit, quòd attendit potentia, & conditione, si non accipit noxam summam, se ponit in peccato restituendi totam; & tunc non liberatur ad restitutionem debitor; bene verò, si pro paupertate debitor, creditor vult misericordiam motum partem remittat.

2687 Qui occidit alterius animam possessionem damnificans, peccat mortaliter ad restitutionem tenetur; quia non tenetur occidendi, sed tantum expellendi. *Et si non exigendi. Nisi aliter propriam damnationem perdere non possit.* Turrianus parit actum de eo, qui alienam domum incendit, per quam ad suam incendiarius erat periculum. Fenech.

Ex damno illato à proprio servo, aut mali, non tenetur dominus in foro conscientiae restituere, si ipse in culpa non fuit; in foro externo,

1688 Quando plures damnum intulerunt, ut teneantur singuli in solidum, ut in l. si actio fuit lucrativa, primo loco rem restituere tenetur ille, apud quam extitit qui mala fide consumpsit, & in ejus delectatione cooperatores. Si actio lucrativa non sit, ut in occasione, incendio, detractione, &c. primo loco tenetur, qui fuit causa proxima damni, nempe mandans, vel executio ejus defectum, vel quia non velit, ut quia non possit, ad restitutionem tenentur cooperatores: *v. n. 2100.*

QUID RESTITUENDUM.

1689 Restituenda est eadem res in individuo, si extat.

1690 Fructus rei sunt triplicis generis: *membrati*, qui absq; labore, aut industria, et solum cum modica, ex re naturali proveniunt, ut fructus arborum, fetus animalium: *industriales*, qui non procedunt ex natura, cum sit ex se infructifera, sed ex industria, ut lucrum ex pecunia negotiata: *Mixti*, qui procedunt ex re libera, sed cum multa industria hominis, ut vinum ex segete, vinum ex vinea, lacus, &c. hoc præmissis.

1691 Magna est differentia inter possessorem bonæ fidei, seu qui tenetur ex re accepta, & in possessorem male fidei, seu qui tenetur ex re accepta, aut damnificatione.

POSSESSOR BONÆ FIDEI

1692 Quando venit incognitionem, quod res non sit sua, tenetur eam restituere, unâ cum fructibus, si extant: & si non extant, tenetur restituere id, in quo factus est ditior. Sit exemplum ex Artedekin; vestem à fure donatam bona fide accepisti, & attrivisti, comparet tibi dominus, tunc solum teneris ei restituere vestem attritam, & in super quantum tuo

Peregr. Examin. Ecclesiast. Tom. 1.

vestimento pepercisti; quia solum in eo factus es ditior. Quod si vestem pretio emisti, nihil præter vestem attritam restituere teneris. Item si vestis sit consumpta; imò si eam perdidisti, aut tua culpa destruxisti, ad nihil teneris, si in nihilo factus sis ditior; quia stante bona fide, non peccasti contra justitiam.

1693 Si bona fide rem alienam tibi donatam, v. gr. vestem, vendidisti, teneris restituere pretium, si pretium extat, & non vestis; si verò vestis extat apud emptorem, curare debes, ut rescindatur venditio, & restituatur vestis, reddito pretio emptori; quia factus es ditior: *v. n. 832.* Si verò eam alteri gratis donasti, aliàs non donaturus, si tibi non fuisset bona fide donata, ad nil teneris, sed solum debes ex charitate indicare domino, ubi res extat quia nihil habes, quod aliàs non haberes.

1694 Quantum ad fructus, restituere tenetur fructus naturales, & mixtos, minime industriales, quia sunt pars rei, deductis tamen expensis, & laboribus; imò solum tenetur restituere fructus, quos habet à tribus annis infra, minime quos habet à tribus annis supra; quia horum, utpote mobilium, acquisivit dominium per præscriptionem; quinimò etiam ipsam rem præscribere potest, si habeantur conditiones præscriptionis: *de n. 2335.* Ex jure sufficit, quod ultima dies triennii sit inchoata: *v. n. 2338.*

POSSESSOR MALÆ FIDEI

1695 Restituere tenetur, omnimodam æqualitatem servando. Adeoque restituere tenetur rem eandem in individuo, & bonitate, si extat, vel tantumdem in specie, aut genere, seu pretio, si non extat, etiam si sine sua culpa perierit. Item tenetur restituere omne damnium, & interesse, sive dampni emergentis, sive lucri cessantis, &c. quia fuit in justa causa damni; in qua re fiet

Ecc. 102

potest compositio cum dominis, qui solent multam remittere. Insuper omnes fructus tam naturales, quam mixtos, deductis suis expensis, & laboribus, siue hi fructus extent, siue non; quorum nihil præscribere potest, quia non debet lucrum ex iniustitia reportare.

Non tenetur autem restituere fructus industriales; quia hi non correspondent rei alienæ, sed propriæ industria. Unde si usurarius centum aureos, quos lucratus est ex usuris, exponat licitæ negotiationi, & inde lucratur viginti, tenetur restituere priores centum aureos, viginti verò potest licitè pro se retinere. Similiter si fur pecunia ablata ludat, & lucretur, non tenetur restituere lucrum, quia est fructus industrialis. Nisi dominus fuisset pariter lucraturus.

2695 Si dum res aliena mala fide detinetur, crescit, seu ejus pretium augeatur, domino crescit, adeoque illi debetur. Unde si frumentum ablatum mense Augusti retinens mense Maii, non satisfacis, si solvas pretium, quod valebat mense Augusti, sed frumentum restituere debes mense Maii cum suo melioramento.

Si verò pereat, aut deterior fiat, naturaliter, casu fortuito, hostium incurfione, &c. ita tamen, ut prudenter existimetur, æquè perituram fuisse apud dominum, non tenetur ille ad restitutionem; quia per hoc, quod res erat apud furem, nullum novum damnum incurreret, quod non apud dominum.

Si verò apud dominum peritura non fuisset, aut damnum passura, tenetur injustus detentor restituere pretium, etiam si sine sua culpa perierit: quia per suam injustam acceptionem, seu detentionem, fuit causa efficax damni.

Denique si res apud dominum erat peritura, & apud furem extat incolumis, domino extat: quia sicut quando crescit, domino crescit; ita quando extat, domino extat.

2696 *Exemplum.* Fur surripit de navi Petri

quasdam merces, quas transportat in propriam navim: accidit die sequenti quoddam peffate pereant ambae naves, una cum mercibus, salvis hominibus: ad nil tenetur fur, verò sola navis Petri pereat, & navis furum vetur, tenetur fur restituere merces navi Petro.

2697 Quando plures concurrunt ad damnum, seu furtum; si id faciant seorsim, tenentur singuli plus restituere, quod perciperunt; quia sunt causæ partiales partem esse debent. Si autem id fecerint, cum consensu, & auxilio, tenentur singuli in solidum, nempe restituere totum in defectu alterius, cum jure postea repetendi ab eo; qui cum illo consensu, & auxilio, non habuerunt influxum efficacem in totum furtum, & damnum, quod ex confidentia in alterius comitatu, & auxilio, fuit illatum; unde singuli dicuntur causæ totalis totalitate effici.

Quod si duobus furtibus per se detentor ad aliquod certum furtum, superveniat unus, & simul cum eis furetur, tenentur ad suam partem, si verò in effectu non non erant sufficientes ad furtum, ut a frangendam januam domus, ad excubiendum, &c. & auxilio tertii satisfactum, tenetur tertius in solidum; quis in se non effectus; vide in tom. 2. n. 15.

2698 Quando damnum est incertum, restitutio est facienda secundum veritatem experti: v.g. si animal tenetur occidisti, si recentes arbores, aut immensas segetes incendiasti, restitui debet tantum quanti tempore messis valui sent, non quod adæquatè, sed deductis laboribus, & pensis, ac habita ratione periculi.

2699 Qui est certus, quod res sit Petri Pauli, dubitat verò, an determinata sit Petri vel Pauli, tenetur utriusque dividere pro ratione: v. n. 40. & n. 111.

1700 Possessor male fidei in foro exter-
no, causam detraxere potest expensas neces-
sarias factas pro re domini, v. gr. pro virida-
te. Et minime voluntarias, & utiles; idq; in
foro delicti; at in foro conscientie potest
causam illas detraxere; quia sicut melioramen-
ta, quibus res est à fure facta melior, & fru-
ctus, cedunt domino, eiq; utilitatem affe-
renti; justum est, ut ille expensas pro eis fa-
ctis sibi detrahat.

ACQUISITA OB TURPEM
CAUSAM

1701 Non sunt restituenda, nisi in casi-
bus, in quibus lex humana facit
obligationem acquirentem. Talia sunt acquisita
in honorem realem de quibus: n. 1263. &
de propositionibus super vita, & morte,
de electione Summi Pontificis, & Car-
dinalium, que sunt restituenda, non ipsis dan-
tis sed pauperibus in pœnam, ex Bullis Gre-
gorii III. & Clem. VIII.

1702 In casibus, in quibus non adest
obligatio, quia licet conventio, & pactio pro
re illicito patrando sit illicita, & non ad-
mittenda, semel autem patrato opere illicito,
quod homicidio, fornicatione, &c. non est il-
licite petere, & dare pretium promissum;
quod illa, que venditur, est in se pretio
habilis. Imò meretrices possunt pretium
pro suo iudicio, quia meretricium in foro
externo toleratur; non sic alie mulieres.

1703 In foro externo non oritur obliga-
tio restituendi promissum ob opus turpe fa-
ctum, accepto meretricio, ex *leg. eleganter, ff.
de verbor obligat.*

1704 Judex, qui dedit sententiam ob pre-
sentiam, sententia est justa, non potest recipere
pretium, & si recipit, tenetur restituere, quia
sententia postea est debita; adeoque non potest
restituere. Si sententia est injusta, ante senten-
tiam tenetur rescindere contractum, restitui-

to pretio; sed ea data, potest licite petere, &
accipere pretium, quia vendidit operam suam
uni parti non debitam; at tenetur restituere
damna illata alteri parti. Tambur. *com. 1. c. 5.
§. 3. n. 13.*

2704 Accepta per simulationem pauper-
tatis sunt restituenda. Scotus in 4. *dist. 15. quest.
2. list. X.* quia deceptus in conditione, ob quam
donat, non liberaliter donat; ex qua ratione,
sicut quando donas alicui, quem putas pro-
pinquum, si talis non est, donatio est nulla; ita
quando donas eleemosynam alicui, quem pu-
tas egenum, si talis non est. Soto, & Balsemb.
id cōcedunt de eleemosyna magna, negant de
parva, quia magna dari solet sub conditione
paupertatis, non sic parva. Sed ratio Scoti est
universalis; unde ejus sententiam sequitur
Navar. & vocat communem.

2705 Accepta per hypocrisim, v. gr. Be-
neficium, Officium Ecclesiasticum, ut Pro-
vinciatus, &c. esse restituenda, seu renun-
cianda, tenent ex nostris Faber, & Aretinus, si
hypocrisis fuit causa finalis, & motiva apud
electores; quia deceptio causat involunta-
rium, adeoque reddit contractum nullum.
Negant Soto, & Azorius; item Navar. præ-
sertim quoad beneficia Ecclesiastica; quia
Prælati, licet bonitatem concurrentium dili-
genter perscrutantur, postea tamen, quando
conferunt, absolute, & non conditionaliter
conferunt.

2706 Hypocrita est qui talem sanctitatem
fingit, qua prætendit apud homines aliquid
bonitatis, quam non habet. Unde hypocrita
non est, qui suum peccatum occultat, nil bo-
nitatis ultra statum communem suæ Religio-
nis, & conditionis prætendens. Hypocrisis est
de se venialis; est autem mortalis, si fiat cum
injuria, aut damno gravi proximi, ut cum
quis fingit sanctitatem ad obtinendum offi-
cium, & dignitatem, &c.

2707 *Fraudantes gabellas justas*; non peccare, nec ad restitutionem teneri, nisi sint cur Rodes, seu obligati ex officio, tenent Duardus, Henriquez, Angelus, Navarr. Castrus, Sà, Poncius, & alii; quia lex de gabellis non imponitur per verba præceptiva, sed ordinativa. Tum quia est lex civilis purè penalis; ad eòque solum obligat in foro externo, & ad penam; non in foro conscientie, & ad culpam. Nec officit, si fraudes cedant in damnum eminentium gabellas; quia illi sciunt fraudes contingere, & tamen emunt, & conducunt illas; imò cum hoc periculo emunt, & ob illud solent vilius emere, aut conducere. Denique id, quod amittunt cum multis, compensant cum aliis, quos in fragranti inveniunt. Ità illi: *vid. num. 2657.*

2708 Dico tamen, nedum custodes, sed etiam alios peccare, & ad restitutionem teneri, nisi justus titulus compensationis adsit. *Matth. in theol. mor. disp. 6. n. 19.* Faber, Lugo, Jo. la Cruz; quia gabellæ justæ non debentur Principi in penam, sed in tributum, & ut stipendium jure naturæ debitum Principi. Et si- cut Princeps tenetur jure naturæ custodire subditos, eorum incenia, & turres, eòsque defendere ab hostibus; ità vicissim jure naturæ, tenentur subditi dare Principi subsidium congruum ejus sustentationi, & ad bonum publicum sustinendum; hinc ait Christus, *Matth. 22. Reddite, quæ sunt Cæsaris, Cæsari, quæ sunt Dei Deo: v. à num. 173.*

2809 Illud certum est, posse deputatos ad exigendum, dissimulare cum pauperibus, qui vix solvere valent, ut advertit Mendo *in epis. ver. Gabellan, 12.*

2710 Insuper addit Mendo *cit. num. 6.* cum Silvestro, & aliis, quòd læsus à Rege, si concurrant conditiones ad compensationem requisitæ: *de n. 2641.* possit compensare non solvendo gabellas, etiam si istæ sint alicui priva-

to locatæ, aut venditæ; quia semper pretio locantur, aut venduntur, ob restitutum ad fraudes. Ceterùm hæc sententia non practicanda in casu, quo gabellæ sunt privato venditæ; quia tunc est eorum tantum dominium à Rege in privatum. Libertas possit esse causa emptorem deponendi.

2711 Item etiam in sententia opprobrii quòd non sit peccatum fraudare gabellam mercator aut alius, qui occultè merces induceret non solvendo gabellas, non potest esse peccatum, & onere restitutionis illas proptoribus exigere, sed debet minorum vendere; aperta namque in justitia est, ab emptoribus recuperare pretium gabellæ quòd ipse fraude non solvit.

2712 Dixi, fraude non solvi, quia si gabellotis fuisset mercatori pars aliqua gabellæ remissa, ex sine eum magis committenda merces deferendas, tunc potest partem recipere; quia ipsi credit, cum fuerit eorum in personæ gratiam à Gabellotis remissa, in dicta emptore *num. 2464.*

QUÆRES.

2713 *An quis aliquid accipiens, ut accipere teneatur ad restitutionem?*

Difficultas procedit post delictum, quod non pendet in futurum, nec reparatur, aut ad reparandum quis non tenetur nimè ante; quia ante, certum est in casu delicti patrandi teneri ad rescindendum contractum, & restituendum pretium, ut in *cap. Hoc præmissio.*

Resp. cum distinctione. Si hic habet jus accusandum, non tenetur ad restitutionem quia tale jus est pretio æstimabile. Si non habet jus ad accusandum, & insuper a delicto tenetur ex justitia, quatenus tenetur ex

si est Officialis, si salarium accipit, &c. tenetur ad restituendum damnnum domino, cuius est Officialis, minime pretium acceptum recipere, ne accuset, ne impediatur, &c. ut in 1679. Quia licet deliquerit contra iustitiam erga dominum, cuius est Officialis, & tenetur ad reparanda illi damna, non tenetur contra iustitiam erga delinquentem, accipiendo pretium, ne accuset, sed illi vendendo, si ius accipiendi pretio æstimabile.

Item post furtum commissum, quod restituere non potest, aut ad quod reparandum aliquam circumstantiam, puta sui periculum, &c. quis non tenetur, non tenetur quis restituere pretium acceptum à fure, ut taceat, accuset, &c. dummodo pretium acceptum non sit pars furti.

Quod est verum, etiam si ille animum accipiendi non habebat. Diana par. 4. cr. act. 4. res.

Quia in re jus habet, quod est pretio æstimabile.

Denique si hic nullum habet jus ad restituendum, impediendum, &c. nil potest jus impetere, ne accuset; & si recipiat, tenetur restituere. Qua ratione (ait Tamb.) Neque

tenetur accipere iuste à marito pretium, ne adulterum, quia ad non adulterandum, tenetur

ex iustitia ipsi marito: ergo venderes maritum, quod maritus est. Tambur. tom. 1. lib. 7.

cap. 3. à num. 8. Bonac. tom. 2. de rest. cap. 1. quest. 2. punct. 11.

CUI RESTITUENDUM.

Restitutio regulariter est facienda domino, Nomine, domini, venit,

et non habet dominium rei, quam omnis, qui aliquo iusto titulo rem possidet; unde

si quis fur abstulit à depositario, non est restituenda domino, sed depositario, qui eam habet de voluntate domini.

2716 Dixi regulariter, quia sunt plures casus, in quibus non est facienda domino. Et

quidem, si dominus est mortuus, facienda est heredi. Si longit absens, ut sine magno dispendio fieri illi non possit, facienda est propinquis, Si dominus, & propinqui sint ignoti, adhibenda est diligentia, ut dignoscantur,

2717 Si diligentia adhibita non possint cognosci, est facienda Christo: *Quem Deus constituit heredem universorum*, ex Apost. ad Hebr. 1. hoc est pauperibus, Ecclesia, aut Hospitali: quod si ipse revera est pauper, potest rem in parte, aut toto sibi applicare, quia non est peioris conditionis aliis pauperibus; quia facta applicatione, si perveniat ad pinguem fortunam, non tenetur restituere pauperibus sicut nec alii pauperes; quia per talem applicationem acquisivit dominium ut pauper in defectum domini, etiam si fuerit injustus acceptor.

2718 Si verò compareat dominus, non tenetur restituere ille, qui applicavit pauperibus, si moralem diligentiam fecit, ut dignosceret dominum; tenetur verò ipse pauper, qui rem accepit, si res extet in individuo; & si sit consumpta, tenetur restituere id, in quo factus est ditior; quia nemo debet ex re alterius ditescere.

2719 Bona inventa, quæ nullum habuerunt dominum, ut lapides pretiosi in flumine, & venæ metallorum; vel si habuerunt, modo nullum dominum habent, vel thesauri; non dicuntur bona incerta, & de his diximus in n. 2304. jure nature esse primò occupantis; vide ibi.

2720 Bona igitur incerta sunt, quæ circumstantiis consideratis, cognoscitur, quod habeant dominum, sed ignoratur, quis sit; huiusmodi sunt res in via inventæ, ut si ulnam unam panni emere fecisti, sed modo invenias esse duas, & nescias dominum, qui vendidit. De his loquendo, si facta morali diligentia dominum invenire, seu dignoscere non valeas,

leas, potes licite ea pro te retinere, etiam si non sis pauper; qui solus injustas acceptor tenetur res, quarum ignorat dominium, restituere pauperibus, ex Alex. III. cap. Cum tu, de usuris; ne lucrum reportet ex delicto. Quod si compareat dominus, tunc teneris restituere rem, si extat, vel id, in quo factus es ditior, ut dictum est de paupere, cui est applicata res alterius.

2721 Qui solvit creditori sui creditoris inscio suo creditore, satisfacit in foro conscientiae, quia ponit æqualitatem; debet tamen postea monere, ne solutio fiat bis.

QUÆRES.

2722 *An, qui rem emit à fure, teneatur eam reddere domino.*

NAv. & Bonac. dicunt, eum, qui mala fide emit à fure, teneri reddere domino, qui verò bona fide emit, posse rem reddere furi, ut sic suum pretium recuperet. Absolutè docent, utrumque posse rem reddere furi, ut suum pretium recuperet. Toletus, & ex nostris Mastrius, Faber, & Aretinus; quia unusquisque tenetur magis sibi providere, quàm alteri; quòd si fur non restituat, est per accidens; unde non dicitur iste per se cooperari peccato illius.

2723 Qui bona fide rem emit à fure, & postea pariter bona fide eam vendidit tertio, æquali, aut majori pretio, non tenetur rescindere contractum factum cum tertio, nec ei restituere pretium; quia charitas non obligat ipsam, ut ingratiàm alterius patiatur damnum innocens. Tum quia contractus emptionis factus cum fure, licet revera non transferat dominium rei, quæ est alterius, est validus; quia per eum fur venditor obligatur emptori de evictione, & damnis inde secutis emptori; unde tenetur illi restituere pretium.

2724 Quòd si fur restituat isti pretium, tunc tenetur isti rescindere contractum cum tertio, ei restituito pretio, & re domino; tunc nullum damnum reposit, cum suum recuperaverit pretium. Si autem fur non restituat isti pretium, nec iste tenetur rescindere contractum cum tertio, nec illi restituere pretium, etiam si fuerit majus, quia eius ille cedit suæ industriæ; si vero excessum ob ipsam rem, quæ eadem manens creditur pretio; tunc est restituendus domino excessus, quia est fructus rei; unde in illo factus est ditior ex realiterius: v. n. 2740. & 2741.

IN QUO LOCO, ET QUIBUS EXPENSIS.

2725 **P**ossessor bonæ fidei, seu obligatus ex re accepta, quando cogitur rem esse alterius, tenetur rem restituere in loco, ubi res extat; unde si dominus sit in alio loco, non tenetur eam mittere expensis propriis, sed solùm monere debet dominum, ut disponat; quia non tenetur quis cum proprio damno restituere in pristinum statum dominum, quem non læsit. Possessor vero bonæ fidei, hoc est, qui est obligatus ex iniustreceptione, tenetur mittere propriis expensis, quia dominus non debet reportare damnum ex delicto furis.

2726 *Exemplum: Petrus Messana scilicet cum equo Pauli Panormitani. Petrus ille vel equum accepit bona fide, & cogitur tunc monere Paulum Messanæ, ut solvens mittat pro equo; vel accepit male, seu rapuit, & tunc tenetur mittere equum Paulo Messanam propriis expensis, inter solvendo damna, & interesse, & detractionem expensis, quas fecit pro sustentatione equi, quas verò ipse Paulus fecisset; nisi expensæ istæ compensandæ essent alio equo quem fecit Petrus.*

2727 Si dominus sit ita absens, ut excessi-
ve expensæ essent faciendæ à fure pro re mit-
tenda, tunc tenetur restituere, & mittere, si ex-
pensæ sint æquales cum valore rei; minimè
vero, si sint notabiliter excedentes valorem
rei; quia restitutio non fit, nisi sit servetur
æquitas; adeoque non obligat cum notabili
iniquitate creditoris, & debitoris; hac ra-
tione univèrsaliter restitutio non est faciendæ
in materia boni altioris ordinis. Unde pote-
st esse restitutio differre, si sit spes, quod
revertatur dominus; quod si non sit talis
spes potest restituere consanguineis, & in ho-
noris defectum pauperibus; aut in aliquod
commodum pro domino; quia ut docent Div.
Thomas, & Scotus, quando restitutio fieri
non potest, ut profit domino corporaliter, sic
tenetur, ut profit domino spiritualiter.

QUÆRES I.

2728 An, qui rem restituendam consignat
putato fideli, qui eam amisit, aut pro
tempore, teneatur iterum restituere?
Responsum est fuisse resolutum in 2. tomo à
Cass. 175.

QUÆRES II.

2729 Ad quid teneatur persona media, si
restituendam amisit?
Responsum est, si amisit cum culpa gravi, & morta-
li, tenetur quidem restituere; si sine culpa
facta, est distinguendum; vel amisit rem
in individuo, & tunc non tenetur restituere;
non quidem ex re accepta, quia non
est in aliquo est ex ea factus ditior; non
est in iusta acceptione, ut supponitur. So-
let tamen ex culpa juridica lata, aut le-
gis obsequio ex contractu, juxta dicta
in 2. 688. quod fieri non solet. Si verò res,
quæ amisit, erat eadem in specie, quatenus
tenetur, v. gr. pecuniam in individuo, quam

restituendam accepit, consumpsit in proprie-
tate sua; tunc tenetur eam restituere, quia res do-
mino perit, & sic perit ipsi personæ mediæ,
cujus erat.

QUÆRES III.

2730 Petrus Matrui mutuavit Paulo
mille aureos, cum pacto, ut elapso sermone ea
redderet, ubicumque ipse reperiretur; interim
Petrus pervenit Panormum dux cohortis, &
quia est elapsum tempus mutui, queritur, An
Paulus teneatur eos mittere suis expensis?

Responsum est, cum necessaria distinctione: vel Pe-
trus erat summam illam conservaturus,
& secum translaturus Panormum, sive in in-
dividuo, sive in specie, sive in æquivalenti; vel
si habuisset Matrui, omnino fuisset ibi con-
sumpturus, & nullo modo translaturus: si se-
cundum, tenetur Paulus mittere eam sum-
mam Panormum propriis expensis cambi; quia
ex mutuo in gratiam Pauli quoad eas ex-
pensas emerit damnum Petro. Si primum,
debet mittere expensis Petri; unde debet red-
dere deductis ex summa expensis cambi; quia
nullo modo Petro emerit damnum ex mutuo;
nam partes expensas fecisset, aut paria pericu-
la subiisset Petrus secluso mutuo, transferen-
do illam Panormum; adeoque si mitteretur
summa illa expensis Pauli, Petrus reportaret
lucrum ex mutuo, & sic usuram committeret.

QUANDO EST RESTITUENDUM

2731 Præceptum restituendi includit sal-
tem præceptum negativum non
retinendi rem alienam, ratione cujus reducitur
ad septimum Præceptum Decalogi: Non su-
raberis; adeoque obligat semper, & ad semper;
ita tamen, ut quoad actum internam, statim ac
advertit quis rem esse alienam, debet habere
animum restituendi; quoad actum verò exter-
num executionis, non tenetur statim, ac adver-
tūt

tit, sed capta temporis opportunitate; alioquin id advertens noctis tempore in lecto, surgere deberet ad restituendum. Quod si habeat animum non restituendi continuatum, manet in continuo peccato mortali, si res sit gravis; quoniam ex Aug. epist. 54. ad Macedonium: *Non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum*. Si autem animus interrumpatur, ut si volens restituere retractet voluntatem restituendi, tot peccata committit, quot sunt actus interrupti.

Qui est obligatus ex contractu, non tenetur restituere, nisi adimpletis conditionibus, & elapso termino in contractu praefixo; quod si eo elapso sit in mora culpabili, tenetur sub mortali ad restitutionem; imò ad omne damnum, & interesse; secus, si sit in mora per paucos dies.

Liberatur ab onere restitutionis, si ve pro semper, si ve ad tempus, si justa ad sit causa, de qua modo; v. num. 2739.

2732 Confessarius non debet absolvere poenitentem, qui tenetur statim restituere, si ter, vel quater eidem, aut alteri Confessario promittit restituere, & non servavit promissum; quia rem alienam detinens, quam restituere potest, est in occasione proxima voluntaria peccandi, non minus, quam qui detinet concubinam, quam potest abjicere.

CAUSÆ EXCUSANTES A RESTITUTIONE.

2733 Sunt plures. 1. Impotentia physica, qua quis non habet, quid restituere. 2. Impotentia moralis, quando quis restituere non potest sine probabili periculo damni altioris ordinis sui, aut suorum. Bona, in quibus homo potest damnum pati, sunt quatuor, anima, corporis, fama, & substantia corporalis, quorum unum est altioris ordinis

altero, uti gradatim ponuntur: restitutio autem cum sit ad ponendam aequalitatem, non est facienda cum jactura boni superius ordinis; hinc restitutio substantia corporalis non est facienda cum periculo prudenti periculo mortalis vitae, seu damni corporis, aut infamia; vide n. 2727. tom. 2.

2734 Quae causa si sint perpetuae, restitutio excusatur quis a restitutione; si autem temporaria, restitutio suspenditur, seu differtur, si dilatur tempus restitutionis ex rationabili ter praesumpta voluntate creditoris.

2735 Qui habet justam causam differendi restitutionem, non tenetur ad damnum interesse; quae creditoris ex mora sequitur, quia non est mora culpabilis. Si autem dilatur ad evitandum proprium interesse, tenetur refarcire interesse creditoris, quia non est aequum, ut debitor se servet indemne cum damno creditoris.

2736 Item, si damnum, quod patitur debitor restituendo, non sit notabile, non tenetur restituere, sed aequale damnum, quod patitur creditore dilacione, tenetur debitor restituere, quia tunc potior est conditio creditoris.

2737 Cessio bonorum excusatur in foro interno, in foro autem conscientiae, quod bonis, excusatur, non ratione cessionis, sed ratione impotentiae; unde si pervertatur in malam fortunam, tenetur restituere.

2738 Tenetur quis sub mortali restitutionem differre, si prudenter judicet restitutionem futuram in grave damnum creditorem vel eum abusuram in grave damnum suum, quia tunc cooperatur ad malum.

QUÆRES I.

2737 Familus raptus à suo domino sum-
mam pecuniam per quamplures vices, unum cir-
cum factum pro vice; hic est gravatus fami-
liæ, ut salarium vix ei sufficiat ad sustenta-
tionem. An teneatur statim capta temporis op-
portunitate restituere?

2738. cum distinctione, vel iste retinet
eamdem pecuniam in individuo, & tunc
statim restituere; quia si res extat,
statim extat; & sicut peccat quis etiam in
necessitate rem alienam furando, ut in
alienam detinendo; & nemo
sufficitati de iure, nisi sit in extrema,
quasi extrema necessitate, quatenus si re-
tinetur, reduceretur in eam necessita-
tem. Nec dominus tenetur dare sala-
rium respondeus familie, sed labori fa-
m. 1643.

2739. Vel iste pecuniam domini dicitur
non potest, ut discerni non valeat
cumulus extat, licet non tenea-
re eandem pecuniam in indivi-
duum per missionem eius factus sit domi-
norum quam primam restituere tantum
specie de illo cumulo. Quod si in dies
cumulo in magna parte con-
sumitur, ut summa modice consideratio
conueniat, minor nedum pecunia surre-
ptoria, quam eo tempore successivè
est, quæ pro tenui suæ familie sustentatione
necessaria; tunc Epicheja est utendum: non
cogendus, ut statim restituat totam
pecuniam summam, quæ ex cumulo
constat, sed ut restituat paulatim, juxta pro-
portionalitatem, ut discurrimus de eo,
si rem raptam consumpsit; alio-
quin gravissimas reduceretur angustias, &
irrationabiliter de domini voluntate præ-

2741. Epicheja, est virtus faciens, ut legis
precepta, Exam. Ecclesiast. Tom. I.

rigore relicto, amplectamur, quod restitatio
dicitur, & quod rationabiliter faceret superior
aut dominus, si adesset, aut sciret.

IN REBUS MISTIBILIBUS.

2742. Si rem alterius, v. gr. frumentum, vi-
num, pecuniam ejusdem generis
&c. sive bona, sive mala fide, cum tua nota-
bili misceas, ita ut discerni non valeat, statim
acquiris dominium ejus in individuo, nisi ha-
beas animum explicitum non acquirendi do-
minium; unde si furtivè miscuisti, non teneris
ad restitutionem rei in individuo, sed in spe-
cie ex cumulo, si extet, aut in æquivalenti: v.
à num. 2747.

2743. Hinc si à fure, qui triticum alterius
cum suo immiscuit, emas, etiam mala fide
magnum tritici, imò totam quantitatem ex
cumulo, ad nihil te teneri, ait Tamb. tom. 1.
num. 27. quia fur vendidit ex suo; quoniam
præfata mixtio transfert dominium, & æqui-
let consumptioni, & solum remanet in fu-
te ad restituendum per æquivalentem: Et ex
alia parte emptor, cum solverit pretium, in
nihil factus est ditior. Idem ait, si eam dono
accepisti, & fur alius potens restituere
quatenus alia possit bona; Ad si non sit
aliunde potens, fatetur te teneri restituere
quia per donum, quod accepisti, fur factus
impotens tua causa, & tu ditior; ita discurrat
Tamb. cit.

QUÆRES II.

2744. An possit quis licitè restitutionem dif-
ferre, ne cadat à suo statu, & conditione?

Resp. si status est injustè acquisitus, nempe
ex furtis, ex bonis alienis injustè reten-
tis; &c. non potest differre, sed tenetur resti-
tuere statim, quia per restitutionem non ca-
dit è statu justè acquisito, sed ad priorem, &
proprium redit. Et solum potest aliquid pro-

tenui sustentatione retinere, si alias in extremam reduceretur necessitatem; quia in hac licitum est aliena accipere: *vid. n. 2627.*

2745 Si autem status est iuste acquisitus, licet ille debita contraxerit, & in necessitate reperiat ex propriis delictis, quia luxuriose vixit, lusit, &c. tunc potest solutionem differre, ne notabiliter cadat à suo statu, si res aliena in individuo non exset, aut in pretio; nam si extaret ipsa pecunia aliena, aut gemma, v. gr. ex ea empta, esset statim restituenda, ut ex n. 844. Ratio autem assertionis, si res non extet, est, quia tunc dominus non est rationabiliter inuitus.

2746 Licet autem debitores non teneantur notabiliter, seu excedenter è proprio statu cadere, teneantur ex iustitia, nedum paulatim restituere, & solvere, verum etiam curare, ut non plus à quo solutionem differant; ac proinde debent non solum à ludis, commestrationibus, ac variis expensionibus se abstinere; sed etiam aliquid incommodum sentire; quod enim notabiliter è suo statu cadere dicitur, qui tribus quadragenis gaudens, una privatus, atque competentem familiam reformans, ad tempus, quidem, quodammodo, deum gratiam, quam apud homines persequentes, splendorem haurit, & rem consequitur, ac est scopolus, in sepe Magnates, & insimul cum illis viri aequi docti, quam adulatorum, proprias conscientias frangunt. Caveant Confessarii.

Scotus in 4. dist. 15. q. 2. §. de q. rito. l. 2. §. 9. 3. Maltrius in theol. mor. disp. 7. §. 9. Joan. la Cruz 7. p. 7. pag. 96. Bonac. tom. 2. de restit. disp. 1. Tamb. tom. 1. lib. 8. tract. 3. §. 4. pag. 227. Buiemb. lib. 3. to. 5. cap. 2. Diana in pluribus locis, Clericatus cap. 75. Mendo de rest.

De restit. pro homicidio, stupro, adulterio, bel. o. &c. vide in propriis titulis.

DE RESTITUTIONE FAMAE

2747 Injuria contra famam committitur
1. Per actum internum, nempe
judicium temerarium; & hoc non debet
restitutionem nisi manifestetur exteri
2664. 2. Per actum externum, nempe
contumeliam, detractionem, &c.

JUDICIUM TEMERARIUM

2748 **E**st, quo quis sine sufficientibus
causis certo affirmat aliquid
de proximo.

2749 Ad hoc non est mortale, quia
quicquid coram hominibus fit, si sit in materia
vi; graviter autem, & levitas acci-
bet, v. g. ipsa substantia materia, vel pro-
lit. personae. Hinc veniale est temerari-
re de Petro furtum unius julii, si in
ne parum honesto, quod per locum
transeat ad inhonestum, ac de mille si
eam hostis non enim infertur eis gratia
ria, cum de hujusmodi gloria solent
liter veniale erit, de ignoto, aut de indita
nato temere judicare.

2750 2. Ut iudicium formatur
moraliter certum. Hinc suspicio, dubitatio
opinio temeraria non est mortalis, sed
lis; quia cum sine actus imperfecti in
judicii, nec totaliter tollant possessionem
nae famae, non censentur graves iniuriae,
aliis manifestes. Nec erit mortalis, si ma-
festes uni, vel alteri probò, & prae-
in quibus non est periculum famae. Immo
lum erit peccatum, suspensionem mortalem
superioribus, aut iis, quibus potest, ad
malum vitandum aut alio iusto capite.

2751 3. Ut iudicium sit ex levibus causis
nam si sit ex gravibus, & sufficientibus,

dicium erit prudens; quod prudentiæ discernendum relinquitur. Ea dici possunt indicia, quæ ex communi hominum usu sunt in conscientia, aut raro conjuncta cum tali effectum plurimum solent cum eo esse conjuncta. Si quis noctu per scalam fenestram occulsi aperire tentet, est iudicium sufficiens ad iudicandum furem; secus, si die, & publice, tunc namq; potius iudicari debet clavis. Item non est gravis injuria certò iudicium, quod est valde probabile, v. gr. juvenem occidit solùm cum puella in cubiculo, in cubiculo tradidit.

2754 4. U. iudicium sit plene deliberatum, cum plena advertentia temeritatis, & est gravis, & cum plena voluntatis libertate. De quo infra de peccatis.

2755 Et quia raro omnes quatuor allate conditiones interveniunt, raro iudicium certam est mortale. Quando autem omnes conveniunt, est mortale, quia est gravis in proximo contra iustitiam; sed non est oporteret explicare speciem mali iudicatis; quia omnia mala iudicata uni iustitiae commutativæ in se infima opponuntur: v. n. 2757.4

DETRACTIO

2754 EX Divo Thoma, est aliena fama per occulta verba injusta lesio, & contumacia. Contingere potest dupliciter. 1. Directè, scilicet, falsum crimen imponendo, vel verum, sed occultum revelando. 2. Indirectè, scilicet, negando, vel malitiosè tacendo ex intentione nocendi famæ. Modi, quibus proximi famæ læditur, comprehenduntur his verbis:

Imponens, augets, manifestans, in mala vertens, Qui negat, aut minuit, tacuit, laudat, remissis.

2755 Crimen sit publicum iure, vel facto; iure, si sit de eo lata sententia à Iudice, facto, si sit commissum in multorum præsentia, aut in loco, vel tempore, v. gr. in foro, &c. ut sit faciliter divulgandum; vel si erat occultum, tunc tamen ab iis, qui sciebant, divulgatum, ita ut multi de eo loquantur; præsertim quando crimen ad loquacium notitiam pervenit, & apud eorum linguas versatur. Universaliter publicum censetur, quando circumstantis attentis prudenter existimatur crimen faciliter divulgandum: vide in tom. 2. n. 72.

2756 Gravitas attendi debet ex qualitate rei, & conditione personæ. Hinc de Prælato optimæ famæ, dicere, quod sit assuetus mentiri, est grave contra famam.

Regulariter non est mortale revelare defectus naturales, ver. gr. quod sit ignavus, stupidus, illegitimus, &c. nisi inde aliquod damnum sequatur; quia non sunt defectus morales culpabiles. Nec est mortale dicere defectus morales in generali, ver. gr. esse superbum, iracundum, &c. quia prudenter de naturali inclinatione dicta veniunt.

2757 Mortaliter peccas, & detrahis, si de determinata persona in generali dicas: *Te scire quid de illo, quod si dicas sis cum magno rubore affecturus.* Non est mortale de aliquo ignoto, vel indeterminato malè loqui, nisi reddet in aliorum damnum; mortale autem de Monasterio Religioso in communi malè loqui. Non teneris explicare, in quo genere detraxisti; quia fama est ejusdem speciei: v. n. 2753.

Nec numerum personarum, quibus detraxisti; debes tamen dicere: *Graviter detraxi pluribus.* Aliàs non explicas peccatum, quod patraisti. Debet exprimi, si fuerit per libellum famosum; quia notabiliter aggravat, & lædit.

2758 Non est mortale revelare peccata mortalia proximi, quæ secundùm hominum

existimationem, sive ratione sui, sive ratione personæ, aut alterius circumstantiæ, non sunt informatoria, nec aliud damnum inde sequitur: v. gr. de milite, aut nobili, quod duelum commiserit: quod juvenis pro patrum honesto habitus sit fornicatus, &c. nam de similibus factari solent.

2759 Non est mortale. 1. Si quis delictum infamatorium contra ipsum ab alio factum uni, vel alteri viro prudenti non divulgatum manifestet; quia non censetur læsio gravis. 2. Si illud contra se commissum amico referat, non animo lædendi, sed leniendi dolorem; quia humana conditio non patitur, ut quis gravem offensam recipiat, & non se doleat, ac quarat solamen. 3. Si manifestes delictum occultum, quod moraliter certo seis brevi futurum publicum, vel per sententiam Judicis, vel per facti evidentiam. 4. Si infamen in vno delicto, de alio valde affini, seu conexo, aut quod personæ similis conditionis committere solent, infames; ut de lustore, quod sit blasphemus; secus, si de disparato.

5. Non est mortale, sed veniale, illud referre sub dubio, vel ex auditu, etiam si qui audiunt, credant; quia id imputatur eorum levitati. Quod si praveat, auditores esse leves ad credendum, vel si id referat animo nocendi, tunc peccat mortaliter, sed contra charitatem, qua obligamur ad non inferendum alteri malum, sed non contra justitiam; quia talis actus non est ex natura sua ablativus famæ; nisi relatum firmes autoritate, dicendo, se id audivisse à personis fide dignis.

6. Similiter delictum in uno loco publicum, in alio, ubi est ignotum, publicare, non est mortale, nec contra justitiam; quia per publicationem delicti in uno loco, amittit jus ad famam; unde licet in loco remoto, ubi id ignoratur, habeat famam, non habet jus ad famam nec contra charitatē, nisi fiat animo nocendi;

hinc sine scrupulo videmus delicta gravissima in uno loco publica, per histonas, & usque ad remotissimas partes, ubi libere veniunt, una cum ipsis reis publicari.

2760 Nullum est Peccatum. 1. Mandare delictum, aut vitium alicujus superius Patri, &c. pro correctione. 2. Ad impediendum damnum innocentis; unde locutus est Petrus, qui ejus domum frequentat, & unde caveat; quia illa non est offensio, sed defensio, nec quis habet jus ad faciendum damno proximi: v. tom. 2.

2761 Peccat mortaliter tam contra justitiam, quam contra charitatem, qui alicuius delictum crimen imponit, sive in iudicio, sive extra, ad elidendam detractentis auctoritatem, sibi noxium, aut calumniam, vel ut tuam justitiam, & honorem detrahatur, quia mendacium est ab intinsecum, neque certo mortis periculo cogitur, ut loquitur: *ex n. 143, & 215*. Imò in iudicio perjurium, tam ipsius imponentis, quam testium, ad quod ipse Principalis cooperaretur, testes subornando ad falsum. Hinc D. Thom. *Falsitatem proponere in iudicio licet alicui; adeoque, qui calumniam imponit, habet jus strictum, ut non læsatur in fama, fraude, dolo, aut mendacio; mendacium infamatorium non est, nisi non proportionatum ad defensionem cum moderamine inculpate tutelæ.*

2762 Unde tunc solum licitum est tibi men detractoris, seu calumniatoris occultum, sed verum, revelare, ut sic te detrahatur, ejus calumniam elidas, reddamobis eam habilem, mendacem, nullius fides, & alia tibi non suppetat via; quia tunc in medio proportionato ad defensionem moderamine inculpate tutelæ. Quod si tibi suppetat via ad defensionem, cum moderamine

non potes, neque jure compensationis, quia
 esse vindicta, juxta dicta à n. 2085. v. *propof.*
 2763 Infamare seipsum, revelando occul-
 tum secretum sine rationabili causa, ex levi-
 tate non est mortale, sed veniale, nisi id cedat
 scandalum, aut scandalum aliorum; quia si
 scilicet est dominus bonorum fortunæ pro-
 priæ, aut industria acquiritorum, ita & boni famæ,
 propter proprietatem industria acquiritorum, cujus for-
 tunc, si fiat ob lubeundam pœnam condi-
 tionem, aut ob humilitatem, ut plures Sancti
 2764 Venialiter, non mortaliter peccat,
 si vitanda non levia, sed gravia tormena,
 vel mortale crimen imponit, ob quod est mor-
 tandus, aut mutilandus, peccat veniali-
 ter, si est mendax, non mortaliter, quia non
 est mendacium perniciosum, sed officiosum;
 cum cooperatur morti directè, & perse-
 cutor, & per accidens; directè verò
 per vitia tormenta morti æquivalentia vi-
 tiorum ratione licite infirmus, mortem sibi
 infligit, si sectionem membri, aut cruris decli-
 nabit. 2075. Peccat autem mortaliter,
 si perjuramentum, ratione perjurii; vel si
 infamiam damnum, aut infamiam alterius;
 si est dominus bonorum, aut famæ al-

bum contumeliosum objiciat, non animo in-
 honorandi, sed humiliandi, aut corrigendi, ni-
 si excedat in modo. Sic Christus Apostolos
 stultos vocavit, & Paulus Galatas infensatos.

2767 In Regnis Hispaniarum contra quas-
 libet personas Ecclesiasticas, aut seculares,
 quæ in pulpito, cathedra, typis, aut manu-
 scriptis, contra Religiones, Religiosas perso-
 nas, aut in censurandis opinionibus, injurias,
 & contumelias protulerint, Tribunal Supre-
 ma Inquisit. Hispan. infligit pœnas excom-
 municationis majoris, exilii, & privationis of-
 ficii, si quo in Sancto Tribunali gaudeant, idq;
 per tria decreta novissimè de anno 1696. die
 19. Octobris, ubi comprehenduntur omnes
 transgressores, typographi, & cooperatores;
 publicata Panormi die 6. Februarii 1697.

2768 *Convitium, & improprium*, conve-
 niunt cum contumelia; similiter *derisio, &*
substantio, quæ motibus injuriis corporis
 fieri solet: *murmuratio vero, & susurratio*,
 cum detractio. *Murmuratio, est qua quis*
factum aliquod publicum, quod posset in bonam
partem accipi, in malam partem accipit, ut
 Luca cap. 11. *In Bethzabub Principe Damoni-
 orum ejicit demonia.* Est mortalis, si habeat
 sociam detractioem gravem. *Susurratio, est*
*allocutio mala de proximo ad tollendam ami-
 citiam ipsius cum aliis.*

CONTUMELIA

RESTITUERE TENETUR

De injuria, qua alteri crimen, aut
 alius defertus in ejus presentia ob-
 scure, v. gr. appellando furem. Unde à de-
 fectus differt, sicut rapina à furto; nam de-
 fectus ledit proximum in absentia, contu-
 melia vero famam, & honorem; adeoq; est
 peccatum mortale, nisi parvitas mate-
 riam doloctus plenæ deliberationis excuset.
 Non peccat Superior, si subdito ver-

2769 *Sufurro*, amicitiam reconciliando:
*Contumeliosus honorem, vel peten-
 do veniam, vel honorificè salutando aut per
 aliam honorificam demonstrationem De-
 tractor famam, non minus, quàm fur bona
 fortunæ; quia ex Prov. 22. Melius est nomen
 bonum, quàm divitiæ multe.*

2970 *Qui imposuit crimen falsum, tenetur
 restituere*

restituere famam, crimen retractando coram
iisdem, apud quos fuit impositum, & eodem
modo, nempe publice, si publice. Etiam si ex
inde ipse infametur, quia (ut ait Scotus *in 4.
dist. a. 4. q. 4. lit. C.*) fama detracti praevalet fa-
mae detractoris; nam illi iuste competit fama,
huic iniuste; unde non est huic debita fama:
*Et ideo dicitur ostendens innocentiam alterius,
indirecte nocentiam sui, non tunc proprie dif-
fama: se, sed amovet falsam laudem, qua ipse
post accusationem mendacem indignus est: v.
n. 2776.*

2771 Bertaldus *in 8. pr. ex Bonac. ait*,
esse valde amarum hunc restituendi modum;
unde sufficere putat, si de persona infamata
in generali dicatur: *Quod sit persona virtu-
osa, & honoris, & quod sit, qui mala dixerunt,
decepti sunt. & quod tempus id discernere fa-
ciet.*

2772 Si primi auditores aliis divulgave-
runt, tunc principalis detractor, si publice
diffamavit, tiam apud alios restituere famam
tenetur; quia tunc ipsi imputatur totum dam-
num, & divulgatio. Excusare potens impo-
tentia moralis, puta si adeo infamia divulgata
repeccatur, ut mortaliter impossibile sit, resti-
tuere apud omnes: *Vide detractoris angustias.*
Si vero occulte detraxit, tunc sufficit, si re-
tractet apud auditores immediatos; quia tunc
illis divulgatio imputatur, qui non debebant
crimen proximi ab uno privatim, & confi-
denter dictum, aliis propagare: hanc esse Con-
fessariorum praxim, observat de Lugo: *Et
namque ipso, quod detractor apud immedi-
atos detractores se retractat, implicite illis com-
mittit, ut indicent aliis, si quibus forte reve-
laverint. Maltrius.*

2773 Eum, qui bona fide alium diffama-
vit, putans, crimen esse verum, & publicum,
solum teneri restituere ex charitate, volunt
plures; adeoque cum commodè potest, & si-

nè suo rubore. Verius tamen est tene-
stitia, uti ex re accepta, cum pat. sit *nu. 2601.* Nec video in terribitate, si-
tius splendorem, si auditoribus accusa-
*men illud manifestasse, quia patet utrum
& publicum, modo vero reperias si quis
deceptum.*

2774 Qui publicavit crimen occultum
non debet dicere, crimen esse falsum, &
mentiretur, & ob nullum bonum ma-
cium est licitum; sed sufficiens est re-
tuere, docent D. Thomas, & *lit. E.* si dicas: *Non creditis quod
lem, male enim dixi;* vel laudando, *scilicet
eum esse bonum,* praeteritum laudando,
specie virtutis, qua diffamasti; & tunc
mentiris, quia ex jure quilibet est praesum-
tus bonus, nisi certò constet, quod sit ma-
subdit Scotus: *Sed ipse non est praesum-
coram istis, ergo bonum est per se, ut
ipsi non reputent eum indignum, ut ma-*

2775 Qui defunctum graviter diffama-
vit, peccavit mortaliter, & restituere tenetur
suffragia, quia sunt altioris ordinis, &
famam modis jam relatis ipsi defuncti
haeredibus, si in eos infamia redundat.

A RESTITUTIONE FAMAE QUIS EXCUSATUR.

2776 PRIMO, si fama non sit ab ipso
tenus auditores prudentes
crediderunt; quod contingere solet, si
detractor nullius est fidei, in quantum
compertus est mendax, detractor, &
& auditores sunt viri timorati, ac praesum-
tiosi. Vel quando quis detrahit, ostendit
sionem, iram, aut odium, tunc lepe
tes non credunt, sed judicant dicitur
passione, &c. quia tunc nullum
dammum: *v. num. 2778.*

Quando prudenter existimatur, infamia esse oblivioni traditam; quia tunc cessat infamia, & periculosius esset memoria delicti restitutione perficari. Tempus, quo delicti restitui possit obliuiscitur, & viri experti id maxime cogitare possunt, si notabili tempore elapso, nulla sit mentio delicti.

Quando fama est alia via recuperata, v. g. testimonium alterius personæ fide dignæ per vitam exemplarem.

Delictum occultum, quod dixisti, fiat publicum.

Restituere non possis sine iactura boni ordinis, puta animæ, vitæ, membrorum, fame tuæ longè majoris valoris; hinc non tenetur restituere famam peccatoris, nec vir valde illustri plebejo, si id est sine iactura propriae famæ, sed substantiam tantum laudet.

Si quis detraxit tibi pariter detraxerit, non velis restituere; quia tunc uteris satisfactione, si infamia non redundet in te. Si infamatus sponte condonaverit; non infamatus tuæ famæ; non potest quis tibi infamiam redundare in alios, seu in alium damnatum; quia est in omnibus sua, non in te famæ, aut boni. 8. Quando restitutio moraliter impossibilis; quia ad impenitentem nemo tenetur.

Quando quis est impotens ad restituendam famam, non tenetur eam pecunia restituere, quia fama, eum sit altioris ordinis, non potest ejus pretio compensari. 2770. § 2103.

Solius infamare, seu detrahere, reprobatur, si lædat apud simplices, & apud ipsos hi solent faciliter credere, imò reprobatur, unde tunc est verus famæ fur. Et tunc, quod non tenetur, si apud viros doctos, ac timoratos detraxit, est quia illi

non credunt, & inde non est in re facta latio ut in n. 2776.

AUDIENS DETRACTOREM,

2779 **S**I detractiōni gravi consentiat directè, videlicet, inducendo, movendo, excitando, quòdque fieri solet, etiam interrogando, peccat mortaliter, tam contra charitatem, quàm contra justitiam, sicut dictum est de eo, qui cooperatur ad damnum proximi in bonis fortunæ; unde ad restitutionem tenetur juxta ibi dicta.

2780 Qui solum consentit indirectè, non excitando, sed ea complacendo, & se delectando, peccat mortaliter contra charitatem, quia delectatur de malo gravi proximi: sed non contra justitiam, quia non est causa efficiens damni famæ, nisi impedire tenetur ex officio, uti est superior. Imò etiam mortaliter peccat, si potens sine incommodo, impedire, non impediat, sed audiat, etiam si non complaceat, juxta dicta de charitate erga proximum. Hic autem ultimus raro peccat mortaliter, quia regulariter causa excusans adest.

2781 Causæ à mortali excusantes sunt: 1. Si detractio sit levis. 2. Si sit gravis, sit tamen coram uno, vel altero prudenti. 3. Si sit rationabiliter putas auditores non credituros. 4. Si advertas tuam resistentiā, aut monitionem non profuturam; quod contingere, potest, vel quia audiens est longè inferior detractore; quia detractor est insolens, et a accensus, &c. imò saepe monitio potest esse excitatio ad majorem, aut fervidorem detractorem: 5. Si non es moraliter certus, quod loquens loquatur injustè; & de gravi crimine occulto: 6. Si judicis detrahentem habere justam causam, videlicet, ut consilium petat, ut suum dolorem leniat, ut te utiliter moneat, &c. 7. Si times grave damnum; vel graviter tua interest, te non reputari defendere infamatum: 8. Quando excusatio est rationabilis.

rationabili verecundia, aut pusillanimitate non audeat resistere. Infamia proximi non est ita gravis, ut iudices cum tanta tua difficultate impedire; ita ferè Tamb. Ratio est, quia charitas non obligat cum gravi incommodo, sine necessitate, aut utilitate.

Secus in 4. dist. 15. q. 4. Maltr. in theolog. mor. disp. 8. q. 3. Joan. la Crux 8. pr. pag. 236. Bonac. to. 2. pag. 315. Tamb. to. 1. pag. 290. Busem. lib. 3. tr. 6. cap. 1. Diana in plurib. loc. Mendo ver. Detractio. Clericatus cap. 104.

DE VIII. PRÆCEPTO DECALOGI.

Non falsum testimonium dices.

MENDACIUM

2782 **E**st enunciatio falsa cum conscientia opposita, & cum voluntate fallendi.

Est triplex: Perniciosum in damnum alterius; Jocosum ob delectationem, & Officiosum ob utilitatem. Perniciosum, si sit damnum grave, est mortale. Jocosum, & officiosum, regulariter est veniale, nisi sit adjuncta circumstantia, ob quam aliam virtutem à veritate distinctam graviter lædat.

2783 Hinc venialiter peccat premitens, si neget peccatum veniale, quod commisit, aut fateatur, quod non commisit; quia solam veritatem lædit: at peccat mortaliter, si confiteatur veniale, quod non commisit, quodque sit materia totalis Sacramenti; quia cum nullam det veram materiam, facit Sacramentum nullum, & sic committit sacrilegium. Item à mortali non excusò Sacerdotem, si dum sacris vestibus induitur, aut est indutus proximè celebraturus, mentiatur, ob scandalum, quo audiens, mendacium advertens possit Sacerdotes contemnerè, & viles habere: v. nu. 143. & 1559.

TESTIS,

2784 **Q**ui falsum testatus est, tenetur se retractare cum reo, & paulò majori suo damno, quia in reo damno potior est ratio innocentis. Attractio tenetur se retractare, si sit moraliter certa, retractationem non profuturam; quia non obligatur ad opus inutile; nec si testis sit testes; quia tunc non est causa efficiens. Nec cum suo damno longe altioris ordinis. n. 2766. Si verò falsum testatus est propter, inadvertenter, & sine peccato mortali, tenetur se retractare; at non cum reo suo damno, etiam minori; sed est ad hoc, sicut de restitutione ex recepto: n. 2691.

De reo, & teste: vide à nu. 172. ad 174. 364. & fuse in tom. 2. à cap. 2. præsumptio.

CASUS DE INSTRUMENTO.

2785 **P**etrus amisit quoddam instrumentum publicum, & legitimum testamentum, &c. an peccet si avocet, & simile privatum conficiat?

Resp. In foro externo hunc præsumptivum, & puniti; quia de veritate non tenetur. In foro autem conscientie: de quo etiam mo. non peccate mortaliter, sed ad summum venialiter, docet Ars de Kin. 2. pag. 449. cum Mendo in *statera differ.* 2. q. 17. ad 17. nu. 168. quia nulli damnum, aut injuriam infert; sed solum peccat contra veritatem, non facti, aut scripturæ formalis; scripturæ materialis; quatenus proponitur illam materiam credendam esse instrumentum auctoritate publica primò confectum. Plures apud Ars de Kin. cum à reo, & à mendacio excusant. Idem tenetur